MAXÁDU DI ASÍS

DON CAZMÚRRU

2099

DON CAZMÚRRU

Transcrítu pur
J. Istôufi - UNICAMP
Fev/2012

DON CAZMÚRRU

MAXÁDU DI ASÍS

2099

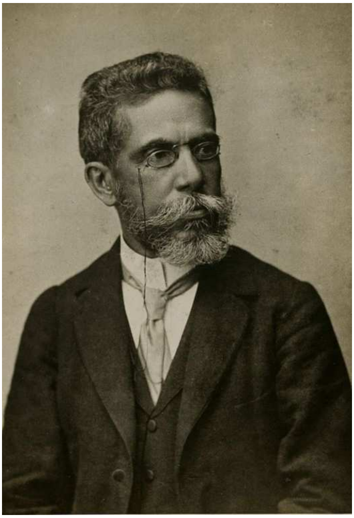

VERSÃU PRELIMINÁR

2012-02-26

DON CAZMÚRRU

I

Du títulu

Úma nôiti déstas, víndu da sidádi pra u Enjênhu Nôvu, incontrêi nu tren da Sentráu un rapáis ací du báirru, ci êu conhêsu di vísta i di xapéu. Cumprimentôu-mi, sentôu-si áu pé di min, falôu da Lúa i dus minístrus, i acabôu resitãndu-mi vérsus. A viájen éra cúrta, i us vérsus pódi ser ci nãu fôsen intêira-mênti máus. Susedêu, porên, ci, cômu êu istáva cansádu, fexêi us ólhus trêis ôu cuátru vêzis; tãntu bastôu pra ci êli interrompêsi a leitúra i metêsi us vérsus nu bôusu.

— Continúi, dísi êu acordãndu.

— Ja acabêi, murmurôu êli.

— Sãu múitu bunítus.

Vi-lhi fazêr un jéstu pra tirá-lus ôutra vêis du bôusu, máis nãu pasôu du jéstu; istáva amuádu. Nu día segínti entrôu a dizêr di min nômis fêius, i acabôu aucunhãndu-mi *Don Cazmúrru*. Us vizínhus, ci nãu góstãu dus mêus ábitus reclúzus i caládus, dérãu cúrsu a aucúnha, ci afináu pegôu. Nen pur ísu mi zangêi. Contêi a anedóta áus amígus da sidádi, i êlis, pur grása, xãmãu-mi asín, augúns in bilhêtis: «Don Cazmúrru, domíngu vôu jantár con vosê.» — «Vôu pra Petrópolis, Don Cazmúrru; a cáza é a mêzma da Renãnia; ve si dêixas ésa cavérna du Enjênhu Nôvu, i vái la pasár uns cínzi días comígu.» — «Mêu cáru Don Cazmúrru, nãu cuídi ci u dispênsu du teátru amanhã; vênha i dormirá ací na sidádi; dôu-lhi camaróti, dôu-lhi xa, dôu-lhi cãma; só nãu lhi dôu môsa.»

Nãu consúutis disionárius. *Cazmúrru* nãu istá ací nu sentídu ci êlis lhi dãu, máis nu ci lhi pôis u vúugu di ómen caládu i metídu consígu. *Don* vêiu pur ironía, pra atribuír-mi fúmus di fidáugu. Túdu pur istár coxilãndu! Tambên nãu axêi melhór títulu pra a mínha narrasãu; si nãu tivér ôutru dací até áu fin du lívru, vái êsti mêzmu. U mêu poéta du tren ficará sabêndu ci nãu lhi guárdu rancôr. I con picênu isfôrsu, sêndu u títulu sêu, poderá cuidár ci a óbra é súa. A lívrus ci apênas terãu ísu dus sêus autôris; augúns nen tãntu.

II

Du lívru

Agóra ci isplicêi u títulu, pásu a iscrevêr u lívru. Ãntis dísu, porên, digãmus us motívus ci mi põi a pêna na mãu.

Vívu só, con un criádu. A cáza in ci móru é própria; fi-la construír di propózitu, levádu di un dezêju tãu particulár ci mi véxa imprimí-lu, máis va la. Un día, a bastãntis ãnus, lembrôu-mi reproduzír nu Enjênhu Nôvu a cáza in ci mi criêi na antíga Rúa di Máta-caválus, dãndu-lhi u mêzmu aspéctu i economía dacéla ôutra, ci dizapareseêu. Construtôr i pintôr entendêrãu ben as indicasõis ci lhis fis: é u mêzmu prédiu asobradádu, trêis janélas di frênti, varãnda áu fúndu, as mêzmas aucóvas i sálas. Na prinsipáu déstas, a pintúra du tétu i das parêdis é máis ôu mênus iguáu, úmas grináudas di flôris miúdas i grãndis pásarus ci as tómãu nus bícus, di ispásu a ispásu. Nus cuátru cãntus du tétu as figúras das istasõis, i áu sêntru das parêdis us medalhõis di Sézar, Augústu, Néru i Masinísa, con us nômis pur báixu... Nãu aucãnsu a razãu di táis personájens. Cuãndu fômus pra a cáza di Máta-caválus, ja éla istáva asín decoráda; vínha du desêniu anteriôr. Naturáumênti éra góstu du têmpu metêr sabôr clásicu i figúras antígas in pintúras americãnas. U máis é tambên análogu i paresídu. Tênhu xacarínha, flôris, legúmi, úma cazuarína, un pôsu i lavadôuru. Úzu lôusa vélha i mobília vélha. Enfín, agóra, cômu outróra, a ací u mêzmu contrásti da vída interiôr, ci é pacáta, con a isteriôr, ci é ruidóza.

U mêu fin evidênti éra atár as dúas pôntas da vída, i restaurár na velhísi a adolesênsia. Pôis, senhôr, nãu consegí recompôr u ci fôi nen u ci fúi. In túdu, si u rôstu é iguáu, a fizionomía é diferênti. Si só mi fautásen us ôutrus, va; un ómen consóla-si máis ôu mênus das pesôas ci pérdi; máis fáutu êu mêzmu, i ésta lacúna é túdu. U ci ací istá é, máu comparãndu, semelhãnti a pintúra ci si põi na bárba i nus cabêlus, i ci apênas consérva u ábitu istérnu, cômu si dis nas autópsias; u intérnu nãu aguênta tínta. Úma sertidãu ci mi dési vínti ãnus di idádi podería enganár us istrãnhus, cômu tôdus us documêntus fáusus, máis nãu a min. Us amígus ci mi réstãu sãu di dáta resênti; tôdus us antígus fôrãu istudár a jeolojía dus cãmpus-sãntus. Cuãntu as amígas, augúmas dátãu di cínzi ãnus, ôutras di mênus, i cuázi tôdas crêen na mosidádi. Dúas ôu trêis faríãu crer néla áus ôutrus, máis a língua ci fálãu obríga múita vêis a consuutár us disionárius, i táu frecuênsia é cansatíva.

Entretãntu, vída diferênti nãu cér dizêr vída piór; é ôutra côiza. A sértus respêitus, acéla vída antíga aparési-mi dispída di múitus incãntus ci lhi axêi; máis é tambên ezátu ci perdêu múitu ispínhu ci a fêis molésta, i, di memória, consérvu augúma recordasãu dôsi i feitisêira. In verdádi, pôucu aparêsu i mênus fálu. Distrasõis ráras. U máis du têmpu é gástu in ortár, jardinár i ler; cômu ben i nãu dúrmu máu.

Óra, cômu túdu cãnsa, ésta monotonía acabôu pur ezaurír-mi tambên. Cis variár, i lembrôu-mi iscrevêr un lívru. Jurisprudênsia, filozofía i política acudírãu-mi, máis nãu mi acudírãu as fôrsas nesesárias. Depôis, pensêi in fazêr úma *Istória dus Subúrbius*, mênus sêca ci as memórias du pádri Luís Gonsáuvis dus Sãntus, relatívas a sidádi; éra óbra modésta, máis ezijía documêntus i dátas, cômu preliminiáris, túdu áridu i lôngu. Fôi entãu ci us bústus pintádus nas parêdis entrárãu a falár-mi i a dizêr-mi ci, úma vêis ci êlis nãu aucansávãu reconstituír-mi us têmpus ídus, pegási da pêna i contási augúns. Tauvêis a narrasãu mi dési a iluzãu, i as sômbras viésen perpasár lijêiras, cômu áu poéta, nãu u du tren, máis u du *Fáustu*: *Aí víndis ôutra vêis, inciétas sômbras...*?

Fícêi tãu alégri con ésta idéia, ci aínda agóra mi trêmi a pêna na mãu. Sin, Néru, Augústu, Masinísa, i tu, grãndi Sézar, ci mi insítas a fazêr us mêus comentárius, agradêsu-vus u consêlhu, i vôu deitár áu papéu as reminisênsias ci mi viéren víndu. Dêsti módu, viverêi u ci viví, i asentarêi a mãu pra augúma óbra di maiór tômu. Êia, comesêmus a evocasãu pur úma sélebri tárdi di novêmbru, ci núnca mi isceseû. Tívi ôutras múitas, melhóris, i pióris, máis acéla núnca si mi apagôu du ispíritu. É u ci váis entendêr, lêndu.

III

A denúnsia

Ía a entrár na sála di vizítas, cuãndu ouví proferír u mêu nômi i iscondí-mi atráis da pórta. A cáza éra a da Rúa di Máta-caválus, u mêis novêmbru, u ãnu é ci é un tãntu remótu, máis êu nãu êi di trocár as dátas a mínha vída só pra agradár as pesôas ci nãu amãu istórias vélhas; u ãnu éra di 1857.

— D. Glória, a senhóra persísti na idéia di metêr u nósu Bentínhu nu semináriu? É máis ci têmpu, i ja agóra pódi avêr úma dificuudádi.

— Ci dificuudádi?

— Úma grãndi dificuudádi.

Mínha mãi cis sabêr u ci éra. Jozé Días, depôis di augúns instãntis di consentrasãu, vêiu ver si avía auguên nu corredôr; nãu dêu pur min, voutôu i, abafãndu a vóis, dísi ci a dificuudádi istáva na cáza áu pé, a jênti du Pádua.

— A jênti du Pádua?

— A augún têmpu istôu pra lhi dizêr ístu, máis nãu mi atrevía. Nãu mi parési bunítu ci u nósu Bentínhu ãndi metídu nus cãntus con a fílha du *Tartarúga*, i ésta é a dificuudádi, purcê si êlis pégãu di namôru, a senhóra terá múitu ci lutár pra separá-lus.

— Nãu áxu. Metídus nus cãntus?

— É un módu di falár. In segredínhus, sêmpri júntus. Bentínhu cuázi ci nãu sái di la. A picêna é úma dizmioláda; u pái fáis ci nãu ve; tomára êli ci as côizas corrêsen di manêira ci... Compreêndu u sêu jéstu; a senhóra nãu cre in táis cáuculus, parési-lhi ci tôdus ten a áuma cãndida...

— Máis, Sr. Jozé Días, tênhu vístu us picênus brincãndu, i núnca vi náda ci fása disconfiár. Básta a idádi; Bentínhu máu ten cínzi ãnus. Capitú fêis cuatôrzi a semãna pasáda; sãu dôis criansólas. Nãu si iscêsa ci fôrãu criádus júntus, dêzdi acéla grãndi enxênti, a déis ãnus, in ci a família Pádua perdêu tãnta côiza; daí viérãu as nósas relasõis. Pôis êu êi di crer?... Mãnu Cózmi, vosê ci áxa?

Tíu Cózmi respondêu con un «Óra!» ci, traduzídu in vuugár, cería dizêr: «Sãu imajinasõis du Jozé Días; us picênus divérten-si, êu divírtu-mi; ôndi istá u gamãu?»

— Sin, crêiu ci u senhôr istá enganádu.

— Pódi ser, mínha senhóra. Oxalá tênhãu razãu; máis crêia ci nãu falêi senãu depôis di múitu ezaminár...

— In tôdu cázu, vái sêndu têmpu, interrompêu mínha mãi; vôu tratár di metê-lu nu semináriu cuãntu ãntis.

— Bên, úma vêis ci nãu perdêu a idéia di u fazêr pádri, ten-si gãnhu u prinsipáu. Bentínhu a di satisfazêr us dezêjus di súa mãi. I depôis a Igrêja brazilêira ten áutus distínus. Nãu iscesãmus ci un bíspu prezidíu a Constituínti, i ci u pádri Feijó governôu u Impériu...

— Governôu cômu a cára dêli! atalhôu tíu Cózmi, sedêndu a antígus rancôris políticus.

— Perdãu, doutôr, nãu istôu defendêndu ningên, istôu sitãndu. U ci êu céru é dizêr ci u cléru aínda ten grãndi papéu nu Brazíu.

— Vosê u ci cér é un capóti; ãndi, va buscár u gamãu. Cuãntu áu picênu, si ten di ser pádri, reáu-mênti é melhór ci nãu comêsi a dizêr mísa atráis das pórtas. Máis, ólhi ca, mãna Glória, a mêzmu nesesidádi di fazê-lu pádri?

— É promésa, a di cumprír-si.

— Sêi ci vosê fêis promésa... máis úma promésa asín... nãu sêi... Crêiu ci, ben pensádu... Vosê ci áxa, príma Justína?

— Êu?

— Verdádi é ci cáda un sábi melhór di si, continuôu tíu Cózmi — Dêus é ci sábi di tôdus. Contúdu, úma promésa di tãntus ãnus... Máis, ci é ísu, mãna Glória? Istá xorãndu? Óra ésta! Pôis ístu é côiza di lágrimas?

Mínha mãi asoôu-si sen respondêr. Príma Justína crêiu ci si levantôu i fôi ter con éla. Segíu-si un áutu silênsiu, durãnti u cuáu istívi a píci di entrár na sála, máis ôutra fôrsa maiór, ôutra emosãu... Nãu púdi ouvír as palávras ci tíu Cózmi entrôu a dizêr. Príma Justína ezortáva: «Príma Glória! Príma Glória!» Jozé Días discuupáva-si: «Si soubési, nãu tería faládu, máis falêi pêla venerasãu, pêla istíma, pêlu afétu, pra cumprír un devêr amárgu, un devêr amarísimu...»

IV

Un devêr amarísimu!

Jozé Días amáva us superlatívus. Éra un módu di dar feisãu monumentáu as idéias; nãu as avêndu, servíãu a prolongár as frázis. Levantôu-si pra ir buscár u gamãu, ci istáva nu interiôr da cáza. Cozí-mi múitu a parêdi, i vi-u pasár con as súas cáusas brãncas engomádas, prezílhas, rodáci i graváta di móla. Fôi dus úutimus ci uzárãu prezílhas nu Ríu di Janêiru, i tauvêis nêsti múndu. Trazía as cáusas cúrtas pra ci lhi ficásen ben isticádas. A graváta di setín prêtu, con un áru di ásu pur dêntru, imobilizáva-lhi u pescôsu; éra entãu móda. U rodáci di xíta, vésti cazêira i lévi, paresía nêli úma cazáca di serimônia. Éra mágru, xupádu, con un prinsípiu di cáuva; tería us sêus sincuênta i síncu ãnus. Levantôu-si con u pásu vagarôzu du costúmi, nãu acêli vagár arrastádu dus pregisózus, máis un vagár cauculádu i deduzídu, un silojízmu complétu, a premísa ãntis da consecuênsia, a consecuênsia ãntis da concluzãu. Un devêr amarísimu!

V

U agregádu

Nen sêmpri ía nacêli pásu vagarôzu i ríjidu. Tambên si discompúnha in asionádus, éra múita vêis rápidu i lépidu nus movimêntus, tãu naturáu nésta cômu nacéla manêira. Outrosín, ría lárgu, si éra presízu, di un grãndi rízu sen vontádi, máis comunicatívu, a táu pôntu as boxêxas, us dêntis, us ólhus, tôda a cára, tôda a pesôa, tôdu u múndu paresíãu rir nêli. Nus lãnsis grávis, gravísimu.

Éra nósu agregádu dêzdi múitus ãnus; mêu pái aínda istáva na antíga fazênda di Itaguaí, i êu acabáva di nasêr. Un día aparesêu alí vendêndu-si pur médicu omeopáta; leváva un *Manuáu* i úma botíca. Avía entãu un andásu di fébris; Jozé Días curôu u feitôr i úma iscráva, i nãu cis resebêr nenhúma remunerasãu. Entãu mêu pái propôis-lhi ficár alí vivêndu, con picênu ordenádu. Jozé Días recuzôu, dizêndu ci éra jústu levár a saúdi a cáza di sapé du póbri.

— Cen lhi impédi ci va a ôutras pártis? Va aôndi cisér, máis fíci morãndu conôscu.

— Voutarêi dací a trêis mêzis.

Voutôu dalí a dúas semãnas, aseitôu cáza i comída sen ôutru istipêndiu, sáuvu u ci cisésen dar pur féstas. Cuãndu mêu pái fôi elêitu deputádu i vêiu pra u Ríu di Janêiru con a família, êli vêiu tambên, i têvi u sêu cuártu áu fúndu da xácara. Un día, reinãndu ôutra vêis fébris in Itaguaí, dísi-lhi mêu pái ci fôsi ver a nósa iscravatúra. Jozé Días deixôu-si istár caládu, suspirôu i acabôu confesãndu ci nãu éra médicu. Tomára êsti títulu pra ajudár a propagãnda da nóva iscóla, i nãu u fêis sen istudár múitu i múitu; máis a consiênsia nãu lhi permitía aseitár máis doêntis.

— Máis, vosê curôu das ôutras vêzis.

— Crêiu ci sin; u máis asertádu, porên, é dizêr ci fôrãu us remédius indicádus nus lívrus. Êlis, sin, êlis, abáixu di Dêus. Êu éra un xarlatãu... Nãu négi; us motívus du mêu prosedimêntu podíãu ser i érãu díginus; a omeopatía é a verdádi, i, pra servír a verdádi, mentí; máis é têmpu di restabelesêr túdu.

Nãu fôi dispedídu, cômu pedía entãu; mêu pái ja nãu podía dispensá-lu. Tínha u don di si fazêr asêitu i nesesáriu; dáva-si pur fáuta dêli, cômu di pesôa di família. Cuãndu mêu pái morrêu, a dor ci u pungíu fôi enórmi, diserãu-mi; nãu mi lêmbra. Mínha mãi ficôu-lhi múitu gráta, i nãu consentíu ci êli deixási u cuártu da xácara; áu sétimu día, depôis da mísa, êli fôi dispedír-si déla.

— Fíci, Jozé Días.

— Obedêsu, mínha senhóra.

Têvi un picênu legádu nu testamêntu, úma apólisi i cuátru palávras di louvôr. Copiôu as palávras, encaixilhôu-as i pendurôu-as nu cuártu, pur síma da cãma. «Ésta é a melhór apólisi», dizía êli múita vêis. Con u têmpu, adiciríu sérta autoridádi na família, sérta audiênsia, áu mênus; nãu abuzáva, i sabía opinár obedesêndu. Áu cábu, éra amígu, nãu dirêi ótimu, máis nen túdu é ótimu nêsti múndu. I nãu lhi supônhas áuma subautérna; as cortezías ci fizési vínhãu ãntis du cáuculu ci da índoli. A rôupa duráva-lhi múitu; áu contráriu das pesôas ci enxoválhãu deprésa u vestídu nôvu, êli trazía u vélhu iscovádu i lízu, serzídu, abotoádu, di úma elegãnsia póbri i modésta. Éra lídu, pôstu ci di atropêlu, u bastãnti pra divertír áu serãu i a sobremêza, ôu isplicár augún fenômenu, falár dus efêitus du calôr i du fríu, dus pólus i di Robespierre. Contáva múita vêis úma viájen ci fizéra a Európa, i confesáva ci a nãu sêrmus nós, ja tería voutádu pra la; tínha amígus in Lizbôa, máis a nósa família, dizía êli, abáixu di Dêus, éra túdu.

— Abáixu ôu asíma? perguntôu-lhi tíu Cózmi un día.

— Abáixu, repetíu Jozé Días xêiu di venerasãu.

I mínha mãi, ci éra relijóza, gostôu di ver ci êli púnha Dêus nu devídu lugár, i sorríu aprovãndu. Jozé Días agradesêu di cabêsa. Mínha mãi dáva-lhi di cuãndu in cuãndu augúns cóbris. Tíu Cózmi, ci éra adivogádu, confiáva-lhi a cópia di papéis di áutus.

VI

Tíu Cózmi

Tíu Cózmi vivía con mínha mãi, dêzdi ci éla enviuvôu. Ja entãu éra viúvu, cômu príma Justína; éra a cáza dus trêis viúvus.

A fortúna tróca múita vêis as mãus a naturêza. Formádu pra as serênas funsõis du capitalízmu, tíu Cózmi nãu enricesía nu fôru: ía comêndu. Tínha u iscritóriu na antíga Rúa das Viólas, pértu du júri, ci éra nu estíntu Aujúbi. Trabalháva nu crími. Jozé Días nãu perdía as defêzas oráis di tíu Cózmi. Éra cen lhi vestía i dispía a tóga, con múitus cumprimêntus nu fin. In cáza, refería us debátis. Tíu Cózmi, pur máis modéstu ci ciséssi ser, sorría di persuazãu.

Éra gôrdu i pezádu, tínha a respirasãu cúrta i us ólhus dorminhôcus. Úma das mínhas recordasõis máis antígas éra ve-lu montár tôdas as manhãs a bêsta ci mínha mãi lhi dêu i ci u leváva áu iscritóriu. U prêtu ci a tínha ídu buscár a coxêira seguráva u frêiu, encuãntu êli ergía u pé i pouzáva nu istríbu; a ístu segía-si un minútu di discãnsu ôu reflecsãu. Depôis, dáva un impúusu, u primêiru, u côrpu ameasáva subír, máis nãu subía; segúndu impúusu, iguáu efêitu. Enfín, apóis augúns instãntis lárgus, tíu Cózmi enfeixáva tôdas as fôrsas fízicas i moráis, dáva u úutimu súrtu da térra, i désta vêis caía in síma du selín. Rára-mênti a bêsta deixáva di mostrár pur un jéstu ci acabáva di resebêr u múndu. Tíu Cózmi acomodáva as cárnis, i a bêsta partía a tróti.

Tambên nãu mi isceseû u ci êli mi fêis úma tárdi. Pôstu ci nasídu na rósa (dôndi vin con dôis ãnus) i apezár dus costúmis du têmpu, êu nãu sabía montár, i tínha mêdu áu caválu. Tíu Cózmi pegôu in min i iscanxôu-mi in síma da bêsta. Cuãndu mi vi nu áutu (tínha nóvi ãnus), sozínhu i dizamparádu, u xãu la embáixu, entrêi a gritár dizisperáda-mênti: «Mamãi! mamãi!» Éla acudíu pálida i trêmula, cuidôu ci mi istivésen matãndu, apeôu-mi, afagôu-mi, encuãntu u irmãu perguntáva:

— Mãna Glória, pôis un tamanhãu dêstis ten mêdu di bêsta mãnsa?

— Nãu istá acostumádu.

— Dévi acostumár-si. Pádri ci sêja, si for vigáriu na rósa, é presízu ci mônti a caválu; i, ací mêzmu, aínda nãu sêndu pádri, si cisér floreár cômu us ôutrus rapázis, i nãu soubér, a di ceixár-si di vosê, mãna Glória.

— Pôis ci si cêixi; tênhu mêdu.

— Mêdu! Óra, mêdu!

A verdádi é ci êu só vin a aprendêr ecitasãu máis tárdi, mênus pur góstu ci pur vergônha di dizêr ci nãu sabía montár. «Agóra é ci êli vái namorár devéras», disérãu cuãndu êu comesêi as lisõis. Nãu si diría u mêzmu di tíu Cózmi. Nêli éra vélhu costúmi i nesesidádi. Ja nãu dáva pra namôrus. Côntãu ci, in rapáis, fôi asêitu di múitas dãmas, alên di partidáriu ezautádu; máis us ãnus levárãu-lhi u máis du ardôr políticu i secsuáu, i a gordúra acabôu con u réstu di idéias públicas i ispesíficas. Agóra só cumpría as obrigasõis du ofísiu i sen amôr. Nas óras di lazêr vivía olhãndu ôu jogáva. Úma ôu ôutra vêis dizía pilhérias.

VII

D. Glória

Mínha mãi éra bôa criatúra. Cuãndu lhi morrêu u marídu, Pêdru di Aubucérci Santiágu, contáva trínta i un ãnus di idádi, i podía voutár pra Itaguaí. Nãu cis; preferíu ficár pértu da igrêja in ci mêu pái fôra sepuutádu. Vendêu a fazendóla i us iscrávus, comprôu augúns ci pôis áu gãnhu ôu alugôu, úma dúzia di prédius, sértu númeru di apólisis, i deixôu-si istár na cáza di Máta-caválus, ôndi vivêra us dôis úutimus ãnus di cazáda. Éra fílha di úma senhóra minêira, desendênti di ôutra paulísta, a família Fernãndis.

Óra, pôis, nacêli ãnu da grása di 1857, D. María da Glória Fernãndis Santiágu contáva cuarênta i dôis ãnus di idádi. Éra aínda buníta i môsa, máis teimáva in iscondêr us sáudus da juventúdi, pur máis ci a naturêza cisési prezervá-la da asãu du têmpu. Vivía metída in un etérnu vestídu iscúru, sen adôrnus, con un xáli prêtu, dobrádu in triãngulu i abroxádu áu pêitu pur un camafêu. Us cabêlus, in bandós, érãu apanhádus sôbri a núca pur un vélhu pênti di tartarúga; augúma vêis trazía tôuca brãnca di fólhus. Lidáva asín, con us sêus sapátus di cordovãu rázus i súrdus, a un ládu i ôutru, vêndu i giãndu us servísus tôdus da cáza intêira, dêzdi manhã até a nôiti.

Tênhu alí na parêdi u retrátu déla, áu ládu du du marídu, táis cuáis na ôutra cáza. A pintúra iscuresêu múitu, máis aínda da idéia di ãmbus. Nãu mi lêmbra náda dêli, a nãu ser vágamênti ci éra áutu i uzáva cabelêira grãndi; u retrátu móstra uns ólhus redôndus, ci mi acompãnhãu pra tôdus us ládus, efêitu da pintúra ci mi asombráva in picênu. U pescôsu sái di úma graváta prêta di múitas vóutas, a cára é tôda rapáda, sáuvu un trexuzínhu pegádu as orêlhas. U di mínha mãi móstra ci éra línda. Contáva entãu vínti ãnus, i tínha úma flor êntri us dêdus. Nu painéu parési oferesêr a flor áu marídu. U ci si le na cára di ãmbus é ci, si a felisidádi conjugáu pódi ser comparáda a sórti grãndi, êlis a tirárãu nu bilhêti comprádu di sosiedádi.

Conclúu ci nãu si déven abolír as loterías. Nenhún premiádu as acuzôu aínda di imoráis, cômu ningên taxôu di ma a bosêta di Pandóra, pur lhi ter ficádu a isperãnsa nu fúndu; in augúma párti a di éla ficár. Ací us tênhu áus dôis ben cazádus di outróra, us ben-amádus, us ben-aventurádus, ci si fôrãu désta pra a ôutra vída, continuár un sônhu prováveu-mênti. Cuãndu a lotería i Pandóra mi aborrésen, êrgu us ólhus pra êlis, i iscêsu us bilhêtis brãncus i a bosêta fatídica. Sãu retrátus ci válen pur orijináis. U di mínha mãi, istendêndu a flor áu marídu, parési dizêr: «Sôu tôda súa, mêu guápu cavalhêiru!» U di mêu pái, olhãndu pra a jênti, fáis êsti comentáriu: «Vêjãu cômu ésta môsa mi cér...» Si padesêrãu moléstias, nãu sêi, cômu nãu sêi si tiverãu dizgôstus: éra criãnsa i comesêi pur nãu ser nasídu. Depôis da mórti dêli, lêmbra-mi ci éla xorôu múitu; máis ací istãu us retrátus di ãmbus, sen ci u encardídu du têmpu lhis tirási a primêira ispresãu. Sãu cômu fotografías instantãneas da felisidádi.

VIII

É têmpu

Máis é têmpu di tornár acéla tárdi di novêmbru, úma tárdi clára i frêsca, sosegáda cômu a nósa cáza i u trêxu da rúa in ci morávamus. Verdadêira-mênti fôi u prinsípiu da mínha vída; túdu u ci susedêra ãntis fôi cômu u pintár i vestír das pesôas ci tínhãu di entrár in sêna, u asendêr das lúzis, u prepáru das rabécas, a sinfonía... Agóra é ci êu ía comesár a mínha ópera. «A vída é úma ópera», dizía-mi un vélhu tenôr italiãnu ci ací vivêu i morrêu... I isplicôu-mi un día a definisãu, in táu manêira ci mi fêis crer néla. Tauvêis válha a pêna da-la; é só un capítulu.

IX

A ópera

Ja nãu tínha vóis, máis teimáva in dizêr ci a tínha. «U dizúzu é ci mi fáis máu», acresentáva. Sêmpri ci úma companhía nóva xegáva da Európa, ía áu emprezáriu i ispúnha-lhi tôdas as injustísas da Térra i du Séu; u emprezáriu cometía máis úma, i êli saía a bradár côntra a inicuidádi. Trazía aínda us bigódis dus sêus papéis. Cuãndu andáva, apezár di vélhu, paresía cortejár úma prinsêza di Babilônia. As vêzis, cantaroláva, sen abrír a bôca, augún trêxu aínda máis idôzu ci êli ôu tãntu; vózis asín abafádas sãu sêmpri posíveis. Vínha ací jantár comígu augúmas vêzis. Úma nôiti, depôis di múitu Chianti, repetíu-mi a definisãu du costúmi, i cômu êu lhi disési ci a vída tãntu podía ser úma ópera cômu úma viájen di mar ôu úma batálha, abanôu a cabêsa i replicôu:

— A vída é úma ópera i úma grãndi ópera. U tenôr i u barítonu lútãu pêlu soprãnu, in prezênsa du báixu i dus comprimárius, cuãndu nãu sãu u soprãnu i u contráutu ci lútãu pêlu tenôr, in prezênsa du mêzmu báixu i dus mêzmus comprimárius. A côrus numerózus, múitus bailádus, i a orcestrasãu é eselênti...

— Máis, mêu cáru Marcolíni...

— Ci...?

I, depôis di bebêr un góli di licôr, pouzôu u cálisi, i ispôz-mi a istória da criasãu, con palávras ci vôu rezumír.

Dêus é u poéta. A múzica é di Satanáis, jóven maéstru di múitu futúru, ci aprendêu nu conservatóriu du Séu. Riváu di Migéu, Rafaéu i Gabriéu, nãu toleráva a presedênsia ci êlis tínhãu na distribuisãu dus prêmius. Pódi ser tambên ci a múzica in demazía dôsi i mística dacêlis ôutrus condisípulus fôsi aborresíveu áu sêu jêniu esênsiau-mênti trájicu. Tramôu úma rebeliãu ci fôi discobérta a têmpu, i êli ispúusu du conservatóriu. Túdu si tería pasádu sen máis náda, si Dêus nãu ouvési iscrítu un librêtu di ópera, du cuáu abríra mãu, pur entendêr ci táu jêneru di recrêiu éra imprópriu da súa eternidádi. Satanáis levôu u manuscrítu consígu pra u inférnu. Con u fin di mostrár ci valía máis ci us ôutrus, — i acázu pra reconsiliár-si con u Séu, — compôis a partitúra, i lógu ci a acabôu fôi levá-la áu Pádri Etérnu.

— Senhôr, nãu dizaprendí as lisõis resebídas, dísi-lhi. Ací têndis a partitúra, iscutái-a, emendái-a, fazêi-a ezecutár, i si a axárdis dígina das autúras, adimití-mi con éla a vósus péis...

— Nãu, retorcíu u Senhôr, nãu céru ouvír náda.

— Máis, Senhôr...

— Náda! náda!

Satanáis suplicôu aínda, sen melhór fortúna, até ci Dêus, cansádu i xêiu di mizericórdia, consentíu in ci a ópera fôsi ezecutáda, máis fóra du Séu. Criôu un teátru ispesiáu, êsti planêta, i inventôu úma companhía intêira, con tôdas as pártis, primárias i comprimárias, côrus i bailarínus.

— Ouví agóra augúns insáius!

— Nãu, nãu céru sabêr di insáius. Básta-mi avêr compôstu u librêtu; istôu prôntu a dividír contígu us dirêitus di autôr.

Fôi tauvêis un máu ésta recúza; déla rezuutárãu augúns disconsêrtus ci a audiênsia prévia i a colaborasãu amíga teríãu evitádu. Con efêitu, a lugáris in ci u vérsu vái pra a dirêita i a múzica, pra a iscêrda. Nãu fáuta cen díga ci nísu mêzmu istá a belêza da compozisãu, fujíndu a monotonía, i asín isplícãu u tersêtu du Éden, a ária di Abel, us côrus da gilhotína i da iscravidãu. Nãu é ráru ci us mêzmus lãnsis si reprodúzãu, sen razãu sufisiênti. Sértus motívus cãnsãu a fôrsa di repetisãu. Tambên a obiscuridádis; u maéstru abúza das másas coráis, encobríndu múita vêis u sentídu pur un módu confúzu. As pártis orcestráis sãu aliás tratádas con grãndi perísia. Táu é a opiniãu dus imparsiáis.

Us amígus du maéstru céren ci difísiu-mênti si pósa axár óbra tãu ben acabáda. Un ôu ôutru adimíti sértas rudêzas i táis ôu cuáis lacúnas, máis con u andár da ópera é prováveu ci éstas sêjãu preenxídas ôu isplicádas, i acélas dizaparêsãu intêira-mênti, nãu si negãndu u maéstru a emendár a óbra ôndi axár ci nãu respôndi di tôdu áu pensamêntu sublími du poéta. Ja nãu dízen u mêzmu us amígus dêsti. Júrãu ci u librêtu fôi sacrificádu, ci a partitúra corrompêu u sentídu da lêtra, i, pôstu sêja buníta in augúns lugáris, i trabalháda con árti in ôutrus, é absolúta-mênti divérsa i até contrária áu drãma. U grotêscu, pur ezêmplu, nãu istá nu têcstu du poéta; é úma iscresênsia pra imitár as *Mulhéris Patúscas di Windsor.* Êsti pôntu é contestádu pêlus satanístas con augúma aparênsia di razãu. Dízen êlis ci, áu têmpu in ci u jóven Satanáis compôis a grãndi ópera, nen ésa fársa nen Shakespeare érãu nasídus. Xêgãu a afirmár ci u poéta inglêis nãu têvi ôutru jêniu senãu transcrevêr a lêtra da ópera, con táu árti i fidelidádi, ci parési êli própriu u autôr da compozisãu; máis, evidênti-mênti, é un plajiáriu.

— Ésta pésa, concluíu u vélhu tenôr, durará encuãntu durár u teátru, nãu si podêndu cauculár in ci têmpu será êli demolídu pur utilidádi astronômica. U êzitu é cresênti. Poéta i múzicu resében pontuáu-mênti us sêus dirêitus autoráis, ci nãu sãu us mêzmus, purcê a régra da divizãu é acílu da Iscritúra: «Múitus sãu us xamádus, pôucus us iscolhídus.» Dêus resébi in ôuru, Satanáis in papéu.

— Ten grása...

— Grása? bradôu êli con fúria; máis acietôu-si lógu, i replicôu: Cáru Santiágu, êu nãu tênhu grása, êu tênhu orrôr a grása. Ístu ci díigu é a verdádi púra i úutima. Un día, cuãndu tôdus us lívrus fôren ceimádus pur inúteis, a di avêr auguên, pódi ser ci tenôr, i tauvêis italiãnu, ci insíni ésta verdádi áus ómens. Túdu é múzica, mêu amígu. Nu prinsípiu éra u *dó*, i u *dó* fêis-si *ré*, etc.. Êsti cálisi (i enxía-u nóva-mênti), êsti cálisi é un brévi istribílhu. Nãu si ôuvi? Tambên nãu si ôuvi u páu nen a pédra, máis túdu cábi na mêzma ópera...

X

Asêitu a teoría

Ci é demaziáda metafízica pra un só tenôr, nãu a dúvida; máis a pêrda da vóis isplíca túdu, i a filózofus ci sãu, in rezúmu, tenôris dizimpregádus.

Êu, leitôr amígu, asêitu a teoría du mêu vélhu Marcolíni, nãu só pêla verosimilhãnsa, ci é múita vêis tôda a verdádi, máis purcê a mínha vída si cáza ben a definisãu. Cantêi un *duo* ternísimu, depôis un *trio*, depôis un *cuatuor*... Máis nãu adiantêmus; vãmus a primêira tárdi, in ci êu vin a sabêr ci ja cantáva, purcê a denúnsia di Jozé Días, mêu cáru leitôr, fôi dáda prinsipáu-mênti a min. A min é ci êli mi denunsiôu.

XI

A promésa

Tãu deprésa vi dizaparesêr u agregádu nu corredôr, deixêi u isconderíju, i corrí a varãnda du fúndu. Nãu cis sabêr di lágrimas nen da cáuza ci as fazía vertêr a mínha mãi. A cáuza érãu prováveu-mênti us sêus projétus ecleziásticus, i a ocaziãu dêstis é a ci vôu dizêr, pur ser ja entãu istória vélha; datáva di dizesêis ãnus.

Us projétus vínhãu du têmpu in ci fúi consebídu. Têndu-lhi nasídu môrtu u primêiru fílhu, mínha mãi pegôu-si con Dêus pra ci u segúndu vingási, prometêndu, si fôsi varãu, metê-lu na Igrêja. Tauvêis isperási úma menína. Nãu dísi náda a mêu pái, nen ãntis, nen depôis di mi dar a lúis; contáva fazê-lu cuãndu êu entrási pra a iscóla, máis enviuvôu ãntis dísu. Viúva, sentíu u terrôr di separár-si di min; máis éra tãu devóta, tãu temênti a Dêus, ci buscôu testemúnhas da obrigasãu, confiãndu a promésa a parêntis i familiáris. Única-mênti, pra ci nus separásemus u máis tárdi posíveu, fêiz-mi aprendêr in cáza primêiras lêtras, latín i doutrína, pur acêli pádri Cabráu, vélhu amígu du tíu Cózmi, ci ía la jogár as nôitis.

Prázus lárgus sãu fáseis di subiscrevêr; a imajinasãu us fáis infinítus. Mínha mãi isperôu ci us ãnus viésen víndu. Entretãntu, ía-mi afeisoãndu a idéia da Igrêja; bríncus di criãnsa, lívrus devótus, imájens di sãntus, conversasõis di cáza, túdu converjía pra u autár.

Cuãndu íamus a mísa, dizía-mi sêmpri ci éra pra aprendêr a ser pádri, i ci reparási nu pádri, nãu tirási us ólhus du pádri. In cáza, brincáva di mísa — un tãntu as iscondídas, purcê mínha mãi dizía ci mísa nãu éra côiza di brincadêira. Arranjávamus un autár, Capitú i êu. Éla servía di sacristãu, i auterávamus u rituáu, nu sentídu di dividírmus a óstia êntri nós; a óstia éra sêmpri un dôsi. Nu têmpu in ci brincávamus asín, éra múitu común ouvír a mínha vizínha: «Ôji a mísa?» Êu ja sabía u ci ístu cería dizêr, respondía afirmatíva-mênti, i ía pedír óstia pur ôutru nômi. Voutáva con éla, arranjávamus u autár, engrolávamus u latín i presipitávamus as serimônias. *Dominus, non sum dignus...* Ístu, ci êu devía dizêr trêis vêzis, pênsu ci só dizía úma, táu éra a gulodísi du pádri i du sacristãu. Nãu bebíamus vínhu nen água; nãu tínhamus u primêiru, i a segúnda viría tirár-nus u góstu du sacrifísiu.

Úutima-mênti nãu mi falávãu ja du semináriu, a táu pôntu ci êu supúnha ser negósiu índu. Cínzi ãnus, nãu avêndu vocasãu, pedíãu ãntis u semináriu du múndu ci u di S. Jozé. Mínha mãi ficáva múita vêis a olhár pra min, cômu áuma perdída, ôu pegáva-mi na mãu, a pretêstu di náda, pra apertá-la múitu.

XII

Na varãnda

Parêi na varãnda; ía tôntu, atordoádu, as pérnas bãmbas, u corasãu paresêndu cerêr saír-mi pêla bôca fóra. Nãu mi atrevía a desêr a xácara, i pasár áu cintáu vizínhu. Comesêi a andár di un ládu pra ôutru, istacãndu pra amparár-mi, i andáva ôutra vêis i istacáva. Vózis confúzas repetíãu u discúrsu du Jozé Días:

«Sêmpri júntus...»

«In segredínhus...»

«Si êlis pégãu di namôru...»

Tijólus ci pizêi i repizêi nacéla tárdi, colúnas amareláas ci mi pasástis a dirêita ôu a iscêrda, segúndu êu ía ôu vínha, in vóis mi ficôu a melhór párti da crízi, a sensasãu di un gôzu nôvu, ci mi envouvía in min mêzmu, i lógu mi dispersáva, i mi trazía arrepíus, i mi derramáva nãu sêi ci báusamu interiôr. As vêzis dáva pur min, sorríndu, un ar di rízu di satisfasãu, ci dizmentía a abominasãu du mêu pecádu. I as vózis repetíãu-si confúzas:

«In segredínhus...»

«Sêmpri júntus...»

«Si êlis pégãu di namôru...»

Un cocêiru, vêndu-mi inciétu i adivinhãndu a cáuza, murmurôu di síma di si ci nãu éra fêiu ci us menínus di cínzi ãnus andásen nus cãntus con as menínas di cuatôrzi; áu contráriu, us adolesêntis dacéla idádi nãu tínhãu ôutru ofísiu, nen us cãntus ôutra utilidádi. Éra un cocêiru vélhu, i êu cría nus cocêirus vélhus, máis aínda ci nus vélhus lívrus. Pásarus, borbolêtas, úma sigárra ci insaiáva u estíu, tôda a jênti víva du ar éra da mêzma opiniãu.

Con ci entãu êu amáva Capitú, i Capitú a min? Reáu-mênti, andáva cozídu as sáias déla, máis nãu mi ocorría náda êntri nós ci fôsi devéras secrétu. Ãntis déla ir pra u coléjiu, érãu túdu travesúras di criãnsa; depôis ci saíu du coléjiu, é sértu ci nãu restabelesêmus lógu a antíga intimidádi, máis ésta voutôu pôucu a pôucu, i nu úutimu ãnu éra compléta. Entretãntu, a matéria das nósas conversasõis éra a di sêmpri. Capitú xamáva-mi as vêzis bunítu, mosetãu, úma flor; ôutras pegáva-mi nas mãus pra contár-mi us dêdus. I comesêi a recordár êsis i ôutrus jéstus i palávras, u prazêr ci sentía cuãndu éla mi pasáva a mãu pêlus cabêlus, dizêndu ci us axáva lindísimus. Êu, sen fazêr u mêzmu áus déla, dizía ci us déla érãu múitu máis líndus ci us mêus. Entãu Capitú abanáva a cabêsa con úma grãndi ispresãu di dizingãnu i melancolía, tãntu máis di ispantár cuãntu ci tínha us cabêlus reáu-mênti adimiráveis; máis êu retorcía xamãndu-lhi malúca. Cuãndu mi perguntáva si sonhára con éla na véspera, i êu dizía ci nãu, ouvía-lhi contár ci sonhára comígu, i érãu aventúras istraordinárias, ci subíamus áu Corcovádu pêlu ar, ci dansávamus na Lúa, ôu entãu ci us ãnjus vínhãu perguntár-nus pêlus nômis, a fin di us dar a ôutrus ãnjus ci acabávãu di nasêr. In tôdus êsis sônhus andávamus unidínhus. Us ci êu tínha con éla nãu érãu asín, apênas reproduzíãu a nósa familiaridádi, i múita vêis nãu pasávãu da símplis repetisãu du día, augúma frázi, augún jéstu. Tambên êu us contáva. Capitú un día notôu a diferênsa, dizêndu ci us déla érãu máis bunítus ci us mêus; êu, depôis di sérta ezitasãu, dísi-lhi ci érãu cômu a pesôa ci sonháva... Fêis-si cor di pitãnga.

Pôis, frãnca-mênti, só agóra entendía a emosãu ci mi dávãu ésas i ôutras confidênsias. A emosãu éra dôsi i nóva, máis a cáuza déla fujía-mi, sen ci êu a buscási nen suspeitási. Us silênsius dus úutimus días, ci mi nãu discobríãu náda, agóra us sentía cômu sináis di augúma côiza, i asín as mêias palávras, as pergúntas curiózas, as respóstas vágas, us cuidádus, u góstu di recordár a infãnsia. Tambên adivertí ci éra fenômenu resênti acordár con u pensamêntu in Capitú, i iscutá-la di memória, i istremesêr cuãndu lhi ouvía us pásus. Si si falává néla, in mínha cáza, prestáva máis atensãu ci dãntis, i, segúndu éra louvôr ôu crítica, asín mi trazía góstu ôu dizgôstu máis intênsus ci outróra, cuãndu éramus sómênti companhêirus di travesúras. Xegêi a pensár néla durãnti as mísas dacêli mêis, con interválus, é verdádi, máis con iscluzivízmu tambên.

Túdu ístu mi éra agóra aprezentádu pêla bôca di Jozé Días, ci mi denunsiára a min mêzmu, i a cen êu perdoáva túdu, u máu ci diséra, u máu ci fizéra, i u ci pudési vir di un i di ôutru. Nacêli instãnti, a etérna Verdádi nãu valería máis ci êli, nen a etérna Bondádi, nen as demáis Virtúdis etérnas. Êu amáva Capitú! Capitú amáva-mi! I as mínhas pérnas andávãu, dizandávãu, istacávãu, trêmulas i crêntis di abarcár u múndu. Êsi primêiru paupitár da sêiva, ésa revelasãu da consiênsia a si própria, núnca máis mi isceseêu, nen axêi ci lhi fôsi comparáveu cuaucér ôutra sensasãu da mêzma ispésii. Naturáu-mênti pur ser mínha. Naturáu-mênti tambên pur ser a primêira.

XIII

Capitú

Di repênti, ouví bradár úma vóis di dêntru da cáza áu pé:

— Capitú!

I nu cintáu:

— Mamãi!

I ôutra vêis na cáza:

— Ven ca!

Nãu mi púdi ter. As pérnas desêrãu-mi us trêis degráus ci dávãu pra a xácara, i caminhárãu pra u cintáu vizínhu. Éra costúmi délas, as tárdis, i as manhãs tambên. Ci as pérnas tambên sãu pesôas, apênas inferiôris áus brásus, i válen di si mêzmas, cuãndu a cabêsa nãu as réji pur mêiu di idéias. As mínhas xegárãu áu pé du múru. Avía alí úma pórta di comunicasãu mandáda razgár pur mínha mãi, cuãndu Capitú i êu éramus picênus. A pórta nãu tínha xávi nen taraméla, abría-si empurrãndu di un ládu ôu puxãndu di ôutru, i fexáva-si áu pêzu di úma pédra pendênti di úma córda. Éra cuázi ci iscluzíva-mênti nósa. In criãnsas, fazíamus vizíta batêndu di un ládu, i sêndu resebídus du ôutru con múitas mezúras. Cuãndu as bonécas di Capitú adoesíãu, u médicu éra êu. Entráva nu cintáu déla con un páu debáixu du brásu, pra imitár u bengalãu du Doutôr Joãu da Cósta; tomáva u púusu a doênti, i pedía-lhi ci mostrási a língua. «É súrda, coitáda!», isclamáva Capitú. Entãu êu cosáva u cêixu, cômu u doutôr, i acabáva mandãndu aplicár-lhi úmas sangisúgas ôu dar-lhi un vomitóriu: éra a terapêutica abituáu du médicu.

— Capitú!

— Mamãi!

— Dêixa di istár ezburacãndu u múru; ven ca.

A vóis da mãi éra agóra máis pértu, cômu si viési ja da pórta dus fúndus. Cis pasár áu cintáu, máis as pérnas, a pôucu tãu andarílhas, paresíãu agóra prêzas áu xãu. Afináu fis un isfôrsu, empurrêi a pórta, i entrêi. Capitú istáva áu pé du múru frontêiru, voutáda pra êli, riscãndu con un prégu. U rumôr da pórta fe-la olhár pra tráis; áu dar comígu, incostôu-si áu múru, cômu si cisési iscondêr augúma côiza. Caminhêi pra éla; naturáu-mênti leváva u jéstu mudádu, purcê éla vêiu a min, i perguntôu-mi inciéta:

— Ci é ci vosê ten?

— Êu? Náda.

— Náda, nãu; vosê ten augúma côiza.

Cis insistír ci náda, máis nãu axêi língua. Tôdu êu éra ólhus i corasãu, un corasãu ci désta vêis ía saír, con sertêza, pêla bôca fóra. Nãu podía tirár us ólhus dacéla criatúra di cuatôrzi ãnus, áuta, fórti i xêia, apertáda in un vestídu di xíta, mêiu dizbotádu. Us cabêlus grósus, fêitus in dúas trãnsas, con as pôntas atádas úma a ôutra, a móda du têmpu, desiãu-lhi pêlas cóstas. Morêna, ólhus clárus i grãndis, narís rétu i comprídu, tínha a bôca fína i u cêixu lárgu. As mãus, a dispêitu di augúns ofísius rúdis, érãu curádas con amôr; nãu xeirávãu a sabõis fínus nen águas di toucadôr, máis con água du pôsu i sabãu común trazía-as sen mácula. Causáva sapátus di duráci, rázus i vélhus, a ci éla mêzma déra augúns pôntus.

— Ci é ci vosê ten? repetíu.

— Nãu é náda, baubusiêi fínau-mênti.

I emendêi lógu:

— É úma notísia.

— Notísia di ce?

Pensêi in dizêr-lhi ci ía entrár pra u semináriu i ispreiáar a impresãu ci lhi faría. Si a consternási é ci reáu-mênti gostáva di min; si nãu, é ci nãu gostáva. Máis tôdu êsi cáuculu fôi obiscúru i rápidu; sentí ci nãu podería falár clára-mênti, tínha agóra a vísta nãu sêi cômu...

— Entãu?

— Vosê sábi...

Nístu olhêi pra u múru, u lugár in ci éla istivéra riscãndu, iscrevêndu ôu ezburacãndu, cômu diséra a mãi. Vi uns ríscus abértus, i lembrôu-mi u jéstu ci éla fizéra pra cobrí-lus. Entãu cis ve-lus di pértu, i dêi un pásu. Capitú agarrôu-mi, máis, ôu pur temêr ci êu acabási fujíndu, ôu pur negár di ôutra manêira, corrêu adiãnti i apagôu u iscrítu. Fôi u mêzmu ci asendêr in min u dezêju di ler u ci éra.

XIV

A inscrisãu

Túdu u ci contêi nu fin du ôutru capítulu fôi óbra di un instãnti. U ci si lhi segíu fôi aínda máis rápidu. Dêi un púlu, i ãntis ci éla raspási u múru, li êstis dôis nômis, abértus áu prégu, i asín dispôstus:

BÊNTU

CAPITOLÍNA

Voutêi-mi pra éla; Capitú tínha us ólhus nu xãu. Ergêu-us lógu, divagár, i ficãmus a olhár un pra u ôutru... Confisãu di criãnsas, tu valías ben dúas ôu trêis pájinas, máis céru ser poupádu. In verdádi, nãu falãmus náda; u múru falôu pur nós. Nãu nus movêmus, as mãus é ci si istendêrãu pôucu a pôucu, tôdas cuátru, pegãndu-si, apertãndu-si, fundíndu-si. Nãu marcêi a óra ezáta dacêli jéstu. Devía te-la marcádu; síntu a fáuta di úma nóta iscríta nacéla mêzma nôiti, i ci êu poría ací con us êrrus di ortografía ci trousési, máis nãu traría nenhún, táu éra a diferênsa êntri u istudãnti i u adolesênti. Conhesía as régras du iscrevêr, sen suspeitár as du amár; tínha orjías di latín i éra vírjen di mulhéris.

Nãu soutãmus as mãus, nen élas si deixárãu caír di cansádas ôu di iscesídas. Us ólhus fitávãu-si i disfitavãu-si, i depôis di vagáren áu pértu, tornávãu a metêr-si uns pêlus ôutrus... Pádri futúru, istáva asín diãnti déla cômu di un autár, sêndu úma das fásis a Epístola i a ôutra u Evangêlhu. A bôca podía ser u cálisi, us lábius a patêna. Fautáva dizêr a mísa nóva, pur un latín ci ningên aprêndi, i é a língua católica dus ómens. Nãu mi tênhas pur sacrílegu, leitôra mínha devóta; a limpêza da intensãu láva u ci pudér avêr mênus curiáu nu istílu. Istávamus alí con u Séu in nós. As mãus, uníndu us nêrvus, fazíãu das dúas criatúras úma só, máis úma só criatúra seráfica. Us ólhus continuárãu a dizêr côizas infinítas, as palávras di bôca é ci nen tentávãu saír, tornávãu áu corasãu caládas cômu vínhãu...

XV

Ôutra vóis repentína

Ôutra vóis repentína, máis désta vêis úma vóis di ómen:

— Vosêis istãu jogãndu u sízu?

Éra u pái di Capitú, ci istáva a pórta dus fúndus, áu pé da mulhér. Soutãmus as mãus deprésa, i ficãmus atrapalhádus. Capitú fôi áu múru, i, con u prégu, disfarsáda-mênti, apagôu us nósus nômis iscrítus.

— Capitú!

— Papái!

— Nãu mi istrágis u rebôcu du múru.

Capitú riscáva sôbri u riscádu, pra apagár ben u iscrítu. Pádua saíu áu cintáu, a ver u ci éra, máis ja a fílha tínha comesádu ôutra côiza, un perfíu, ci dísi ser u retrátu dêli, i tãntu podía ser dêli cômu da mãi; fe-lu rir, éra u esensiáu. Di réstu, êli xegôu sen cólera, tôdu mêigu, apezár du jéstu duvidôzu, ôu mênus ci duvidôzu, in ci nus apanhôu. Éra un ómen báixu i grôsu, pérnas i brásus cúrtus, cóstas abauládas, dôndi lhi vêiu a aucúnha di Tartarúga, ci Jozé Días lhi pôis. Ningên lhi xamáva asín la in cáza; éra só u agregádu.

— Vosêis istávãu jogãndu u sízu? perguntôu.

Olhêi pra un pé di sabugêiru ci ficáva pértu; Capitú respondêu pur ãmbus.

— Istávamus, sin, senhôr, máis Bentínhu ri lógu, nãu aguênta.

— Cuãndu êu xegêi a pórta, nãu ría.

— Ja tínha rídu das ôutras vêzis; nãu pódi. Papái cér ver?

I séria, fitôu in min us ólhus, convidãndu-mi áu jôgu. U sústu é naturáu-mênti sériu; êu istáva aínda sôbi a asãu du ci trôusi a entráda di Pádua, i nãu fúi capáis di rir, pur máis ci devêsi fazê-lu, pra lejitimár a respósta di Capitú. Ésta, cansáda di isperár, dizviôu u rôstu, dizêndu ci êu nãu ría dacéla vêis pur istár áu pé du pái. I nen asín ri. A côizas ci só si aprênden tárdi; é mistér nasêr con élas pra fazê-las sêdu. I melhór é naturáu-mênti sêdu ci artifisiáu-mênti tárdi. Capitú, apóis dúas vóutas, fôi ter con a mãi, ci continuáva a pórta da cáza, deixãndu-nus a min i áu pái incantádus déla; u pái, olhãndu pra éla i pra min, dizía-mi, xêiu di ternúra:

— Cen dirá ci ésta picêna ten cuatôrzi ãnus? Parési dizeséti. Mamãi istá bôa? continuôu voutãndu-si intêira-mênti pra min.

— Istá.

— A múitus días ci nãu a vêju. Istôu con vontádi di dar un capóti áu doutôr, máis nãu tênhu podídu, ãndu con trabálhus da repartisãu, in cáza; iscrêvu tôdas as nôitis ci é un dizispêru; negósiu di relatóriu. Vosê ja víu u mêu gaturãmu? Istá alí nu fúndu. Ía agóra mêzmu buscár a gaióla; ãndi ver.

Ci u mêu dezêju éra nenhún, cre-si fásiu-mênti, sen ser presízu jurár pêlu Séu nen pêla Térra. Mêu dezêju éra ir atráis di Capitú i falár-lhi agóra du máu ci nus isperáva; máis u pái éra u pái, i demáis amáva partícular-mênti us pasarínhus. Tínha-us di vária ispésii, cor i tamãnhu. A área ci avía nu sêntru da cáza éra sercáda di gaiólas di canárius, ci fazíãu cantãndu un barúlhu di tôdus us diábus. Trocáva pásarus con ôutrus amadôris, compráva-us, apanháva augúns, nu própriu cintáu, armãndu ausapôis. Tambên, si adoesíãu, tratáva dêlis cômu si fôsen jênti.

XVI

U adiministradôr interínu

Pádua éra empregádu in repartisãu dependênti du Ministériu da Gérra. Nãu ganháva múitu, máis a mulhér gastáva pôucu, i a vída éra baráta. Demáis, a cáza in ci moráva, asobradáda cômu a nósa, pôstu ci menór, éra propriedádi dêli. Comprôu-a con a sórti grãndi ci lhi saíu nun mêiu bilhêti di lotería, déis côntus di réis. A primêira idéia du Pádua, cuãndu lhi saíu u prêmiu, fôi comprár un caválu du Cábu, un aderêsu di brilhãntis pra a mulhér, úma sepuutúra perpétua di família, mandár vir da Európa augúns pásarus, etc.; máis a mulhér, ésta D. Fortunáta ci alí istá a pórta dus fúndus da cáza, in pé, falãndu a fílha, áuta, fórti, xêia, cômu a fílha, a mêzma cabêsa, us mêzmus ólhus clárus, a mulhér é ci lhi dísi ci u melhór éra comprár a cáza, i guardár u ci sobrási pra acudír as moléstias grãndis. Pádua ezitôu múitu; afináu, têvi di sedêr áus consêlhus di mínha mãi, a cen D. Fortunáta pedíu ausíliu. Nen fôi só nésa ocaziãu ci mínha mãi lhis valêu; un día xegôu a sauvár a vída áu Pádua. Iscutái; a anedóta é cúrta.

U adiministradôr da repartisãu in ci Pádua trabalháva têvi di ir áu Nórti, in comisãu. Pádua, ôu pur órden regulamentár, ôu pur ispesiáu deziginasãu, ficôu subistituíndu u adiministradôr con us respectívus onorárius. Ésta mudãnsa di fortúna trôusi-lhi sérta vertíjen; éra ãntis dus déis côntus. Nãu si contentôu di reformár a rôupa i a cópa, atirôu-si as dispêzas supérfluas, dêu jóias a mulhér, nus días di désta matáva un leitãu, éra vístu in teátrus, xegôu áus sapátus di vernís. Vivêu asín vínti i dôis mêzis na supozisãu di úma etérna interinidádi. Úma tárdi entrôu in nósa cáza, aflítu i dizvairádu, ía perdêr u lugár, purcê xegára u efetívu nacéla manhã. Pedíu a mínha mãi ci velási pêlas infelízis ci deixáva; nãu podía sofrêr a dizgrása, matáva-si. Mínha mãi falôu-lhi con bondádi, máis êli nãu atendía a côiza nenhúma.

— Nãu, mínha senhóra, nãu consentirêi in táu vergônha! Fazêr desêr a família, tornár atráis... Ja dísi, mátu-mi! Nãu êi di confesár a mínha jênti ésta mizéria. I us ôutrus? Ci dirãu us vizínhus? I us amígus? I u públicu?

— Ci públicu, Sr. Pádua? Dêixi-si dísu; sêja ómen. Lêmbri-si ci súa mulhér nãu ten ôutra pesôa... i ci a di fazêr? Pôis un ómen... Sêja ómen, ãndi.

Pádua enxugôu us ólhus i fôi pra cáza, ôndi vivêu prostrádu augúns días, múdu, fexádu na aucóva; ôu entãu nu cintáu, áu pé du pôsu, cômu si a idéia da mórti teimási nêli. D. Fortunáta ralháva:

— Joãozínhu, vosê é criãnsa?

Máis, tãntu lhi ouvíu falár in mórti ci têvi mêdu, i un día corrêu a pedír a mínha mãi ci lhi fizési u favôr di ver si lhi sauváva u marídu ci si cería matár. Mínha mãi fôi axá-lu a bêira du pôsu, i intimôu-lhi ci vivêsi. Ci malucísi éra acéla di paresêr ci ía ficár dizgrasádu, pur cáuza di úma gratificasãu mênus, i perdêr un emprêgu interínu? Nãu, senhôr, devía ser ómen, pái di família, imitár a mulhér i a fílha... Pádua obedesêu; confesôu ci axaría fôrsas pra cumprír a vontádi di mínha mãi.

— Vontádi mínha, nãu; é obrigasãu súa.

— Pôis sêja obrigasãu; nãu disconhêsu ci é asín mêzmu.

Nus días segíntis, continuôu a entrár i saír di cáza, cozídu a parêdi, cára nu xãu. Nãu éra u mêzmu ómen ci istragáva u xapéu in cortejár a vizinhãnsa, rizônhu, ólhus nu ar, ãntis mêzmu da adiministrasãu interína. Viérãu as semãnas, a ferída fôi sarãndu. Pádua comesôu a interesár-si pêlus negósius domésticus, a cuidár dus pasarínhus, a dormír trancuílu as nôitis i as tárdis, a conversár i dar notísias da rúa. A serenidádi regresôu; atráis déla vêiu a alegría, un domíngu, na figúra di dôis amígus, ci íãu jogár u sólu, a têntus. Ja êli ría, ja brincáva, tínha u ar du costúmi; a ferída sarôu di tôdu.

Con u têmpu vêiu un fenômenu interesãnti. Pádua comesôu a falár da adiministrasãu interína, nãu só-mênti sen as saudádis dus onorárius, nen u vexãmi da pêrda, máis até con dizvanesimêntu i orgúlhu. A adiministrasãu ficôu sêndu a éjira, dôndi êli contáva pra diãnti i pra tráis.

— Nu têmpu in ci êu éra adiministradôr...

Ôu entãu:

— A! sin, lêmbra-mi, fôi ãntis da mínha adiministrasãu, un ôu dôis mêzis ãntis... Óra ispéri; a mínha adiministrasãu comesôu... É ístu, mêis i mêiu ãntis; fôi mêis i mêiu ãntis, nãu fôi máis.

Ôu aínda:

— Jústa-mênti; avía ja sêis mêzis ci êu adiministráva...

Táu é u sabôr póstumu das glórias interínas. Jozé Días bradáva ci éra a vaidádi sobrevivênti; máis u pádri Cabráu, ci leváva túdu pra a Iscritúra, dizía ci con u vizínhu Pádua si dáva a lisãu di Elifás a Jó: «Nãu disprézis a corresãu du Senhôr; êli féri i cúra.»

XVII

Us vérmis

«Êli féri i cúra!» Cuãndu, máis tárdi, vin a sabêr ci a lãnsa di Acílis tambên curôu úma ferída ci fêis, tívi táis ôu cuáis veleidádis di iscrevêr úma disertasãu a êsti propózitu. Xegêi a pegár in lívrus vélhus, lívrus mórtus, lívrus enterrádus, a abrí-lus, a compará-lus, catãndu u têcstu i u sentídu, pra axár a oríjen común du oráculu pagãu i du pensamêntu izraelíta. Catêi us próprius vérmis dus lívrus, pra ci mi disésen u ci avía nus têcstus roídus pur êlis.

— Mêu senhôr, respondêu-mi un lôngu vérmi gôrdu, nós nãu sabêmus absolúta-mênti náda dus têcstus ci roêmus, nen iscolhêmus u ci roêmus, nen amãmus ôu detestãmus u ci roêmus; nós roêmus.

Nãu lhi arrancêi máis náda. Us ôutrus tôdus, cômu si ouvésen pasádu palávra, repetíãu a mêzma cantilêna. Tauvêis êsi discrétu silênsiu sôbri us têcstus roídus fôsi aínda un módu di roêr u roídu.

XVIII

Un plãnu

Pái nen mãi fôrãu ter conôscu, cuãndu Capitú i êu, na sála di vizítas, falávamus du semináriu. Con us ólhus in min, Capitú cería sabêr ci notísia éra a ci mi aflijía tãntu. Cuãndu lhi dísi u ci éra, fêis-si cor di sêra.

— Máis êu nãu céru, acudí lógu, nãu céru entrár in seminárius; nãu êntru, é iscuzádu teimáren comígu, nãu êntru.

Capitú, a prinsípiu, nãu dísi náda. Recolhêu us ólhus, metêu-us in si i deixôu-si istár con as pupílas vágas i súrdas, a bôca entreabérta, tôda paráda. Entãu êu, pra dar fôrsa as afirmasõis, comesêi a jurár ci nãu sería pádri. Nacêli têmpu juráva múitu i ríju, pêla vída i pêla mórti. Jurêi pêla óra da mórti. Ci a lúis mi fautási na óra da mórti si fôsi pra u semináriu. Capitú nãu paresía crer nen discrêr, nãu paresía sicér ouvír; éra úma figúra di páu. Cis xamá-la, sacudí-la, máis fautôu-mi ãnimu. Ésa criatúra ci brincára comígu, ci pulára, dansára, crêiu até ci dormíra comígu, deixáva-mi agóra con us brásus atádus i medrózus. Enfín, tornôu a si, máis tínha a cára lívida, i rompêu néstas palávras furiózas:

— Beáta! caróla! pápa-mísas!

Fícêi aturdídu. Capitú gostáva tãntu di mínha mãi, i mínha mãi déla, ci êu nãu podía entendêr tamãnha isplozãu. É verdádi ci tambên gostáva di min, i naturáu-mênti máis, ôu melhór, ôu di ôutra manêira, côiza bastãnti a isplicár u dispêitu ci lhi trazía a ameása da separasãu; máis us impropérius, cômu entendêr ci lhi xamási nômis tãu fêius, i prinsipáu-mênti pra deprimír costúmis relijózus, ci érãu us sêus? Ci éla tambên ía a mísa, i trêis ôu cuátru vêzis mínha mãi é ci a levôu, na nósa vélha séji. Tambên lhi déra un rozáriu, úma crúis di ôuru i un lívru di *Óras*... Cis defendê-la, máis Capitú nãu mi deixôu, continuôu a xamár-lhi beáta i caróla, in vóis tãu áuta ci tívi mêdu fôsi ouvída dus páis. Núnca a vi tãu irritáda cômu entãu; paresía dispósta a dizêr túdu a tôdus. Serráva us dêntis, abanáva a cabêsa... Êu, asustádu, nãu sabía ci fizési; repetía us juramêntus, prometía ir nacéla mêzma nôiti declarár in cáza ci, pur náda nêsti múndu, entraría nu seminário.

— Vosê? Vosê êntra.

— Nãu êntru.

— Vosê verá si êntra ôu nãu.

Calôu-si ôutra vêis. Cuãndu tornôu a falár, tínha mudádu; nãu éra aínda a Capitú du costúmi, máis cuázi. Istáva séria, sen aflisãu, faláva báixu. Cis sabêr a conversasãu da mínha cáza; êu contêi-lha tôda, mênus a párti ci lhi dizía respêitu.

— I ci interêsi ten Jozé Días in lembrár ístu? perguntôu-mi nu fin.

— Áxu ci nenhún; fôi só pra fazêr máu. É un sujêitu múitu ruín; máis, dêixi istár ci mi a di pagár. Cuãndu êu for dônu da cáza, cen vái pra a rúa é êli, vosê verá; nãu mi fíca un instãnti. Mamãi é bôa demáis; da-lhi atensãu demáis. Parési até ci xorôu.

— Jozé Días?

— Nãu, mamãi.

— Xorôu pur ce?

— Nãu sêi; ouví só dizêr ci éla nãu xorási, ci nãu éra côiza di xôru... Êli xegôu a mostrár-si arrependídu, i saíu; êu entãu, pra nãu ser apanhádu, deixêi u cãntu i corrí pra a varãnda. Máis, dêixi istár, ci êli mi pága!

Dísi ístu fexãndu u púnhu, i proferí ôutras ameásas. Áu relembrá-las, nãu mi áxu ridículu; a adolesênsia i a infãnsia nãu sãu, nêsti pôntu, ridículas; é un dus sêus priviléjius. Êsti máu ôu êsti perígu comésa na mosidádi, crési na madurêza i atínji u maiór gráu na velhísi. Áus cínzi ãnus, a até sérta grása in ameasár múitu i nãu ezecutár náda.

Capitú refletía. A reflecsãu nãu éra côiza rára néla, i conhesíãu-si as ocaziõis pêlu apertádu dus ólhus. Pedíu-mi augúmas sircunstãnsias máis, as próprias palávras di uns i di ôutrus, i u ton délas. Cômu êu nãu cería dizêr u pôntu inisiáu da convérsa, ci éra éla mêzma, nãu lhi púdi dar tôda a siginificasãu. A atensãu di Capitú istáva agóra partícular-mênti nas lágrimas di mínha mãi; nãu acabáva di entendê-las. In mêiu dístu, confesôu ci sérta-mênti nãu éra pur máu ci mínha mãi mi cería fazêr pádri; éra a promésa antíga, ci éla, temênti a Dêus, nãu podía deixár di cumprír. Fícêi tãu satisfêitu di ver ci asín ispontãnea-mênti reparáva as injúrias ci lhi saírãu du pêitu, pôucu ãntis, ci pegêi da mãu déla i apertêi-a múitu. Capitú deixôu-si ir, ríndu; depôis a convérsa entrôu a coxilár i dormír. Tínhamus xegádu a janéla; un prêtu, ci, dêzdi augún têmpu, vínha apregoãndu cocádas, parôu in frênti i perguntôu:

— Sinhazínha, cé cocáda ôji?

— Nãu, respondêu Capitú.

— Cocadínha ta bôa.

— Va-si embóra, replicôu éla sen rispidêis.

— De ca! dísi êu desêndu u brásu pra resebêr dúas.

Comprêi-as, máis tívi di as comêr sozínhu; Capitú recuzôu. Vi ci, in mêiu da crízi, êu conserváva un cãntu pra as cocádas, u ci tãntu pódi ser perfeisãu cômu imperfeisãu, máis u momêntu nãu é pra definisõis táis; ficêmus in ci a mínha amíga, apezár di ecilibráda i lúsida, nãu cis sabêr di dôsi, i gostáva múitu di dôsi. Áu contráriu, u pregãu ci u prêtu fôi cantãndu, u pregãu das vélhas tárdis, tãu sabádu du báirru i da nósa infãnsia:

Xóra, menína, xóra,

Xóra, purcê nãu ten
Vintên,

a módu ci lhi deixára úma impresãu aborresída. Da toáda nãu éra; éla a sabía di cor i di lônji, uzáva repetí-la nus nósus jógus da puerísia, ríndu, sautãndu, trocãndu us papéis comígu, óra vendêndu, óra comprãndu un dôsi auzênti. Crêiu ci a lêtra, distináda a picár a vaidádi das criãnsas, fôi ci a enojôu agóra, purcê lógu depôis mi dísi:

— Si êu fôsi ríca, vosê fujía, metía-si nu pacêti i ía pra a Európa.

Dítu ístu, ispreitôu-mi us ólhus, máis crêiu ci êlis nãu lhi disérãu náda, ôu só agradeserãu a bôa intensãu. Con efêitu, u sentimêntu éra tãu amígu ci êu podía iscuzár u istraordináriu da aventúra.

Cômu vêis, Capitú, áus cuatôrzi ãnus, tínha ja idéias atrevídas, múitu mênus ci ôutras ci lhi viérãu depôis; máis érãu só atrevídas in si, na prática fazíãu-si ábeis, sinuózas, súrdas, i aucansávãu u fin propôstu, nãu di sáutu, máis áus sautínhus. Nãu sêi si mi isplícu ben. Supôndi úma consepisãu grãndi ezecutáda pur mêius picênus. Asín, pra nãu saír du dezêju vágu i ipotéticu di mi mandár pra a Európa, Capitú, si pudési cumprí-lu, nãu mi faría embarcár nu pacêti i fujír; istendería úma fíla di canôas dací até la, pur ôndi êu, paresêndu ir a fortalêza da Láji in pônti movedísa, iría reáumênti até Bordéus, deixãndu mínha mãi na práia, a ispára. Táu éra a feisãu particulár du caráter da mínha amíga; pêlu ci, nãu adimíra ci, combatãndu us mêus projétus di rezistênsia frãnca, fôsi ãntis pêlus mêius brãndus, pêla asãu du empênhu, da palávra, da persuazãu lênta i diutúrna, i ezaminási ãntis as pesôas con cen podíamus contár. Rejeitôu tíu Cózmi; éra un «bôa-vída»; si nãu aprováva a mínha ordenasãu, nãu éra capáis di dar un pásu pra suspendê-la. Príma Justína éra melhór ci êli, i melhór ci us dôis sería u Pádri Cabráu, pêla autoridádi, máis u pádri nãu avía di trabalhár côntra a Igrêja; só si êu lhi confesási ci nãu tínha vocasãu...

— Pósu confesár?

— Pôis, sin, máis sería aparesêr frãnca-mênti, i u melhór é ôutra côiza. Jozé Días...

— Ci ten Jozé Días?

— Pódi ser un bon empênhu.

— Máis si fôi êli mêzmu ci falôu...

— Nãu impórta, continuôu Capitú; dirá agóra ôutra côiza. Êli gósta múitu di vosê. Nãu lhi fáli acanhádu. Túdu é ci vosê nãu tênha mêdu, móstri ci a di vir a ser dônu da cáza, móstri ci cér i ci pódi. De-lhi ben a entendêr ci nãu é favôr. Fása-lhi tambên elojíus; êli gósta múitu di ser elojiádu. D. Glória présta-lhi atensãu; máis u prinsipáu nãu é ísu; é ci êli, têndu di servír a vosê, falará con múitu máis calôr ci ôutra pesôa.

— Nãu áxu, nãu, Capitú.

— Entãu va pra u semináriu.

— Ísu nãu.

— Máis ci si pérdi in isperimentár? Isperimentêmus; fása u ci lhi díigu. D. Glória pódi ser ci múdi di rezolusãu; si nãu mudár, fáis-si ôutra côiza, méti-si entãu u Pádri Cabráu. Vosê nãu si lêmbra cômu é ci fôi áu teátru pêla primêira vêis, a dôis mêzis? D. Glória nãu cería, i bastáva ísu pra ci Jozé Días nãu teimási; máis êli cería ir, i fêis un discúrsu, lêmbra-si?

— Lêmbra-mi; dísi ci u teátru éra úma iscóla di costúmis.

— Jústu; tãntu falôu ci súa mãi acabôu consentíndu, i pagôu a entráda áus dôis... Ãndi, pésa, mãndi. Ólhi; díga-lhi ci istá prôntu a ir istudár lêis in S. Páulu.

Istremesí di prazêr. S. Páulu éra un frájiu biômbu, distinádu a ser arredádu un día, in vêis da grósa parêdi ispirituáu i etérna. Prometí falár a Jozé Días nus têrmus propóstus. Capitú repetíu-os, asentuãndu augúns, cômu prinsipáis; i inciría-mi depôis sôbri êlis, a ver si entendêra ben, si nãu trocára uns pur ôutrus. I insistía in ci pedísi con bôa cára, máis asín cômu cen pédi un cópu di água a pesôa ci ten obrigasãu di u trazêr. Côntu éstas minúsias pra ci melhór si entênda acéla manhã da mínha amíga; lógu virá a tárdi, i da manhã i da tárdi si fará u primêiru día, cômu nu Jênezis, ôndi si fizérãu susesíva-mênti séti.

XIX

Sen fáuta

Cuãndu voutêi a cáza éra nôiti. Vin deprésa, nãu tãntu, porên, ci nãu pensási nus têrmus in ci falaría áu agregádu. Formulêi u pedídu di cabêsa, iscolhêndu as palávras ci diría i u ton délas, êntri sêcu i benévolu. Na xácara, ãntis di entrár in cáza, repetí-as comígu, depôis in vóis áuta, pra ver si érãu adecuádas i si obedesíãu as recomendasõis di Capitú: «Presízu falár-lhi, *sen fáuta*, amanhã; iscôlha u lugár i díga-mi.» Proferí-as lênta-mênti, i máis lênta-mênti aínda as palávras *sen fáuta*, cômu pra sublinhá-las. Repetí-as aínda, i entãu axêi-as sêcas demáis, cuázi ríspidas, i, frãnca-mênti, imprópria s di un criansóla pra un ómen madúru. Cuidêi di iscolhêr ôutras, i parêi.

Afináu dísi comígu ci as palávras podíãu servír, túdu éra dizê-las in ton ci nãu ofendêsi. I a próva é ci, repetíndu-as nóva-mênti, saírãu-mi cuázi súplisis. Bastáva nãu carregár tãntu, nen adosár múitu, un mêiu-têrmu. «I Capitú ten razãu, pensêi, a cáza é mínha, êli é un símplis agregádu... Jeitôzu é, pódi múitu ben trabalhár pur min, i disfazêr u plãnu di mamãi.»

XX

Míu pádri-nósus i míu ávi-marias

Levantêi us ólhus áu séu, ci comesáva a embruscár-si, máis nãu fôi pra ve-lu cobértu ôu discobértu. Éra áu ôutru Séu ci êu ergía a mínha áuma; éra áu mêu refújiu, áu mêu amígu. I entãu dísi di min pra min: «Promêtu rezár míu pádri-nósus i míu ávi-marias, si Jozé Días arranjár ci êu nãu va pra u semináriu.»

A sôma éra enórmi. A razãu é ci êu andáva carregádu di promésas nãu cumprídas. A úutima fôi di duzêntus pádri-nósus i duzêntas ávi-marias, si nãu xovêsi in sérta tárdi di pasêiu a Sãnta Terêza. Nãu xovêu, máis êu nãu rezêi as orasõis. Dêzdi piciNínu acostumára-mi a pedír áu Séu us sêus favôris, mediãnti orasõis ci diría, si êlis viésen. Dísi as primêiras, as ôutras fôrãu adiádas, i a medída ci si amontoávãu íãu sêndu iscesídas. Asín xegêi áus númerus vínti, trínta, sincuênta. Entrêi nas sentênas i agóra nu milhár. Éra un módu di peitár a vontádi divína pêla cuantía das orasõis; alên dísu, cáda promésa nóva éra fêita i juráda nu sentídu di pagár a dívida antíga. Máis vãu la matár a pregísa di úma áuma ci a trazía du bêrsu i nãu a sentía atenuáda pêla vída! U Séu fazía-mi u favôr, êu adiáva a pága. Afináu perdí-mi nas côntas.

«Míu, míu», repetí comígu.

Reáu-mênti, a matéria du benefísiu éra agóra imênsa, nãu mênus ci a sauvasãu ôu u naufrájiu da mínha ezistênsia intêira.

Míu, míu, míu. Éra presízu úma sôma ci pagási us atrazádus tôdus. Dêus podía múitu ben, irritádu con us iscesimêntus, negár-si a ouvír-mi sen múitu dinhêiru... Ómen grávi, é posíveu ci éstas ajitasõis di menínu ti enfáden, si é ci nãu as áxas ridículas. Sublímis nãu érãu. Cojitêi múitu nu módu di rezgatár a dívida ispirituáu. Nãu axáva ôutra ispésii in ci, mediãnti a intensãu, túdu si cumprísi, fexãndu a iscriturasãu da mínha consiênsia moráu sen *déficit*. Mandár dizêr sen mísas, ôu subír di joêlhus a ladêira da Glória pra ouvír úma, ir a Térra Sãnta, túdu u ci as vélhas iscrávas mi contávãu di promésas sélebris, túdu mi acudía sen si ficsár di vêis nu ispíritu. Éra múitu dúru subír úma ladêira di joêlhus; devía ferí-lus pur fôrsa. A Térra Sãnta ficáva múitu lônji. As mísas érãu numerózas, podíãu empenhár-mi ôutra vêis a áuma...

XXI

Príma Justína

Na varãnda axêi príma Justína, pasiãndu di un ládu pra ôutru. Vêiu áu patamár i perguntôu-mi ôndi istivéra.

— Istívi ací áu pé, conversãndu con D. Fortunáta, i distraí-mi. É tárdi, nãu é? Mamãi perguntôu pur min?

— Perguntôu, máis êu dísi ci vosê ja tínha víndu.

A mentíra ispantôu-mi, nãu mênus ci a francêza da notísia. Nãu é ci príma Justína fôsi di biócus, dizía frãnca-mênti a Pêdru u máu ci pensáva di Páulu, i a Páulu u ci pensáva di Pêdru; máis, confesár ci mentíra é ci mi paresêu novidádi. Éra cuadragenária, mágra i pálida, bôca fína i ólhus curiózus. Vivía conôscu pur favôr di mínha mãi, i tambên pur interêsi; mínha mãi cería ter úma senhóra íntima áu pé di si, i ãntis parênta ci istrãnha.

Pasiãmus augúns minútus na varãnda, alumiáda pur un lampiãu. Cis sabêr si êu nãu iscesêra us projétus ecleziásticus di mínha mãi, i dizêndu-lhi êu ci nãu, inciríu-mi sôbri u góstu ci êu tínha a vída di pádri. Respondí escívu:

— Vída di pádri é múitu buníta.

— Sin, é buníta; máis u ci pergúntu é si vosê gostaría di ser pádri, isplicôu ríndu.

— Êu góstu du ci mamãi cisér.

— Príma Glória dezêja múitu ci vosê si ordêni, máis aínda ci nãu dezejási, a ca in cáza cen lhi méta ísu na cabêsa.

— Cen é?

— Óra, cen! Cen é ci a di ser? Prímu Cózmi nãu é, ci nãu si impórta con ísu; êu tambên nãu.

— Jozé Días? concluí.

— Naturáu-mênti.

Enrugêi a tésta interrogatíva-mênti, cômu si nãu soubési náda. Príma Justína completôu a notísia dizêndu ci aínda nacéla tárdi Jozé Días lembrára a mínha mãi a promésa antíga.

— Príma Glória pódi ser ci, in pasãndu us días, va iscesêndu a promésa; máis cômu a di iscesêr si úma pesôa istivér sêmpri, nus ouvídus, zas ci darás, falãndu du seminári u? I us discúrsus ci êli fáis, us elojíus da Igrêja, i ci a vída di pádri é ístu i acílu, túdu con acélas palávras ci só êli conhési, i acéla afetasãu... Nóti ci é só pra fazêr máu, purcê êli é tãu relijôzu cômu êsti lampiãu. Pôis é verdádi, aínda ôji. Vosê nãu si de pur axádu... Ôji di tárdi falôu cômu vosê nãu imajína...

— Máis falôu a tôa? perguntêi, a ver si éla contáva a denúnsia du mêu namôru con a vizínha.

Nãu contôu; fêis apênas un jéstu cômu indicãndu ci avía ôutra côiza ci nãu podía dizêr. Nóva-mênti mi recomendôu ci nãu mi dési pur axádu, i recapitulôu tôdu u máu ci pensáva di Jozé Días, i nãu éra pôucu, un intrigãnti, un bajuladôr, un ispeculadôr, i, apezár da cásca di polidêis, un groseirãu. Êu, pasádus augúns instãntis, dísi:

— Príma Justína, a senhóra éra capáis di úma côiza?

— Di ce?

— Éra capáis di... Supônha ci êu nãu gostási di ser pádri... a senhóra podía pedír a mamãi...

— Ísu nãu, atalhôu prônta-mênti; príma Glória ten êsti negósiu fírmi na cabêsa, i nãu a náda nu múndu ci a fása mudár di rezolusãu; só u têmpu. Vosê aínda éra picinínu, ja éla contáva ístu a tôdas as pesôas da nósa amizádi, ôu só conhesídas. La avivár-lhi a memória, nãu, ci êu nãu trabálhu pra a dizgrása dus ôutrus; máis tambên, pedír ôutra côiza, nãu pésu. Si éla mi consuutási, ben; si éla mi disési: «Príma Justína, vosê ci áxa?», a mínha respósta éra: «Príma Glória, êu pênsu ci, si êli gósta di ser pádri, pódi ir; máis, si nãu gósta, u melhór é ficár.» É u ci êu diría i dirêi si éla mi consuutár augún día. Agóra, ir falár-lhi sen ser xamáda, nãu fásu.

XXII

Sensasõis alhêias

Nãu aucansêi máis náda, i pra u fin arrependí-mi du pedídu: devía ter segídu u consêlhu di Capitú. Entãu, cômu êu cisési ir pra dêntru, príma Justína retêvi-mi augúns minútus, falãndu du calôr i da prócsima fésta da Conseisãu, dus mêus vélhus oratórius, i fínau-mênti di Capitú. Nãu dísi máu déla; áu contráriu, insinuôu-mi ci podía vir a ser úma môsa buníta. Êu, ci ja a axáva lindísima, bradaría ci éra a máis béla criatúra du múndu, si u resêiu mi nãu fizési discrétu. Entretãntu, cômu príma Justína si metêsi a elojiár-lhi us módus, a gravidádi, us costúmis, u trabalhár pra us sêus, u amôr ci tínha a mínha mãi, túdu ístu mi asendêu a pôntu di elojiá-la tambên. Cuãndu nãu éra con palávras, éra con u jéstu di aprovasãu ci dáva a cáda úma das asersõis da ôutra, i sérta-mênti con a felisidádi ci devía iluminár-mi a cára. Nãu adivertí ci asín confirmáva a denúnsia di Jozé Días, ouvída pur éla, a tárdi, na sála di vizítas, si é ci tambên éla nãu disconfiáva ja. Só pensêi nísu na cãma. Só entãu sentí ci us ólhus di príma Justína, cuãndu êu faláva, paresíãu apaupár-mi, ouvír-mi, xeirár-mi, gostár-mi, fazêr u ofísiu di tôdus us sentídus. Siúmis nãu podíãu ser; êntri un pirrálhu da mínha idádi i úma viúva cuarentôna nãu avía lugár pra siúmis. É sértu ci, apóis augún têmpu, modificôu us elojíus a Capitú, i até lhi fêis augúmas críticas, dísi-mi ci éra un pôucu trêfega i olháva pur báixu; máis aínda asín, nãu crêiu ci fôsen siúmis. Crêiu ãntis... sin... sin, crêiu ístu. Crêiu ci príma Justína axôu nu ispetáculu das sensasõis alhêias úma resurreisãu vága das próprias. Tambên si góza pur influisãu dus lábius ci nárrãu.

XXIII

Prázu dádu

— Presízu falár-lhi amanhã, sen fáuta; iscôlha u lugár i dígami.

Crêiu ci Jozé Días axôu dizuzádu êsti mêu falár. U ton nãu mi saíra tãu imperatívu cômu êu reseáva, máis as palávras u érãu, i u nãu interrogár, nãu pedír, nãu ezitár, cômu éra própriu da criãnsa i du mêu istílu abituáu, sérta-mênti lhi dêu idéia di úma pesôa nóva i di úma nóva situasãu. Fôi nu corredôr, cuãndu íamus pra u xa; Jozé Días vínha andãndu xêiu da leitúra di Walter Scott ci fizéra a mínha mãi i a príma Justína. Lía cantádu i compasádu. Us castélus i us párcis saíãu maióris da bôca dêli, us lágus tínhãu máis água i a «abóbada selésti» contáva augúns milháris máis di istrêlas sentelhãntis. Nus diálogus, auternáva u son das vózis, ci érãu lévi-mênti grósas ôu fínas, confórmi u sécsu dus interlocutôris, i reproduzíãu con moderasãu a ternúra i a cólera.

Áu dispedír-si di min, na varãnda, dísi-mi êli:

— Amanhã, na rúa. Tênhu úmas cômpras ci fazêr, vosê pódi ir comígu, pedirêi a mamãi. É día di lisãu?

— A lisãu fôi ôji.

— Perfêita-mênti. Nãu lhi pergúntu u ci é; afírmu dêzdi ja ci é matéria grávi i púra.

— Sin, senhôr.

— Até amanhã.

Fêis-si túdu u melhór posíveu. Ôuvi só úma auterasãu; mínha mãi axôu u día cênti i nãu consentíu ci êu fôsi a pé; entrãmus nu ônibus, a pórta di cáza.

— Nãu impórta, dísi-mi Jozé Días; podêmus apeár-nus a pórta du Pasêiu Públicu.

XXIV

Di mãi i di sérvu

Jozé Días tratáva-mi con istrêmus di mãi i atensõis di sérvu. A primêira côiza ci consegíu lógu ci comesêi a andár fóra, fôi dispensár-mi u pájen; fêis-si pájen, ía comígu a rúa. Cuidáva dus mêus arrãnjus in cáza, dus mêus lívrus, dus mêus sapátus, da mínha ijiêni i da mínha prozódia. Áus ôitu ãnus us mêus pluráis caresíãu, augúma vêis, da dezinênsia ezáta, êli a corrijía, mêiu sériu pra dar autoridádi a lisãu, mêiu rizônhu pra obitêr u perdãu da emênda. Ajudáva asín u méstri di primêiras lêtras. Máis tárdi, cuãndu u Pádri Cabráu mi insináva latín, doutrína i istória sagráda, êli asistía as lisõis, fazía reflecsõis ecleziásticas, i, nu fin, perguntáva áu pádri: «Nãu é verdádi ci u nósu jóven amígu camínha deprésa?» Xamáva-mi «un prodíjiu»; dizía a mínha mãi ter conhesídu outróra menínus múitu intelijêntis, máis ci êu esedía a tôdus êsis, sen contár ci, pra a mínha idádi, posuía ja sértu númeru di cualidádis moráis sólidas. Êu, pôstu nãu avaliási tôdu u valôr dêsti ôutru elojíu, gostáva du elojíu; éra un elojíu.

XXV

Nu Pasêiu Públicu

Entrãmus nu Pasêiu Públicu. Augúmas cáras vélhas, ôutras doêntis ôu só vadías ispalhávãu-si melancólica-mênti nu camínhu ci vái da pórta áu terrésu. Segímus pra u terrésu. Andãndu, pra mi dar ãnimu, falêi du jardín:

— A múitu têmpu ci nãu vênhu ací, tauvêis un ãnu.

— Perdôi-mi, atalhôu êli, nãu a trêis mêzis ci istêvi ací con u nósu vizínhu Pádua; nãu si lêmbra?

— É verdádi, máis fôi tãu di pasájen...

— Êli pedíu a súa mãi ci u deixási trazêr consígu, i éla, ci é bôa cômu a mãi di Dêus, consentíu; máis ôusa-mi, ja ci falãmus nístu, nãu é bunítu ci vosê ãndi con u Pádua na rúa.

— Máis êu andêi augúmas vêzis...

— Cuãndu éra máis jóven; in criãnsa, éra naturáu, êli podía pasár pur criádu. Máis vosê istá ficãndu môsu i êli vái tomãndu confiãnsa. D. Glória, afináu, nãu pódi gostár dístu. A jênti Pádua nãu é di tôdu ma. Capitú, apezár dacêlis ólhus ci u Diábu lhi dêu... Vosê ja reparôu nus ólhus déla? Sãu asín di sigãna oblícua i disimuláda. Pôis, apezár dêlis, podería pasár, si nãu fôsi a vaidádi i a adulasãu. Ó! a adulasãu! D. Fortunáta merési istíma, i êli nãu négu ci sêja onéstu, ten un bon emprêgu, posúi a cáza in ci móra, máis onestidádi i istíma nãu bastãu, i as ôutras cualidádis pérden múitu di valôr con as mas companhías in ci êli ãnda. Pádua ten úma tendênsia pra jênti rélis. In lhi xeirãndu a ómen xúlu é con êli. Nãu díigu ístu pur ódiu, nen purcê êli fáli máu di min i si ría, cômu si ríu, a días, dus mêus sapátus acaucanhádus...

— Perdãu, interrompí suspendêndu u pásu, núnca ouví ci falási máu du senhôr; pêlu contráriu, un día, nãu a múitu têmpu, dísi êli a un sujêitu, in mínha prezênsa, ci u senhôr éra «un ómen di capasidádi i sabía falár cômu un deputádu nas cãmaras.»

Jozé Días sorríu delisióza-mênti, máis fêis un isfôrsu grãndi i fexôu ôutra vêis u rôstu; depôis replicôu:

— Nãu lhi agradêsu náda. Ôutrus, di melhór sãngi, mi ten fêitu u favôr di juízus áutus. I náda dísu impédi ci êli sêja u ci lhi díigu.

Tínhamus ôutra vêis andádu, subímus áu terrésu, i olhãmus pra u mar.

— Vêju ci u senhôr nãu cér senãu u mêu benefísiu, dísi êu depôis di augúns instãntis.

— Pôis ci ôutra côiza, Bentínhu?

— Nêsti cázu, pésu-lhi un favôr.

— Un favôr? Mãndi, ordêni, ci é?

— Mamãi...

Durãnti augún têmpu nãu púdi dizêr u réstu, ci éra pôucu, i vínha di cor. Jozé Días tornôu a perguntár u ci éra, sacudía-mi con brandúra, levantáva-mi u cêixu i ispetáva us ólhus in min, ansiôzu tambên, cômu a príma Justína na véspera.

— Mamãi ce? Ci é ci ten mamãi?

— Mamãi cér ci êu sêja pádri, máis êu nãu pósu ser pádri, dísi fínau-mênti.

Jozé Días indireitôu-si pazmádu.

— Nãu pósu, continuêi êu, nãu mênus pazmádu ci êli, nãu tênhu jêitu, nãu góstu da vída di pádri. Istôu pur túdu u ci éla cisér; mamãi sábi ci êu fásu túdu u ci éla mãnda; istôu prôntu a ser u ci for du sêu agrádu, até coxêiru di ônibus. Pádri, nãu; nãu pósu ser pádri. A carrêira é buníta, máis nãu é pra min.

Tôdu êsi discúrsu nãu mi saíu asín, di vêis, enfiádu naturáu-mênti, perempitóriu, cômu pódi paresêr du têcstu, máis áus pedásus, mastigádu, in vóis un pôucu súrda i tímida. Nãu obistãnti, Jozé Días ouvíra-u ispantádu. Nãu contáva sérta-mênti con a rezistênsia, pur máis acanháda ci fôsi; máis u ci aínda máis u asombrôu fôi ésta concluzãu:

— Côntu con u senhôr pra sauvár-mi.

Us ólhus du agregádu iscancárarãu-si, as sobransêlhas arceárãu-si, i u prazêr ci êu contáva dar-lhi con a iscôlha da protesãu nãu si mostrôu in nenhún dus músculus. Tôda a cára dêli éra pôuca pra a istupefasãu. Reáu-mênti, a matéria du discúrsu revelára in min úma áuma nóva; êu própriu nãu mi conhesía. Máis a palávra fináu é ci trôusi un vigôr únicu. Jozé Días ficôu aturdídu. Cuãndu us ólhus tornárãu as dimensõis ordinárias:

— Máis ci pósu êu fazêr? perguntôu.

— Pódi múitu. U senhôr sábi ci, in nósa cáza, tôdus u apresíãu. Mamãi pédi múita vêis us sêus consêlhus, nãu é? Tíu Cózmi dis ci u senhôr é pesôa di talêntu...

— Sãu bondádis, retorcíu lizonjeádu. Sãu favôris di pesôas díginas, ci merésen túdu... Aí istá! núnca ningên mi a di ouvír dizêr náda di pesôas táis; purcê? purcê sãu ilústris i virtuózas. Súa mãi é úma sãnta, sêu tíu é un cavalhêiru perfeitísimu. Tênhu conhesídu famílias distíntas; nenhúma poderá vensêr a súa in nobrêza di sentimêntus. U talêntu ci sêu tíu áxa in min confésu ci u tênhu, máis é só un: é u talêntu di sabêr u ci é bon i díginu di adimirasãu i di aprêsu.

— A di ter tambên u di protejêr us amígus, cômu êu.

— In ci lhi pósu valêr, ãnju du Séu? Nãu êi di disuadír súa mãi di un projétu ci é, alên di promésa, a ambisãu i u sônhu di lôngus ãnus. Cuãndu pudési, é tárdi. Aínda ônten fêiz-mi u favôr di dizêr: «Jozé Días, presízu metêr Bentínhu nu seminániu.»

Timidêis nãu é tãu ruín moéda, cômu parési. Si êu fôsi destemídu, é prováveu ci, con a indignasãu ci isperimentêi, rompêsi a xamár-lhi mentirôzu, máis entãu sería presízu confesár-lhi ci istivéra a iscúta, atráis da pórta, i úma asãu valía ôutra. Contentêi-mi di respondêr ci nãu éra tárdi.

— Nãu é tárdi, aínda é têmpu, si u senhôr cisér.

— Si êu cisér? Máis ci ôutra côiza céru êu, senãu serví-lu. Ci dezêju, senãu ci sêja felís, cômu merési?

— Pôis aínda é têmpu. Ólhi, nãu é pur vadiasãu. Istôu prôntu pra túdu; si éla cisér ci êu istúdi lêis, vôu pra S. Páulu...

XXVI

As lêis sãu bélas

Pêla cára di Jozé Días pasôu áugu paresídu con u reflécsu di úma idéia; úma idéia ci u alegrôu istraordinária-mênti. Calôu-si augúns instãntis; êu tínha us ólhus nêli, êli voutára us sêus pra u ládu da bárra. Cômu insistísi:

— É tárdi, dísi êli; máis, pra lhi provár ci nãu a fáuta di vontádi, irêi falár a súa mãi. Nãu promêtu vensêr, máis lutár; trabalharêi con áuma. Devéras, nãu cér ser pádri? As lêis sãu bélas, mêu cerídu... Pódi ir a S. Páulu, a Pernambúcu, ôu aínda máis lônji. A bôas universidádis pur êsi múndu fóra. Va pra as lêis, si táu é a súa vocasãu. Vôu falár a D. Glória, máis nãu cônti só comígu; fáli tambên a sêu tíu.

— Êi di falár.

— Pégi-si tambên con Dêus; con Dêus i a Vírjen Santísima, concluíu apontãndu pra u séu.

U séu istáva mêiu enfarruscádu. Nu ar, pértu da práia, grãndis pásarus nêgrus fazíãu jírus, avansãndu ôu pairãndu, i desíãu a rosár us péis na água, i tornávãu a ergêr-si pra desêr nóva-mênti. Máis nen as sômbras du séu, nen as dãnsas fantásticas dus pásarus mi dizviávãu u ispíritu di mêu interlocutôr. Depôis di lhi respondêr ci sin, emendêi-mi:

— Dêus fará u ci u senhôr cisér.

— Nãu blasfêmi. Dêus é dônu di túdu; êli é, só pur si, a Térra i u Séu, u pasádu, u prezênti i u futúru. Pésa-lhi a súa felisidádi, ci êu nãu fásu ôutra côiza... Úma vêis ci vosê nãu pódi ser pádri, i preféri as lêis... As lêis sãu bélas, sen disfazêr na teolojía, ci é melhór ci túdu, cômu a vída ecleziástica é a máis sãnta... Pur ci nãu a di ir istudár lêis fóra dací? Melhór é ir lógu pra augúma universidádi, i áu mêzmu têmpu ci istúda, viája. Podêmus ir júntus; verêmus as térras istranjêiras, ouvirêmus inglêis, franseis, italiãnu, ispanhóu, rúsu i até suécu. D. Glória prováveu-mênti nãu poderá acompanhá-lu; aínda ci pósa i va, nãu cererá giár us negósius, papéis, matrículas, i cuidár di ospedarías, i andár con vosê di un ládu pra ôutru... Ó! as lêis sãu belísimas!

— Istá dítu, pédi a mamãi ci mi nãu méta nu semináriu?

— Pedír, pésu, máis pedír nãu é aucansár. Ãnju du mêu corasãu, si vontádi di servír é podêr di mandár, istãmusací, istãmus a bórdu. A! vosê nãu imajína u ci é a Európa; ó! a Európa...

Levantôu a pérna i fêis úma piruêta. Úma das súas ambisõis éra tornár a Európa, faláva déla múitas vêzis, sen acabár di tentár mínha mãi nen tíu Cózmi, pur máis ci louvási us áris i as belêzas... Nãu contáva con ésta posibilidádi di ir comígu, i la ficár durãnti a eternidádi dus mêus istúdus.

— Istãmus a bórdu, Bentínhu, istãmus a bórdu!

XXVII

Áu portãu

Áu portãu du Pasêiu, un mendígu istendêu-nus a mãu. Jozé Días pasôu adiãnti, máis êu pensêi in Capitú i nu seminári u, tirêi dôis vinténs du bôusu i dêi-us áu mendígu. Êsti beijôu a moéda; êu pedí-lhi ci rogási a Dêus pur min, a fin di ci êu pudési satisfazêr tôdus us mêus dezêjus.

— Sin, mêu devótu!

— Xãmu-mi Bêntu, acresentêi pra isclaresê-lu.

XXVIII

Na rúa

Jozé Días ía tãu contênti ci trocôu u ómen dus momêntus grávis, cômu éra a rúa, pêlu ómen dobradísu i inciétu. Mexía-si tôdu, faláva di túdu, fazía-mi parár a cáda pásu diãnti di un mostradôr ôu di un cartáis di teátru. Contáva-mi u enrêdu di augúmas pésas, resitáva monólogus in vérsu. Fêis us recádus tôdus, pagôu côntas, resebêu alugéis di cáza; pra si comprôu un vijésimu di lotería. Afináu, u ómen têzu rendêu u flecsíveu, i pasôu a falár pauzádu, con superlatívus. Nãu vi ci a mudãnsa éra naturáu; temí ci ouvési mudádu a rezolusãu asentáda, i entrêi a tratá-lu con palávras i jéstus carinhózus, até entrármus nu ônibus.

XXIX

U Imperadôr

In camínhu, incontrãmus u Imperadôr, ci vínha da Iscóla di Medisína. U ônibus in ci íamus parôu, cômu tôdus us veículus; us pasajêirus desêrãu a rúa i tirárãu u xapéu, até ci u côxi imperiáu pasási. Cuãndu tornêi áu mêu lugár, trazía úma idéia fantástica, a idéia di ir ter con u Imperadôr, contár-lhi túdu i pedír-lhi a intervensãu. Nãu confiaría ésta idéia a Capitú. «Súa Majestádi pedíndu, mamãi sédi», pensêi comígu.

Vi entãu u Imperadôr iscutãndu-mi, refletíndu i acabãndu pur dizêr ci sin, ci iría falár a mínha mãi; êu beijáva-lhi a mãu, con lágrimas. I lógu mi axêi in cáza, a ispára, até ci ouví us batedôris i u picêti di cavalaría; é u Imperadôr! é u Imperadôr! tôda a jênti xegáva as janélas pra ve-lu pasár, máis nãu pasáva, u côxi paráva a nósa pórta, u Imperadôr apeáva-si i entráva. Grãndi auvorôsu na vizinhãnsa: «U Imperadôr entrôu in cáza di D. Glória! Ci será? Ci nãu será?» A nósa família saía a resebê-lu; mínha mãi éra a primêira ci lhi beijáva a mãu. Entãu u Imperadôr, tôdu rizônhu, sen entrár na sála ôu entrãndu, — nãu mi lêmbra ben, us sônhus sãu múita vêis confúzus, — pedía a mínha mãi ci mi nãu fizési pádri; i éla, lizonjeáda i obediênti, prometía ci nãu.

— A medisína, pur ci lhi nãu mãnda insinár medisína?

— Úma vêis ci é du agrádu di Vósa Majestádi...

— Mãndi insinár-lhi medisína; é úma buníta carrêira, i nós têmus ací bons profesôris. Núnca fôi a nósa Iscóla? É úma béla Iscóla. Ja têmus médicus di primêira órden, ci póden ombreár con us melhóris di ôutras térras. A medisína é úma grãndi siênsia; básta só ístu di dar a saúdi áus ôutrus, conhesêr as moléstias, combatê-las, vensê-las... A senhóra mêzma a di ter vístu milágris. Sêu marídu morrêu, máis a doênsa éra fatáu, i êli nãu tínha cuidádu in si... É úma buníta carrêira; mãndi-u pra a nósa Iscóla. Fása ísu pur min, sin? Vosê cér, Bentínhu?

— Mamãi cerêndu...

— Céru, mêu fílhu. Súa Majestádi mãnda.

Entãu u Imperadôr dáva ôutra vêis a mãu a beijár, i saía, acompanhádu di tôdus nós, a rúa xêia di jênti, as janélas atopetádas, un silênsiu di asômbru; u Imperadôr entráva nu côxi, inclinávasi i fazía un jéstu di adêus, dizêndu aínda: «A medisína, a nósa Iscóla.» I u côxi partía êntri invéjas i agradesimêntus.

Túdu ísu vi i ouví. Nãu, a imajinasãu di Ariosto nãu é máis fértiu ci a das criãnsas i dus namorádus, nen a vizãu du imposíveu presíza máis ci di un recãntu di ônibus. Consolêi-mi pur instãntis, digãmus minútus, até distruír-si u plãnu i voutár-mi pra as cáras sen sônhus dus mêus companhêirus.

XXX

U Santísimu

Terás entendídu ci acéla lembrãnsa du Imperadôr asêrca da medisína nãu éra máis ci a sujestãu da mínha pôuca vontádi di saír du Ríu di Janêiru. Us sônhus du acordádu sãu cômu us ôutrus sônhus, tésen-si pêlu dezênhu das nósas inclinasõis i das nósas recordasõis. Va ci fôsi pra S. Páulu, máis a Európa... Éra múitu lônji, múitu mar i múitu têmpu. Víva a medisína! Iría contár éstas isperãnsas a Capitú.

— Parési ci vái saír u Santísimu, dísi auguên nu ônibus. Ôusu un sínu; é, crêiu ci é in Sãntu Antôniu dus Póbris. Pári, Sr. resebedôr!

U resebedôr das pasájens puxôu a corrêia ci ía ter áu brásu du coxêiru, u ônibus parôu, i u ómen desêu. Jozé Días dêu dúas vóutas rápidas a cabêsa, pegôu-mi nu brásu i fêiz-mi desêr consígu. Iríamus tambên acompanhár u Santísimu. Efetíva-mênti, u sínu xamáva us fiéis acêli servísu da úutima óra. Ja avía augúmas pesôas na sacristía. Éra a primêira vêis ci mi axáva in momêntu tãu grávi; obedesí, a prinsípiu constrangídu, máis lógu depôis satisfêitu, mênus pêla caridádi du servísu ci pur mi dar un ofísiu di ómen. Cuãndu u sacristãu comesôu a distribuír as ópas, entrôu un sujêitu ezbaforídu; éra u mêu vizínhu Pádua, ci tambên ía acompanhár u Santísimu. Dêu conôscu, vêiu cumprimentár-nus. Jozé

Días fêis un jéstu di aborresídu, i apênas lhi respondêu con úma palávra sêca, olhãndu pra u pádri, ci laváva as mãus. Depôis, cômu Pádua falási áu sacristãu, baixínhu, aproximôu-si dêlis; êu fis a mêzma côiza. Pádua solisitáva du sacristãu úma das váras du páliu. Jozé Días pedíu úma pra si.

— A só úma disponíveu, dísi u sacristãu.

— Pôis ésa, dísi Jozé Días.

— Máis êu tínha pedídu primêiru, aventurôu Pádua.

— Pedíu primêiru, máis entrôu tárdi, retorcíu Jozé Días; êu ja ca istáva. Lévi úma tóxa.

Pádua, apezár du mêdu ci tínha áu ôutru, teimáva in cerêr a vára, túdu ístu in vóis báixa i súrda. U sacristãu axôu mêiu di consiliár a rivalidádi, tomãndu a si obitêr di un dus ôutrus seguradôris du páliu ci sedêsi a vára áu Pádua, conhesídu na parócia, cômu Jozé Días. Asín fêis; máis Jozé Días transtornôu aínda ésta combinasãu. Nãu, úma vêis ci tínhamus ôutra vára disponíveu, pedía-a pra min, «jóven seminarísta», a cen ésta distinsãu cabía máis diréta-mênti. Pádua ficôu pálidu, cômu as tóxas. Éra por a próva u corasãu di un pái. U sacristãu, ci mi conhesía di mi ver alí con mínha mãi, áus domíngus, perguntôu di curiôzu si êu éra devéras seminarísta.

— Aínda nãu, máis vái se-lu, respondêu Jozé Días, piscãndu u ôlhu iscêrdu pra min, ci, apezár du avízu, ficêi zangádu.

— Bên, sêdu áu nósu Bentínhu, suspirôu u pái di Capitú.

Pêla mínha párti, cis sedêr-lhi a vára; lembrôu-mi ci êli costumáva acompanhár u Santísimu Sacramêntu áus moribúndus, levãndu úma tóxa, máis ci a úutima vêis consegíra úma vára du páliu. A distinsãu ispesiáu du páliu vínha di cobrír u vigáriu i u sacramêntu; pra tóxa cuaucér pesôa servía. Fôi êli mêzmu ci mi contôu i isplicôu ístu, xêiu di úma glória pía i rizônha. Asín fíca entendídu u auvorôsu con ci entrára na igrêja; éra a segúnda vêis du páliu, tãntu ci cuidôu lógu di ir pedí-lu. I náda! I tornáva a tóxa común, ôutra vêis a interinidádi interrompída; u adiministradôr regresáva áu antígu cárgu... Cis sedêr-lhi a vára; u agregádu tolhêu-mi êsi átu di jenerozidádi, i pedíu áu sacristãu ci nus puzési, a êli i a min, con as dúas váras da frênti, rompêndu a márxa du páliu.

Ópas enfiádas, tóxas distribuídas i asêzas, pádri i sibóriu prôntus, u sacristãu di isôpi i campaínha nas mãus, saíu u préstitu a rúa. Cuãndu mi vi con úma das váras, pasãndu pêlus fiéis, ci si ajoelhavãu, ficêi comovídu. Pádua roía a tóxa amárga-mênti. É úma metáfora, nãu áxu ôutra fórma máis víva di dizêr a dor i a umilhasãu du mêu vizínhu. Di réstu, nãu púdi mirá-lu pur múitu têmpu, nen áu agregádu, ci, paraléla-mênti a min, ergía a cabêsa con u ar di ser êli próupriu u Dêus dus ezérsitus. Con pôucu, sentí-mi cansádu; us brásus caíãu-mi, felís-mênti a cáza éra pértu, na Rúa du Senádu.

A enfêrma éra úma senhóra viúva, tízica, tínha úma fílha di cínzi ôu dizesêis ãnus, ci istáva xorãndu a pórta du cuártu. A môsa nãu éra formóza, tauvêis nen tivési grása; us cabêlus caíãu dispenteádus, i as lágrimas fazíãu-lhi encarcilhár us ólhus. Nãu obistãnti, u totáu faláva i cativáva u corasãu. U vigáriu confesôu a doênti, dêu-lhi a comunhãu i us sãntus óleus. U prãntu da môsa redobrôu tãntu ci sentí us mêus ólhus molhádus i fují. Vin pra pértu di úma janéla. Póbri criatúra! A dor éra comunicatíva in si mêzma; complicáda da lembrãnsa di mínha mãi, doêu-mi máis, i, cuãndu enfín pensêi in Capitú, sentí un ímpetu di solusár tambên, enfiêi pêlu corredôr, i ouví auguên dizêr-mi:

— Nãu xóri asín!

A imájen di Capitú ía comígu, i a mínha imajinasãu, asín cômu lhi atribuíra lágrimas, a pôucu, asín lhi enxêu a bôca di rízu agóra; vi-a iscrevêr nu múru, falár-mi, andár a vóouta, con us brásus nu ar; ouví distínta-mênti u mêu nômi, di úma dosúra ci mi embriagôu, i a vóis éra déla. As tóxas asêzas, tãu lúgubris na ocaziãu, tínhãu-mi áris di un lústri nupsiáu... Ci éra lústri nupsiáu? Nãu sêi; éra augúma côiza contrária a mórti, i nãu vêju ôutra máis ci bódas. Ésta nóva sensasãu mi dominôu tãntu ci Jozé Días vêiu a min, i mi dísi áu ouvídu, in vóis báixa:

— Nãu ría asín!

Fícêi sériu deprésa. Éra u momêntu da saída. Pegêi da mínha vára; i, cômu ja conhesía a distãnsia, i agóra voutávamus pra a igrêja, u ci fazía a distãnsia menór; u pêzu da vára éra múitu picênu. Demáis, u sóu ca fóra, a animasãu da rúa, us rapázis da mínha idádi ci mi fitávãu xêius di invéja, as devótas ci xegávãu as janélas ôu entrávãu nus corredôris i si ajoelhavãu a nósa pasájen, túdu mi enxía a áuma di lepidêis nóva.

Pádua, áu contráriu, ía máis umilhádu. Apezár di subistituídu pur min, nãu acabáva di si consolár da tóxa, da mizeráveu tóxa. I contúdu avía ôutrus ci tambên trazíãu tóxa, i apênas mostrávãu a compostúra du átu; nãu íãu garrídus, máis tambên nãu íãu trístis. Vía-si ci caminhávãu con ônra.

XXXI

As curiozidádis di Capitú

Capitú prefería túdu áu seminúriu. In vêis di ficár abatída con a ameása da lárga separasãu, si vingási a idéia da Európa, mostrou-si satisfêita. I cuãndu êu lhi contêi u mêu sônhu imperiáu:

— Nãu, Bentínhu, deixêmus u Imperadôr sosegádu, replicôu; ficêmus pur óra con a promésa di Jozé Días. Cuãndu é ci êli dísi ci falaría a súa mãi?

— Nãu marcôu día; prometêu ci ía ver, ci falaría lógu ci pudési, i ci mi pegási con Dêus.

Capitú cis ci lhi repetísi as respóstas tôdas du agregádu, as auterasõis du jéstu i até a piruêta, ci apênas lhi contára. Pedía u son das palávras. Éra minusióza i atênta; a narrasãu i u diálogu, túdu paresía remoêr consígu. Também si pódi dizêr ci confería, rotuláva i pregáva na memória a mínha ispozisãu. Ésta imájen é porventúra melhór ci a ôutra, máis a ótima délas é nenhúma. Capitú éra Capitú, ístu é, úma criatúra múitu particulár, máis mulhér du ci êu éra ómen. Si aínda u nãu dísi, aí fíca. Si dísi, fíca também. A consêitus ci si déven incutír na áuma du leitôr, a fôrsa di repetisãu.

Éra também máis curióza. As curiozidádis di Capitú dãu pra un capítulu. Érãu di vária ispésii, isplicáveis i inesplicáveis, asín úteis cômu inúteis, úmas grávis, ôutras frívolas; gostáva di sabêr túdu. Nu coléjiu ôndi, dêzdi us séti ãnus, aprendêra a ler, iscrevêr i contár, franséis, doutrína i óbras di agúlha, nãu aprendêu, pur ezêmplu, a fazêr rênda; pur ísu mêzmu, cis ci príma Justína lhu insinási. Si nãu istudôu latín con u Pádri Cabráu fôi purcê u pádri, depôis di lhu propôr grasejãndu, acabôu dizêndu ci latín nãu éra língua di menínas. Capitú confesôu-mi un día ci ésta razãu asendêu néla u dezêju di u sabêr. In compensasãu, cis aprendêr inglêis con un vélhu profesôr amígu du pái i parsêiru dêsti áu sólu, máis nãu fôi adiãnti. Tíu Cózmi insinôu-lhi gamãu.

— Ãnda apanhár un capotínhu, Capitú, dizía-lhi êli.

Capitú obedesía i jogáva con fasilidádi, con atensãu, nãu sêi si díga con amôr. Un día fúi axá-la dezenhãndu a lápis un retrátu; dáva us úutimus rázgus, i pedíu-mi ci isperási pra ver si istáva paresídu. Éra u di mêu pái, copiádu da téla ci mínha mãi tínha na sála i ci aínda agóra istá comígu. Perfeisãu nãu éra; áu contráriu, us ólhus saírãu ezbugalhádus, i us cabêlus érãu picênus sírculus uns sôbri ôutrus. Máis, nãu têndu éla rudimêntu augún di árti, i avêndu fêitu acílu di memória in pôucus minútus, axêi ci éra óbra di múitu meresimêntu; discontái-mi a idádi i a simpatía. Aínda asín, istôu ci aprendería fásiu-mênti pintúra, cômu aprendêu múzica máis tárdi. Ja entãu namoráva u piãnu da nósa cáza, vélhu trásti inútiu, apênas di istimasãu. Lía us nósus romãnsis, folheáva us nósus lívrus di gravúras, cerêndu sabêr das ruínas, das pesôas, das campãnhas, u nômi, a istória, u lugár. Jozé Días dáva-lhi ésas notísias con sértu orgúlhu di erudítu. A erudisãu dêsti nãu avuutáva múitu máis ci a súa omeopatía di Cantagálu.

Un día, Capitú cis sabêr u ci érãu as figúras da sála di vizítas. U agregádu dísi-lhu sumária-mênti, demorãndu-si un pôucu máis in Sézar, con isclamasõis i latíns:

— Sézar! Júliu Sézar! Grãndi ómen! *Tu quoque, Brute*?

Capitú nãu axáva bunítu u perfíu di Sézar, máis as asõis sitádas pur Jozé Días dávãu-lhi jéstus di adimirasãu. Ficôu múitu têmpu con a cára viráda pra êli. Un ómen ci podía túdu! ci fazía túdu!

Un ómen ci dáva a úma senhóra úma pérola du valôr di sêis milhõis di sestérsius!

— I cuãntu valía cáda sestérsiu?

Jozé Días, nãu têndu prezênti u valôr du sestérsiu, respondêu entuziazmádu:

— É u maiór ómen da istória!

A pérola di Sézar asendía us ólhus di Capitú. Fôi nésa ocaziãu ci éla perguntôu a mínha mãi pur ci é ci ja nãu uzáva as jóias du retrátu; refería-si áu ci istáva na sála, con u di mêu pái; tínha un grãndi colár, un diadêma i bríncus.

— Sãu jóias viúvas, cômu êu, Capitú.

— Cuãndu é ci botôu éstas?

— Fôi pêlas féstas da Coroasãu.

— Ó! cônti-mi as féstas da Coroasãu!

Sabía ja u ci us páis lhi avíãu dítu, máis naturáu-mênti tínha pra si ci êlis pôucu máis conheseríãu du ci u ci si pasôu nas rúas. Cería a notísia das tribúnas da Capéla Imperiáu i dus salõis dus báilis. Naserá múitu depôis dacélas féstas sélebris. Ouvíndu falár várias vêzis da Maioridádi, teimôu un día in sabêr u ci fôra êsti acontesimêntu; disérãu-lhu, i axôu ci u Imperadôr fizéra múitu ben in cerêr subír áu trônu áus cínzi ãnus. Túdu éra matéria as curiozidádis di Capitú, mobílias antígas, auféias vélhas, costúmis, notísias di Itaguaí, a infãnsia i a mosidádi di mínha mãi, un dítu dací, úma lembrãnsa dalí, un adágiu dacolá...

XXXII

Ólhus di resáca

Túdu éra matéria as curiozidádis di Capitú. Cázu ôuvi, porên, nu cuáu nãu sêi si aprendêu ôu insinôu, ôu si fêis ãmbas as côizas, cômu êu. É u ci contarêi nu ôutru capítulu. Nêsti dirêi só-mênti ci, pasádus augúns días du ajústi con u agregádu, fúi ver a mínha amíga; érãu déis óras da manhã. D. Fortunáta, ci istáva nu cintáu, nen isperôu ci êu lhi perguntási pêla fílha.

— Istá na sála, pentiãndu u cabêlu, dísi-mi; va divagarzínhu pra lhi pregár un sústu.

Fúi divagár, máis ôu u pé ôu u ispêlhu traíu-mi. Êsti pódi ser ci nãu fôsi; éra un ispelhínhu di patáca (perdoái a baratêza), comprádu a un mascáti italiãnu, moudúra tôsca, argolínha di latãu, pendênti da parêdi, êntri as dúas janélas. Si nãu fôi êli, fôi u pé. Un ôu ôutru, a verdádi é ci, apênas entrêi na sála, pênti, cabêlus, tôda éla voôu pêlus áris, i só lhi ouví ésta pergúnta:

— A augúma côiza?

— Nãu a náda, respondí; vin ver vosê ãntis ci u Pádri Cabráu xêgi pra a lisãu. Cômu pasôu a nôiti?

— Êu ben. Jozé Días aínda nãu falôu?

— Parési ci nãu.

— Máis entãu cuãndu fála?

— Dísi-mi ci ôji ôu amanhã pretêndi tocár nu asúntu; nãu vái lógu di pancáda, falará asín pur áutu i pur lônji, un tóci. Depôis, entrará in matéria. Cér primêiru ver si mamãi ten a rezolusãu fêita...

— Ci ten, ten, interrompêu Capitú. I si nãu fôsi presízu auguên pra vensêr ja, i di tôdu, nãu si lhi falaría. Êu ja nen sêi si Jozé Días poderá influír tãntu; áxu ci fará túdu, si sentír ci vosê reáumênti nãu cér ser pádri, máis poderá aucansár...? Êli é atendídu; si, porên... É un inférnu ístu! Vosê têimi con êli, Bentínhu.

— Têimu; ôji mêzmu êli a di falár.

— Vosê júra?

— Jurú! Dêixi ver us ólhus, Capitú.

Tínha-mi lembrádu a definisãu ci Jozé Días déra dêlis, «ólhus di sigãna oblícua i disimuláda.» Êu nãu sabía u ci éra oblícua, máis disimuláda sabía, i cería ver si si podíãu xamár asín. Capitú deixôu-si fitár i ezaminár. Só mi perguntáva u ci éra, si núnca us víra; êu náda axêi istraordináriu; a cor i a dosúra érãu mínhas conhesídas. A demóra da contemplasãu crêiu ci lhi dêu ôutra idéia du mêu intêntu; imajinôu ci éra un pretêstu pra mirá-lus máis di pértu, con us mêus ólhus lôngus, constãntis, enfiádus nêlis, i a ístu atribúu ci entrásen a ficár cresídus, cresídus i sombríus, con táu ispresãu ci...

Retórica dus namorádus, da-mi úma comparasãu ezáta i poética pra dizêr u ci fôrãu acêlis ólhus di Capitú. Nãu mi acódi imájen capáis di dizêr, sen cébra da diginidádi du istílu, u ci êlis fôrãu i mi fizérãu. Ólhus di resáca? Va, di resáca. É u ci mi da idéia dacéla feisãu nóva. Trazíãu nãu sêi ci flúidu misteriôzu i enérjicu, úma fôrsa ci arrastáva pra dêntru, cômu a vága ci si retíra da práia, nus días di resáca. Pra nãu ser arrastádu, agarrêi-mi as ôutras pártis vizínhas, as orêlhas, áus brásus, áus cabêlus ispalhádus pêlus ômbrus; máis tãu deprésa buscáva as pupílas, a ônda ci saía délas vínha cresêndu, cáva i iscúra, ameasãndu envouvêr-mi, puxár-mi i tragár-mi. Cuãntus minútus gastãmus nacêli jôgu? Só us relójius du Séu terãu marcádu êsi têmpu infinítu i brévi. A eternidádi ten as súas pêndulas; nen pur nãu acabár núnca dêixa di cerêr sabêr a durasãu das felisidádis i dus suplísius. A di dobrár u gôzu áus ben-aventurádus du Séu conhesêr a sôma dus tormêntus ci ja terãu padesídu nu inférnu us sêus inimígus; asín tambên a cuantidádi das delísias ci terãu gozádu nu Séu us sêus dizafétus aumentará as dôris áus condenádus du inférnu. Êsti ôutru suplísiu iscapôu áu divínu Dãnti; máis êu nãu istôu ací pra emendár poétas. Istôu pra contár ci, áu cábu di un têmpu nãu marcádu, agarrêi-mi definitíva-mênti áus cabêlus di Capitú, máis entãu con as mãus, i dísi-lhi — pra dizêr augúma côiza — ci éra capáis di us pentiár, si cisési.

— Vosê?

— Êu mêzmu.

— Vái embarasár-mi u cabêlu tôdu, ísu sin.

— Si embarasár, vosê dizimbarása depôis.

— Vãmus ver.

XXXIII

U pentiádu

Capitú dêu-mi as cóstas, voutãndu-si pra u ispelhínhu. Pegêi-lhi dus cabêlus, colhí-us tôdus i entrêi a alizá-lus con u pênti, dêzdi a tésta até as úutimas pôntas, ci lhi desíãu a sintúura. In pé nãu dáva jêitu: nãu iscesêstis ci éla éra un nadínha máis áuta ci êu, máis aínda ci fôsi da mêzma autúra. Pedí-lhi ci si sentási.

— Sênta ací, é melhór.

Sentôu-si. «Vãmus ver u grãndi cabeleirêiru», dísi-mi ríndu. Continuêi a alizár us cabêlus, con múitu cuidádu, i dividí-us in dúas porsõis iguáis, pra compôr as dúas trãnsas. Nãu as fis lógu, nen asín deprésa, cômu póden supôr us cabeleirêirus di ofísiu, máis divagár, divagarínhu, saboreãndu pêlu tátu acêlis físu grósus, ci érãu párti déla. U trabálhu éra atrapalhádu, as vêzis pur dizázu, ôutras di propózitu pra disfazêr u fêitu i refazê-lu. Us dêdus rosávãu na núca da picêna ôu nas ispáduas vestídas di xíta, i a sensasãu éra un delêiti. Máis, enfín, us cabêlus íãu acabãndu, pur máis ci êu us cisési intermináveis. Nãu pedí áu Séu ci êlis fôsen tãu lôngus cômu us da Auróra, purcê nãu conhesía aínda ésta divindádi ci us vélhus poétas mi aprezentárãu depôis; máis, dezejêi pentiá-lus pur tôdus us séculus dus séculus, tesêr dúas trãnsas ci pudésen envouvêr u infinítu pur un número inomináveu di vêzis. Si ístu vus paresêr enfáticu, dizgrasádu leitôr, é ci núnca pentiástis úma picêna, núnca puzéstis as mãus adolesêntis na jóven cabêsa di úma nínfa... Úma nínfa! Tôdu êu istôu mitolójicu. Aínda a pôucu, falãndu dus sêus ólhus di resáca, xegêi a iscrevêr Tétis; riscêi Tétis, riscêmus nínfa; digãmus só-mênti úma criatúra amáda, palávra ci envóuvi tôdas as potênsias cristãs i pagãs. Enfín, acabêi as dúas trãnsas. Ôndi istáva a fíta pra atár-lhis as pôntas? In síma da mêza, un trísti pedásu di fíta enxovalháda. Juntêi as pôntas das trãnsas, uní-as pur un lásu, retocêi a óbra, alargãnduací, axatãndu alí, até ci isclamêi:

— Prôntu!

— Istará bon?

— Vêja nu ispêlhu.

In vêis di ir áu ispêlhu, ci pensáis ci fêis Capitú? Nãu vus iscesáis ci istáva sentáda, di cóstas pra min. Capitú derreôu a cabêsa, a táu pôntu ci mi fôi presízu acudír con as mãus i amparála; u ispaudár da cadêira éra báixu. Inclinêi-mi depôis sôbri éla, rôstu a rôstu, máis trocádus, us ólhus di un na línha da bôca du ôutru. Pedí-lhi ci levantási a cabêsa, podía ficár tônta, maxucár u pescôsu. Xegêi a dizêr-lhi ci istáva fêia; máis nen ésta razãu a movêu.

— Levãnta, Capitú!

Nãu cis, nãu levantôu a cabêsa, i ficãmus asín a olhár un pra u ôutru, até ci éla abroxôu us lábius, êu desí us mêus, i...

Grãndi fôi a sensasãu du bêiju; Capitú ergêu-si, rápida, êu recuêi até a parêdi con úma ispésii di vertíjen, sen fála, us ólhus iscúrus. Cuãndu êlis mi clareárãu, vi ci Capitú tínha us sêus nu xãu. Nãu mi atreví a dizêr náda; aínda ci cisési, fautáva-mi língua. Prêzu, atordoádu, nãu axáva jéstu nen ímpetu ci mi discolási da parêdi i mi atirási a éla con míu palávras cálidas i mimózas... Nãu mófis dus mêus cínzi ãnus, leitôr precósi. Con dizeséti, Des Grieux (i máis éra Des Grieux) nãu pensáva aínda na diferênsa dus sécsus.

XXXIV

Sôu ómen!

Ouvímus pásus nu corredôr; éra D. Fortunáta. Capitú compôissi deprésa, tãu deprésa ci, cuãndu a mãi apontôu a pórta, éla abanáva a cabêsa i ría. Nenhún láivu amarélu, nenhúma contrasãu di acanhamêntu, un rízu ispontãneu i cláru, ci éla isplicôu pur éstas palávras alégris:

— Mamãi, ólhi cômu êsti senhôr cabeleirêiru mi pentiôu; pedíumi pra acabár u pentiádu, i fêis ístu. Vêja ci trãnsas!

— Ci ten? acudíu a mãi, transbordãndu di benevolênsia. Istá múitu ben, ningên dirá ci é di pesôa ci nãu sábi pentiár.

— U ci, mamãi? Ístu? redarguíu Capitú, disfazêndu as trãnsas. Óra, mamãi!

I con un enfadamêntu grasiôzu i voluntáriu ci as vêzis tínha, pegôu du pênti i alizôu us cabêlus pra renovár u pentiádu. D. Fortunáta xamôu-lhi tônta, i dísi-mi ci nãu fizési cázu, nãu éra náda, malucísis da fílha. Olháva con ternúra pra min i pra éla. Depôis, parési-mi ci disconfiôu. Vêndu-mi caládu, enfiádu, cozídu a parêdi, axôu tauvêis ci ouvéra êntri nós áugu máis ci pentiádu, i sorríu pur disimulasãu...

Cômu êu cisési falár tambên pra disfarsár u mêu istádu, xamêi augúmas palávras ca di dêntru, i élas acudírãu di prôntu, máis di atropêlu, i enxêrãu-mi a bôca sen podêr saír nenhúma. U bêiju di

Capitú fexáva-mi us lábius. Úma isclamasãu, un símplis artígu, pur máis ci investísen con fôrsa, nãu grávãu rompêr di dêntru. I tôdas as palávras recolhêrãu-si áu corasãu, murmurãndu: «Êis ací un ci nãu fará grãndi carrêira nu múndu, pur mênus ci as emosõis u domínen...»

Asín, apanhádus pêla mãi, éramus dôis i contrárius, éla encobríndu con a palávra u ci êu publicáva pêlu silênsiu. D. Fortunáta tirôu-mi dacéla ezitasãu, dizêndu ci mínha mãi mi mandára xamár pra a lisãu di latín; u Pádri Cabráu istáva a mínha ispára. Éra úma saída; dispedí-mi i enfiêi pêlu corredôr. Andãndu, ouví ci a mãi sensuráva as manêiras da fílha, máis a fílha nãu dizía náda.

Corrí áu mêu cuártu, pegêi dus lívrus, máis nãu pasêi a sála da lisãu; sentêi-mi na cãma, recordãndu u pentiádu i u réstu. Tínha istremesõis, tínha uns iscesimêntus in ci perdía a consiênsia di min i das côizas ci mi rodeávãu, pra vivêr nãu sêi ôndi nen cômu. I tornáva a min, i vía a cãma, as parêdis, us lívrus, u xãu, ouvía augún son di fóra, vágu, prócsimu ôu remótu, i lógu perdía túdu pra sentír só-mênti us bêisus di Capitú... Sentía-us istirádus, embáixu dus mêus, iguáu-mênti isticádus pra us déla, i uníndu-si uns áus ôutrus. Di repênti, sen cerêr, sen pensár, saíu-mi da bôca ésta palávra di orgúlhu:

— Sôu ómen!

Supúis ci mi tivésen ouvídu, purcê a palávra saíu in vóis áuta, i corrí a pórta da aucóva. Nãu avía ningên fóra. Voutêi pra dêntru, i, baixínhu, repetí ci éra ómen. Aínda agóra tênhu u écu áus mêus ouvídus. U góstu ci ístu mi dêu fôi enórmi. Colômbu nãu u têvi maiór, discobríndu a América, i perdoái a banalidádi in favôr du cabimêntu; con efêitu, a in cáda adolesênti un múndu encobértu, un aumirãnti i un sóu di outúbru. Fis ôutrus axádus máis tárdi; nenhún mi dizlumbrôu tãntu. A denúnsia di Jozé Días auvorosára-mi, a lisãu du vélhu cocêiru tambên, a vísta dus nósus nômis abértus pur éla nu múru du cintáu dêu-mi grãndi abálu, cômu vístis; náda dísu valêu a sensasãu du bêiju. Podíãu ser mentíra ôu iluzãu. Sêndu verdádi, érãu us ósus da verdádi, nãu érãu a cárni i u sãngi déla. As próprias mãus, tocádas, apertádas, cômu ci fundídas, nãu podíãu dizêr túdu.

— Sôu ómen!

Cuãndu repetí ístu, pêla tersêira vêis, pensêi nu seminráriu, máis cômu si pênsa in perígu ci pasôu, un máu abortádu, un pezadêlu estíntu; tôdus us mêus nêrvus mi disérãu ci ómens nãu sãu pádris. U sãngi éra da mêzma opiniãu. Ôutra vêis sentí us bêisus di Capitú. Tauvêis abúzu un pôucu das reminisênsias osculáris; máis a saudádi é ístu mêzmu; é u pasár i repasár das memórias antígas. Óra, di tôdas as dacêli têmpu crêiu ci a máis dôsi é ésta, a máis nóva, a máis compreensíva, a ci intêira-mênti mi revelôu a min mêzmu. Ôutras tênhu, vástas i numerózas, dôsis tambên, di vária ispésii, múitas intelecituáis, iguáu-mênti intãnsas. Grãndi ómen ci fôsi, a recordasãu éra menór ci ésta.

XXXV

U protonotáriu apostólicu

Enfín, pegêi dus lívrus i corrí a lisãu. Nãu corrí presíza-mênti; a mêiu camínhu parêi, adivertíndu ci devía ser múitu tárdi, i podíãu ler-mi nu semblãnti augúma côiza. Tívi idéia di mentír, alegár úma vertíjen ci mi ouvési deitádu áu xãu; máis u sústu ci cauzaría a mínha mãi fêiz-mi rejeitá-la. Pensêi in prometêr augúmas dezênas di pádri-nósus; tínha, porên, ôutra promésa in abértu i ôutru favôr pendênti... Nãu, vãmus ver; fúi andãndu, ouví vózis alégris, conversávãu ruidóza-mênti. Cuãndu entrêi na sála, ningên ralhôu comígu.

U Pádri Cabráu resebêra na véspera un recádu du internúnsiu; fôi ter con êli, i sôubi ci, pur decrétu pontifísiu, acabáva di ser nomeádu protonotáriu apostólicu. Ésta distinsãu du pápa déra-lhi grãndi contentamêntu i a tôdus us nósus. Tíu Cózmi i príma Justína repetíãu u títulu con adimirasãu; éra a primêira vêis ci êli soáva áus nósus ouvídus, acostumádus a cônegus, monsenhôris, bíspus, núnsius, i internúnsius; máis ci éra protonotáriu apostólicu? U Pádri Cabráu isplicôu ci nãu éra própria-mênti u cárgu da cúria, máis as ônras dêli. Tíu Cózmi víu ezausár-si nu parsêiru di voutarêti, i repetía:

— Protonotáriu apostólicu!

I voutãndu-si pra min:

— Prepára-ti, Bentínhu; tu pódis vir a ser protonotáriu apostólicu. Cabráu ouvía con góstu a repetisãu du títulu. Istáva in pé, dáva augúns pásus, sorría ôu tamboriláva na tãmpa da bosêta. U tamãnhu du títulu cômu ci lhi dobráva a maginifisênsia, pôstu ci, pra ligá-lu áu nômi, éra demaziádu comprídu; ésta segúnda reflecsãu fôi tíu Cózmi ci a fêis. Pádri Cabráu acudíu ci nãu éra presízu dizê-lu tôdu, bastáva ci lhi xamásen u protonotáriu Cabráu. Subentendía-si apostólicu.

— Protonotáriu Cabráu.

— Sin, ten razãu; protonotáriu Cabráu.

— Máis, Sr. protonotáriu, — acudíu príma Justína pra si ir acostumãndu áu úzu du títulu, — ístu u obríga a ir a Rôma?

— Nãu, D. Justína.

— Nãu, sãu só as ônras, obiservôu mínha mãi.

— Agóra, nãu impédi, — dísi Cabráu, ci continuáva a refletír, — nãu impédi ci nus cázus di maiór formalidádi, átus públicus, cártas di serimônia, etc., si emprégi u títulu intêiru: protonotáriu apostólicu. Nu úzu común, básta protonotáriu.

— Jústa-mênti, asentírãu tôdus.

Jozé Días, ci entrôu pôucu depôis di min, aplaudía a distinsãu, i recordôu, a propózitu, us primêirus átus políticus di Píu IX, grãndis isperãnsas da Itália; máis ningên pegôu du asúntu; u prinsipáu da óra i du lugár éra u mêu vélhu méstri di latín. Êu, voutãndu a min du resêiu, entendí ci devía cumprimentá-lu tambên, i êsti apláuzu nãu lhi fôi mênus áu corasãu ci us ôutrus. Batêu-mi na boxêxa patêrnau-mênti, i acabôu dãndu-mi férias. Éra múita felisidádi pra úma só óra. Un bêiju i férias! Crêiu ci u mêu rôstu dísi ístu mêzmu, purcê tíu Cózmi, sacudíndu a barríga, xamôu-mi peráuta; máis Jozé Días corrijíu a alegría:

— Nãu ten ci festejár a vadiasãu; u latín sêmpri lhi a di ser presízu, *aínda ci nãu vênha a ser pádri.*

Conhesí ací u mêu ómen. Éra a primêira palávra, a semênti lansáda a térra, asín di pasájen, cômu pra acostumár us ouvídus da família. Mínha mãi sorríu pra min, xêia di amôr i di tristêza, máis respondêu lógu:

— A di ser pádri, i pádri bunítu.

— Nãu iscêsa, mãna Glória, i protonotáriu tambên. Protonotáriu apostólicu.

— U protonotáriu Santiágu, asentuôu Cabráu.

Si a intensãu du mêu méstri di latín éra ir acostumãndu áu úzu du títulu con u nômi, nãu sêi ben; u ci sêi é ci cuãndu ouví u mêu nômi ligádu a táu títulu, dêu-mi vontádi di dizêr un dizafôru. Máis a vontádiací fôi ãntis úma idéia, úma idéia sen língua, ci si deixôu ficár ciéta i múda, táu cômu daí a pôucu ôutras idéias... Máis ésas péden un capítulu ispesiáu. Rematêmus êsti dizêndu ci u méstri di latín falôu augún têmpu da mínha ordenasãu ecleziástica, aínda ci sen grãndi interêsi. Êli buscáva un asúntu alhêiu pra si mostrár iscesídu da própria glória, máis éra ésta ci u dizlumbráva na ocaziãu. Éra un vélhu mágru, serênu, dotádu di cualidádis bôas. Augúns defêitus tínha; u máis eséusu dêlis éra ser gulôzu, nãu própria-mênti glutãu; comía pôucu, máis istimáva u fiíu i u ráru, i a nósa cozínha, si éra símplis, éra mênus póbri ci a dêli. Asín, cuãndu mínha mãi lhi dísi ci viési jantár, a fin di si lhi fazêr úma saúdi, us ólhus con ci aseitôu seríãu di protonotáriu, máis nãu érãu apostólicus. I pra agradár a mínha mãi, nóva-mênti pegôu in min, discrevêndu u mêu futúru ecleziásticu, i cería sabêr si ía pra u semináriu agóra, nu ãnu prócsimu, i oferesía-si a falár áu «senhôr bíspu», túdu marxetádu du «protonotáriu Santiágu.»

XXXVI

Idéia sen pérnas i idéia sen brásus

Deixêi-us, a pretêstu di brincár, i fúi-mi ôutra vêis a pensár na aventúra da manhã. Éra u ci melhór podía fazêr, sen latín, i até con latín. Áu cábu di síncu minútus, lembrôu-mi ir corrêndu a cáza vizínha, agarrár Capitú, disfazêr-lhi as trãnsas, refazê-las i concluí-las dacéla manêira particulár, bôca sôbri bôca. É ístu, vãmus, é ístu... Idéia só! idéia sen pérnas! As ôutras pérnas nãu ceríãu corrêr nen andár. Múitu depôis é ci saírãu vagaróza-mênti i levárãu-mi a cáza di Capitú. Cuãndu alí xegêi, dêi con éla na sála, na mêzma sála, sentáda na marcêza, aumofáda nu regásu, cozêndu in páis. Nãu mi olhôu di rôstu, máis a fúrtu i a mêdu, ôu, si preféris a frazeolojía du agregádu, oblícua i disimuláda. As mãus parárãu, depôis di incraváda a agúlha nu pãnu. Êu, du ládu opôstu da mêza, nãu sabía ci fizési; i ôutra vêis mi fujírãu as palávras ci trazía. Asín gastãmus augúns minútus comprídus, até ci éla deixôu intêira-mênti a costúra, ergêu-si i isperôu-mi. Fúi ter con éla, i perguntêi si a mãi avía dítu augúma côiza; respondêu-mi ci nãu. A bôca con ci respondêu éra táu ci cuídu avêr-mi provocádu un jéstu di aproximasãu. Sértu é ci Capitú recuôu un pôucu.

Éra ocaziãu di pegá-la, puxá-la i beijá-la... Idéia só! idéia sen brásus! Us mêus ficárãu caídus i mórtus. Nãu conhesía náda da Iscritúra. Si conhesêsi, é prováveu ci u ispíritu di Satanáis mi fizési dar a língua mística du *Cãnticu* un sentídu dirétu i naturáu. Entãu obedesería áu primêiru versículu: «Aplíci êli us lábius, dãndu-mi u ósculu da súa bôca.» I pêlu ci respêita áus brásus, ci tínha inértis, bastaría cumprír u vers. 6º du cap. II: «A súa mãu iscêrda si pôis ja debáixu da mínha cabêsa, i a súa mãu dirêita mi abrasará depôis.» Vêdis aí a cronolojía dus jéstus. Éra só ezecutá-la; máis aínda ci êu conhesêsi u têcstu, as atitúdis di Capitú érãu agóra tãu retraídas, ci nãu sêi si nãu continuaría parádu. Fôi éla, entretãntu, ci mi tirôu dacéla situasãu.

XXXVII

A áuma é xêia di mistérius

— Pádri Cabráu istáva isperãndu a múitu têmpu?

— Ôji nãu dêi lisãu; tívi férias.

Isplicêi-lhi u motívu das férias. Contêi-lhi tambên ci u Pádri Cabráu falára da mínha entráda nu seminário, apoiãndu a rezolusãu di mínha mãi, i dísi dêli côizas fêias i dúras. Capitú refletíu augún têmpu, i acabôu perguntãndu-mi si podía ir cumprimentár u pádri, a tárdi, in mínha cáza.

— Pódi, máis pra ce?

— Papái naturáu-mênti a di cerêr ir tambên, máis é melhór ci êli va a cáza du pádri, é máis bunítu. Êu nãu, ci ja sôu mêia môsa, concluíu ríndu.

U rízu animôu-mi. As palávras paresíãu ser úma trósa consígu mêzma, úma vêis ci, dêzdi manhã, éra mulhér, cômu êu éra ómen. Axêi-lhi grása, i, pra dizêr túdu, cis provár-lhi ci éra môsa intêira. Pegêi-lhi lévi-mênti na mãu dirêita, depôis na iscêrda, i ficêi asín pazmádu i trêmulu. Éra a idéia con mãus. Cis puxár as di Capitú, pra obrigá-la a vir atráis délas, máis aínda agóra a asãu nãu respondêu a intensãu. Contúdu, axêi-mi fórti i atrevídu. Nãu imitáva ningên; nãu vivía con rapázis, ci mi insinásen anedótas di amôr. Nãu conhesía a violasãu di Lucrésia. Dus romãnus apênas sabía ci falávãu pêla artínha du Pádri Perêira i érãu patrísius di

Pônsiu Pilátus. Nãu négu ci u fináu du pentiádu da manhã éra un grãndi pásu nu camínhu da movimentasãu amoróza, máis u jéstu di entãu fôi jústa-mênti u contráriu dêsti. Di manhã, éla derreôu a cabêsa, agóra fujía-mi; nen é só nísu ci us lãnsis diferíãu; in ôutru pôntu, paresêndu avêr repetisãu, ôuvi contrásti.

Pênsu ci ameasêi puxá-la a min. Nãu júru, comesáva a istár tãu auvorosádu, ci nãu púdi ter tôda a consiênsia dus mêus átus; máis conclúu ci sin, purcê éla recuôu i cis tirár as mãus das mínhas; depôis, tauvêis pur nãu podêr recuár máis, colocôu un dus péis adiãnti i u ôutru atráis, i fujíu con u bústu. Fôi êsti jéstu ci mi obrigôu a retêr-lhi as mãus con fôrsa. U bústu afináu cansôu i sedêu, máis a cabêsa nãu cis sedêr tambên, i caída pra tráis, inutilizáva tôdus us mêus isfórsus, purcê êu ja fazía isfórsus, leitôr amígu. Nãu conhesêndu a lisãu du *Cãnticu*, nãu mi acudíu istendêr a mãu iscêrda pur báixu da cabêsa déla; demáis, êsti jéstu supõi un acôrdu di vontádis, i Capitú, ci mi rezistía agóra, aproveitaría u jéstu pra arrancár-si a ôutra mãu i fujír-mi intêira-mênti. Ficãmus nacéla lúta, sen istrépitu, purcê apezár du atáci i da defêza, nãu perdíamus a cautéla nesesária pra nãu sêrmus ouvídus la di dêntru; a áuma é xêia di mistérius. Agóra sêi ci a puxáva; a cabêsa continuôu a recuár; até ci cansôu; máis entãu fôi a vêis da bôca. A bôca di Capitú inisiôu un movimêntu invérsu, relatíva-mênti a mínha, índu pra un ládu, cuãndu êu a buscáva du ládu opôstu. Nacêli dizincôntru istivémus, sen ci ouzási un pôucu máis, i bastaría un pôucu máis...

Nístu ouvímus batêr a pórta i falár nu corredôr. Éra u pái di Capitú, ci voutáva da repartisãu un pôucu máis sêdu, cômu uzáva as vêzis. «Ábri, Nanáta! Capitú, ábri!» Aparênti-mênti éra u mêzmu lãnsi da manhã, cuãndu a mãi dêu conôscu, máis só aparênti-mênti; in verdádi, éra ôutru. Considerêi ci di manhã túdu istáva acabádu, i u pásu di D. Fortunáta fôi un avízu pra ci nus compuzésemus. Agóra lutávamus con as mãus prêzas, i náda istáva sicér comesádu.

Ouvímus u ferrôlhu da pórta ci dáva pra u corredôr intérnu; éra a mãi ci abría. Êu, úma vêis ci confésu túdu, díigu ací ci nãu tívi têmpu di soutár as mãus da mínha amíga; pensêi nísu, xegêi a tentá-lu, máis Capitú, ãntis ci u pái acabási di entrár, fêis un jéstu inesperádu, pouzôu a bôca na mínha bôca, i dêu di vontádi u ci istáva a recuzár a fôrsa. Repítu, a áuma é xêia di mistérius.

XXXVIII

Ci sústu, mêu Dêus!

Cuãndu Pádua, víndu pêlu interiôr, entrôu na sála di vizítas, Capitú, in pé, di cóstas pra min, inclináda sôbri a costúra, cômu a recolhê-la, perguntáva in vóis áuta:

— Máis, Bentínhu, ci é protonotáriu apostólicu?

— Óra, vívãu! isclamôu u pái.

— Ci sústu, mêu Dêus!

Agóra é ci u lãnsi é u mêzmu; máis si côntu ací, táis cuáis, us dôis lãnsis di a cuarênta ãnus, é pra mostrár ci Capitú nãu si domináva só in prezênsa da mãi; u pái nãu lhi metêu máis mêdu. Nu mêiu di úma situasãu ci mi atáva a língua, uzáva da palávra con a maiór injenuidádi dêsti múndu. A mínha persuazãu é ci u corasãu nãu lhi batía nen máis nen mênus. Alegôu sústu, i dêu a cára un ar mêiu enfiádu; máis êu, ci sabía túdu, vi ci éra mentíra i ficêi con invéja. Fôi lógu falár áu pái, ci apertôu a mínha mãu, i cis sabêr pur ci a fílha faláva in protonotáriu apostólicu. Capitú repetíu-lhi u ci ouvíra di min, i opinôu lógu ci u pái devía ir cumprimentár u pádri in cáza dêli; éla iría a mínha. I colijíndu us petrêxus da costúra, enfiôu pêlu corredôr, bradãndu infãntiumênti:

— Mamãi, jantár, papái xegôu!

XXXIX

A vocasãu

Pádri Cabráu istáva nacéla primêira óra das ônras in ci as mínimas congratulasõis válen pur ódis. Têmpu xêga in ci us diginificádus resében us louvôris cômu un tribútu uzuáu, cára mórta, sen agradesimêntus. U auvorôsu da primêira óra é melhór; êsi istádu da áuma ci ve na inclinasãu du arbústu, tocádu du vêntu, un parabên da flóra universáu, tráis sensasõis máis íntimas i fínas ci cuaucér ôutru. Cabráu ouvíu as palávras di Capitú con infinítu prazêr.

— Obrigádu, Capitú, múitu obrigádu; istímu ci vosê gósti também. Papái istá bon? I mamãi? A vosê nãu si pergúnta; ésa cára é mêzmu di cen vêndi saúdi. I cômu vãmus di rézas?

A tôdas as pergúntas, Capitú ía respondêndu prônta-mênti i ben. Trazía un vestidínhu melhór i us sapátus di saír. Nãu entrôu con a familiaridádi du costúmi, detêvi-si un instãnti a pórta da sála, ãntis di ir beijár a mãu a mínha mãi i áu pádri. Cômu dési a êsti, dúas vêzis in síncu minútus, u títulu di protonotáriu, Jozé Días, pra si disforrár da concorrênsia, fêis un picênu discúrsu in ônra «áu corasãu paternáu i augustísimu di Píu IX.»

— Vosê é un grãndi *próza*, dísi tíu Cózmi, cuãndu êli acabôu. Jozé Días sorríu sen vexãmi. Pádri Cabráu confirmôu us louvôris du agregádu, sen us sêus superlatívus; áu ci êsti acresentôu ci u

Cardiáu Mastái evidênti-mênti fôra talhádu pra a tiára dêzdi u prinsípiu dus têmpus. I, piscãndu-mi u ôlhu, concluíu:

— A vocasãu é túdu. U istádu ecleziásticu é perfeitísimu, contãntu ci u saserdóti vênha ja distinádu du bêrsu. Nãu avêndu vocasãu, fálu di vocasãu sinséra i reáu, un jóven pódi múitu ben istudár as lêtras umãnas, ci tambên sãu úteis i onrádas.

Pádri Cabráu retorcía:

— A vocasãu é múitu, máis u podêr di Dêus é soberãnu. Un ómen pódi nãu ter góstu a Igrêja i até persegí-la, i un día a vóis di Dêus lhi fála, i êli sái apóstolu; vêja S. Páulu.

— Nãu contêstu, máis u ci êu díigu é ôutra côiza. U ci êu díigu é ci si pódi múitu ben servír a Dêus sen ser pádri, ca fóra; pódi-si ôu nãu si pódi?

— Pódi-si.

— Pôis entãu! isclamôu Jozé Días triunfáu-mênti, olhãndu in vóouta di si. Sen vocasãu é ci nãu a bon pádri, i in cuaucér profisãu liberáu si sérvi a Dêus, cômu tôdus devêmus.

— Perfêita-mênti, máis vocasãu nãu é só du bêrsu ci si tráis.

— Ómen, é a melhór.

— Un môsu sen góstu nenhún a vída ecleziástica pódi acabár pur ser múitu bon pádri; túdu é ci Dêus u determíni. Nãu mi céru dar pur modêlu, máis ací istôu êu ci nasí con a vocasãu da medisína; mêu padrínhu, ci éra coadijutôr di Sãnta Ríta, teimôu con mêu pái pra ci mi metêsi nu seminár iu; mêu pái sedêu. Pôis, senhôr, tomêi táu góstu áus istúdus i a companhía dus pádris, ci acabêi ordenãndu-mi. Máis, supônha ci nãu acontesía asín, i ci êu nãu mudáva di vocasãu, u ci é ci acontesía? Tínha istudádu nu seminár iu augúmas matérias ci é bon sabêr, i sãu sêmpri melhór insinádas nacélas cázas.

Príma Justína intervêiu:

— Cômu? Entãu pódi-si entrár pra u seminár iu i nãu saír pádri?

Pádri Cabráu respondêu ci sin, ci si podía, i, voutãndu-si pra min, falôu da mínha vocasãu, ci éra maniféstа; us mêus brincêdus fôrãu sêmpri di igrêja, i êu adoráva us ofísius divínus. A próva nãu prováva; tôdas as criãnsas du mêu têmpu érãu devótas. Cabráu acresentôu ci u reitôr di S. Jozé, a cen contára úutima-mênti a promésa di mínha mãi, tínha u mêu nasimêntu pur milágri; êli éra da mêzma opiniãu. Capitú, cozída as sáias di mínha mãi, nãu atendía áus ólhus ansiózus ci êu lhi mandáva; tambên nãu paresía iscutár a conversasãu sôbri u semináriu i súas consecuênsias, i, aliás, decorôu u prinsipáu, cômu vin a sabêr depôis. Dúas vêzis fúi a janéla, isperãndu ci éla fôsi tambên, i ficásemus a vontádi, sozínhus, até acabár u múndu, si acabási, máis Capitú nãu mi aparesêu. Nãu deixôu mínha mãi, senãu pra ir embóra. Érãu ávi-marias, dispedíu-si.

— Vái con éla, Bentínhu, dísi mínha mãi.

— Nãu presíza, nãu, D. Glória, acudíu éla ríndu, êu sêi u camínhu. Adêus, Sr. protonotáriu...

— Adêus, Capitú.

Têndu dádu un pásu nu sentídu di atravesár a sála, é cláru ci u mêu devêr, u mêu góstu, tôdus us impúusus da idádi i da ocaziãu érãu atravesá-la di tôdu, segír a vizínha corredôr fóra, desêr a xácara, entrár nu cintáu, dar-lhi tersêiru bêiju, i dispedír-mi. Nãu mi importôu a recúza, ci cuidêi simuláda, i enfiêi pêlu corredôr; máis, Capitú ci ía deprésa, istacôu i fêiz-mi sináu ci voutási. Nãu obedesí; xegêi-mi a éla.

— Nãu vênha, nãu; amanhã falarêmus.

— Máis êu cería dizêr a vosê...

— Amanhã.

— Iscúta!

— Fíca!

Fuláva baixínhu; pegôu-mi na mãu, i pôis u dêdu na bôca. Úma prêta, ci vêiu di dêntru asendêr u lampiãu du corredôr, vêndu-nus nacéla atitúdi, cuázi as iscúras, ríu di simpatía i murmurôu, in ton ci ouvísemus, augúma côiza ci nãu entendí ben nen máu. Capitú segredôu-mi ci a iscráva disconfiára, i ía tauvêis contár as ôutras. Nóva-mênti mi intimôu ci ficási, i retirôu-si; êu deixêi-mi istár parádu, pregádu, agarrádu áu xãu.

XL

Úma égua

Ficãndu só, refletí augún têmpu, i tívi úma fantazía. Ja conheseêis as mínhas fantazías. Contêi-vus a da vizíta imperiáu; dísi-vus a désta cáza du Enjênhu Nôvu, reproduzíndu a di Máta-caválus... A imajinasãu fôi a companhêira di tôda a mínha ezistênsia, víva, rápida, inciéta, augúma vêis tímida i amíga di empacár, as máis délas capáis di engolír campãnhas i campãnhas, corrêndu. Crêiu avêr lídu in Tásitu ci as éguas ibéras consebíãu pêlu vêntu; si nãu fôi nêli, fôi nôutru autôr antígu, ci entendêu guardár ésa crendísi nus sêus lívrus. Nêsti particulár, a mínha imajinasãu éra úma grãndi égua ibéra; a menór bríza lhi dáva un pôtru, ci saía lógu cavália di Alexãndri; máis deixêmus metáforas atrevídas i imprópriias dus mêus cínzi ãnus. Digãmus u cázu símpliz-mênti. A fantazía dacéla óra fôi confesár a mínha mãi us mêus amôris pra lhi dizêr ci nãu tínha vocasãu ecleziástica. A convérsa sôbri vocasãu tornáva-mi agóra tôda intêira, i, áu pásu ci mi asustáva, abría-mi úma pórta di saída. «Sin, é ístu, pensêi; vôu dizêr a mamãi ci nãu tênhu vocasãu, i confésu u nósu namôru; si éla duvidár, côntu-lhi u ci si pasôu ôutru día, u pentiádu i u réstu...»

XLI

A audiênsia secréta

U réstu fêiz-mi ficár máis augún têmpu, nu corredôr, pensãndu. Vi entrár u Doutôr Joãu da Cósta, i preparôu-si lógu u voutarêti du costúmi. Mínha mãi saíu da sála, i, dãndu comígu, perguntôu si acompanhára Capitú.

— Nãu, senhóra, éla fôi só.

I cuázi investíndu pra éla:

— Mamãi, êu cería dizêr-lhi úma côiza.

— Ci é?

Tôda asustáda, cis sabêr u ci é ci mi doía, si a cabêsa, si u pêitu, si u istômagu, i apaupáva-mi a tésta pra ver si tínha fébri.

— Nãu tênhu náda, nãu, senhóra.

— Máis entãu ci é?

— É úma côiza, mamãi... Máis, iscúti, ólhi, é melhór depôis du xa; lógu... Nãu é náda máu; mamãi asústa-si pur túdu; nãu é côiza di cuidádu.

— Nãu é moléstia?

— Nãu, senhóra.

— É, ísu é vóouta di constipasãu. Disfársas pra nãu tomár suadôuru, máis tu istás constipádu; conhési-si pêla vóis.

Tentêi rir, pra mostrár ci nãu tínha náda. Nen pur ísu permitíu adiár a confidênsia, pegôu in min, levôu-mi áu cuártu déla, asendêu véla, i ordenôu-mi ci lhi disési túdu. Entãu êu perguntêi-lhi, pra prinsipiár, cuãndu é ci ía pra u semináriu.

— Agóra só pra u ãnu, depôis das férias.

— Vôu... pra ficár?

— Cômu ficár?

— Nãu vóutu pra cáza?

— Vóutas áus sábadus i pêlas férias; é melhór. Cuãndu ti ordenáris pádri, vens morár comígu.

Enxugêi us ólhus i u narís. Éla afagôu-mi, depôis cis repreendêr-mi, máis crêiu ci a vóis lhi tremía, i paresêu-mi ci tínha us ólhus úmidus. Dísi-lhi ci tambên sentía a nósa separasãu. Negôu ci fôsi separasãu; éra só augúma auzênsia, pur cáuza dus istúdus; só us primêirus días. In pôucu têmpu êu mi acostumaría áus companhêirus i áus méstris, i acabaría gostãndu di vivêr con êlis.

— Êu só góstu di mamãi.

Nãu ôuvi cáuculu nésta palávra, máis istimêi dizê-la, pur fazêr crer ci éla éra a mínha única afeisãu; dizviáva as suspêitas di síma di Capitú. Cuãntas intensõis visiózas a asín ci embárcãu, a mêiu camínhu, núma frázi inosênti i púra! Xêga a fazêr suspeitár ci a mentíra é, múita vêis, tãu involuntária cômu a transpirasãu. Pur ôutru ládu, leitôr amígu, nóta ci êu cería dizviár as suspêitas di síma di Capitú, cuãndu avía xamádu mínha mãi jústa-mênti pra confirmá-las; máis as contradisõis sãu dêsti múndu. A verdádi é ci mínha mãi éra cãndida cômu a primêira auróra, anteriôr áu primêiru pecádu; nen pur símplis intuisãu éra capáis di deduzír úma côiza di ôutra, ístu é, nãu concluiría da mínha repentína opozisãu ci êu andási in segredínhus con Capitú, cômu lhi diséra Jozé Días. Calôu-si durãnti augúns instãntis; depôis replicôu-mi sen impozisãu nen autoridádi, u ci mi vêiu animãndu a rezistênsia. Daí u falár-lhi na vocasãu ci si discutíra nacéla tárdi, i ci êu confesêi nãu sentír in min.

— Máis tu gostávas tãntu di ser pádri, dísi éla; nãu ti lêmbras ci até pedías pra ir ver saír us seminarístas di S. Jozé, con as súas batínas? In cáza, cuãndu Jozé Días ti xamáva Reverendísimu, tu rías con tãntu góstu! Cômu é ci agóra...? Nãu crêiu, nãu, Bentínhu. I depôis... Vocasãu? Máis a vocasãu ven con u costúmi, continuôu repetíndu as reflecsõis ci ouvíra áu mêu profesôr di latín.

Cômu êu buscási contestá-la, repreendêu-mi sen asperêza, máis con augúma fôrsa, i êu tornêi áu fílhu subimísu ci éra. Depôis, aínda falôu grávi-mênti i lônga-mênti sôbri a promésa ci fizéra; nãu mi dísi as sircunstãnsias, nen a ocaziãu, nen us motívus déla, côizas ci só vin a sabêr máis tárdi. Afirmôu u prinsipáu, ístu é, ci a avía di cumprír, in pagamêntu a Dêus.

— Nósu Senhôr mi acudíu, sauvãndu a túa ezistênsia, nãu lhi êi di mentír nen fautár, Bentínhu; sãu côizas ci nãu si fázen sen pecádu, i Dêus ci é grãndi i poderôzu, nãu mi deixaría asín, nãu, Bentínhu; êu sêi ci sería castigáda i ben castigáda. Ser pádri é bon i sãntu; vosê conhési múitus, cômu u Pádri Cabráu, ci vívi tãu felís con a irmã; un tíu mêu tambên fôi pádri, i iscapôu di ser bíspu, dízen... Dêixa di mãnha, Bentínhu.

Crêiu ci us ólhus ci lhi deitêi fôrãu tãu ceixózus ci éla emendôu lógu a palávra; mãnha, nãu, nãu podía ser mãnha, sabía múitu ben ci êu éra amígu déla, i nãu sería capáis di finjír un sentimêntu ci nãu tivési. Molêza é u ci cería dizêr, ci mi deixási di molêza, ci mi fizési ómen i obedesêsi áu ci cumpría, in benefísiu déla i pra ben da mínha áuma. Tôdas ésas côizas i ôutras fôrãu dítas un pôucu atropeláda-mênti, i a vóis nãu lhi saía clára, máis veláda i izganáda. Vi ci a emosãu déla éra ôutra vêis grãndi, máis nãu recuáva dus sêus propózitus, i aventurêi-mi a perguntár-lhi:

— I si mamãi pedísi a Dêus ci a dispensási da promésa?

— Nãu, nãu pésu. Istás tôntu, Bentínhu? I cômu avía di sabêr ci Dêus mi dispensáva?

— Tauvêis in sônhu; êu sônhu as vêzis con ãnjus i sãntus.

— Tambên êu, mêu fílhu; máis é inútiu... Vãmus, é tárdi; vãmus pra a sála. Istá entendídu: nu primêiru ôu nu segúndu mêis du ãnu ci ven, irás pra u seminláriu. U ci êu céru é ci sáibas ben us lívrus ci istás istudãndu; é bunítu, nãu só pra ti, cômu pra u Pádri Cabráu. Nu semináriu a interêsi in conhesêr-ti, purcê u Pádri Cabráu fála di ti con entuziázmu.

Caminhôu pra a pórta, saímus ãmbus. Ãntis di saír, voutôu-si pra min, i cuázi a vi sautár-mi áu cólu i dizêr-mi ci nãu sería pádri. Êsti éra ja u sêu dezêju íntimu, a proporsãu ci si aproximáva u têmpu. Cizéra un módu di pagár a dívida contraída, ôutra moéda, ci valêsi tãntu ôu máis, i nãu axáva nenhúma.

XLII

Capitú refletíndu

Nu día segínti fúi a cáza vizínha, lógu ci púdi. Capitú dispedía-si di dúas amígas ci tínhãu ídu vizitá-la, Páula i Sãnxa, companhêiras di coléjiu, acéla di cínzi, ésta di dizeséti ãnus, a primêira fílha di un médicu, a segúnda di un comersiãnti di objiétus americãnus. Istáva abatída, trazía un lênsu atádu na cabêsa; a mãi contôu-mi ci fôra esésu di leitúra na véspera, ãntis i depôis du xa, na sála i na cãma, até múitu depôis da mêia-nôiti, i con lamparína...

— Si êu asendêsi véla, mamãi zangáva-si. Ja istôu bôa.

I cômu dizatási u lênsu, a mãi dísi-lhi tímida-mênti ci éra melhór atá-lu, máis Capitú respondêu ci nãu éra presízu, istáva bôa.

Ficãmus sóis na sála; Capitú confirmôu a narrasãu da mãi, acresentãndu ci pasára máu pur cáuza du ci ouvíra in mínha cáza. Tambên êu lhi contêi u ci si déra comígu, a entrevísta con mínha mãi, as mínhas súplicas, as lágrimas déla, i pur fin as úutimas respóstas desizívas: dêntru di dôis ôu trêis mêzis iría pra u seminário. Ci faríamus agóra? Capitú ouvía-mi con atensãu sôfrega, depôis sombría; cuãndu acabêi, respiráva a cústu, cômu préstis a istalár di cólera, máis contêvi-si.

A tãntu têmpu ci ístu susedêu ci nãu pósu dizêr con segurãnsa si xorôu devéras, ôu si só-mênti enxugôu us ólhus; cuídu ci us enxugôu só-mênti. Vêndu-lhi u jéstu, pegêi-lhi na mãu pra animá-la, máis tambên êu presizáva ser animádu. Caímus nu canapé, i ficãmus a olhár pra u ar. Míntu; éla olháva pra u xãu. Fis u mêzmu, lógu ci a vi asín... Máis êu crêiu ci Capitú olháva pra dêntru di si mêzma, encuãntu ci êu fitáva devéras u xãu, u roídu das fêndas, dúas môscas andãndu i un pé di cadêira lascádu. Éra pôucu, máis distraía-mi da aflisãu. Cuãndu tornêi a olhár pra Capitú, vi ci nãu si mexía, i ficêi con táu mêdu ci a sacudí brãndamênti. Capitú tornôu ca pra fóra i pedíu-mi ci ôutra vêis lhi contási u ci si pasára con mínha mãi. Satisfí-la, atenuãndu u têcstu désta vêis, pra nãu amofiná-la. Nãu mi xãmis disimuládu, xãmami compasívu; é sértu ci reseáva perdêr Capitú, si lhi morrêsen as isperãnsas tôdas, máis doía-mi ve-la padesêr. Agóra, a verdádi úutima, a verdádi das verdádis, é ci ja mi arrependía di avêr faládu a mínha mãi, ãntis di cuaucér trabálhu efetívu pur párti di Jozé Días; ezaminãndu ben, nãu ciséra ter ouvídu un dizingãnu ci êu reputáva sértu, aínda ci demorádu. Capitú refletía, refletía, refletía...

XLIII

Vosê ten mêdu?

Di repênti, sesãndu a reflecsãu, fitôu in min us ólhus di resáca, i perguntôu-mi si tínha mêdu.

— Mêdu?

— Sin, pergúntu si vosê ten mêdu.

— Mêdu di ce?

— Mêdu di apanhár, di ser prêzu, di brigár, di andár, di trabalhár...

Nãu entendí. Si éla mi ten dítu símpliz-mênti: «Vãmus embóra!» pódi ser ci êu obedesêsi ôu nãu; in tôdu cázu, entendería. Máis acéla pergúnta asín, vága i sôuta, nãu púdi atinár u ci éra.

— Máis... nãu entêndu. Di apanhár?

— Sin.

— Apanhár di cen? Cen é ci mi da pancáda?

Capitú fêis un jéstu di impasiênsia. Us ólhus di resáca nãu si mexíãu i paresíãu cresêr. Sen sabêr di min, i, nãu cerêndu interrogá-la nóva-mênti, entrêi a cojitár dôndi mi viríãu pancádas, i purcê, i tambên purcê é ci sería prêzu, i cen é ci mi avía di prendêr. Válha-mi Dêus! vi di imajinasãu u aujúbi, úma cáza iscúra i infécita. Tambên vi a prezigãnga, u cuartéu dus Barbônus i a Cáza di Corresãu. Tôdas ésas bélas instituisõis sosiáis mi envolvíãu nu sêu mistériu, sen ci us ólhus di resáca di Capitú deixásen di cresêr pra min, a táu pôntu ci as fizérãu iscesêr di tôdu. U êrru di Capitú fôi nãu deixá-lus cresêr infiníta-mênti, ãntis diminuír até as dimensõis normáis, i dar-lhis u movimêntu du costúmi. Capitú tornôu áu ci éra, dísi-mi ci istáva brincãndu, nãu presizáva aflijír-mi, i, con un jéstu xêiu di grása, batêu-mi na cára, sorríndu, i dísi:

— Medrôzu!

— Êu? Máis...

— Nãu é náda, Bentínhu. Pôis cen é ci a di dar pancáda ôu prendêr vosê? Discúupi, ci êu ôji istôu mêia malúca; céru brincár, i...

— Nãu, Capitú; vosê nãu istá brincãndu; nésta ocaziãu, nenhún di nós ten vontádi di brincár.

— Ten razãu, fôi só malucísi; até lógu.

— Cômu até lógu?

— Istá-mi voutãndu a dor di cabêsa; vôu botár úma rodéla di limãu nas fôntis.

Fêis u ci dísi, i atôu u lênsu ôutra vêis na tésta. In segída, acompanhôu-mi áu cintáu pra si dispedír di min; máis, aínda aí nus detivémus pur augúns minútus, sentádus sôbri a bórda du pôsu. Ventáva, u séu istáva cobértu. Capitú falôu nóva-mênti da nósa separasãu, cômu di un fátu sértu i definitívu, pur máis ci êu, reseôzu dísu mêzmu, buscási agóra razõis pra animá-la. Capitú, cuãndu nãu faláva, riscáva nu xãu, con un pedásu di tacuára, narízis i perfís. Dêzdi ci si metêra a dezenhár, éra úma das súas diversõis; túdu lhi servía di papéu i lápis. Cômu mi lembrásen us nósus nômis abértus pur éla nu múru, cis fazêr u mêzmu nu xãu, i pedí-lhi a tacuára. Nãu mi ouvíu ôu nãu mi atendêu.

XLIV

U primêiru fílhu

— De ca, dêixi iscrevêr úma côiza.

Capitú olhôu pra min, máis di un módu ci mi fêis lembrár a definisãu di Jozé Días, oblícuu i disimuládu; levantôu u olhár, sen levantár us ólhus. A vóis, un tãntu sumída, perguntôu-mi:

— Díga-mi úma côiza, máis fáli verdádi, nãu céru disfársi; a di respondêr con u corasãu na mãu.

— Ci é? Díga.

— Si vosê tivési di iscolhêr êntri min i súa mãi, a cen é ci iscolhía?

— Êu?

Fêis-mi sináu ci sin.

— Êu iscolhía... máis pra ci iscolhêr? Mamãi nãu é capáis di mi perguntár ísu.

— Pôis sin, máis êu pergúntu. Supônha vosê ci istá nu semináriu i resébi a notísia di ci êu vôu morrêr...

— Nãu díga ísu!

—... Ôu ci mi mátu di saudádis, si vosê nãu viér lógu, i súa mãi nãu cisér ci vosê vênha, díga-mi, vosê ven?

— Vênhu.

— Côntra a órden di súa mãi?

— Côntra a órden di mamãi.

— Vosê dêixa seminário, dêixa súa mãi, dêixa túdu, pra mi ver morrêr?

— Nãu fáli in morrêr, Capitú!

Capitú têvi un rizínhu discorádu i incrédulu, i con a tacuára iscrevêu úma palávra nu xãu, inclinêi-mi i li: *mentirôzu*.

Éra tãu istrãnhu túdu acílu, ci nãu axêi respósta. Nãu atináva con a razãu du iscrítu, cômu nãu atináva con a du faládu. Si mi acudísi alí úma injúria grãndi ôu picêna, é posíveu ci a iscrevêsi tambên, con a mêzma tacuára, máis nãu mi lembráva náda. Tínha a cabêsa vazía. Áu mêzmu têmpu tomêi-mi di resêiu di ci auguên nus pudési ouvír ôu ver. Cen, si éramus sóis? D. Fortunáta xegára úma vêis a pórta da cáza, máis entrôu lógu depôis. A solidãu éra compléta. Lêmbra-mi ci úmas andorínhas pasárãu pur síma du cintáu i fôrãu pra us ládus du môrru di Sãnta Terêza; ningên máis. Áu lônji, vózis vágas i confúzas, na rúa un tropéu di bêstas, du ládu da cáza u xiureár dus pasarínhus du Pádua. Náda máis, ôu só-mênti êsti fenômenu curiôzu, ci u nômi iscrítu pur éla, nãu só mi ispiáva du xãu con jéstu iscarnínhu, máis até mi paresêu ci repercutía nu ar. Tívi entãu úma idéia ruín; dísi-lhi ci, afináu di côntas, a vída di pádri nãu éra ma, i êu podía aseitá-la sen grãndi pêna. Cômu disfôrsu, éra pueríu; máis êu sentía a secréta isperãnsa di ve-la atirár-si a min laváda in lágrimas. Capitú limitôu-si a arregalár múitu us ólhus, i acabôu pur dizêr:

— Pádri é bon, nãu a dúvida; melhór ci pádri só cônegu, pur cáuza das mêias rôxas. U rôxu é cor múitu buníta. Pensãndu ben, é melhór cônegu.

— Máis nãu si pódi ser cônegu sen ser primêira-mênti pádri, dísi-lhi êu mordêndu us bêisus.

— Bên; comêsi pêlas mêias prêtas, depôis virãu as rôxas. U ci êu nãu céru perdêr é a súa mísa nóva; avízi-mi a têmpu pra fazêr un vestídu a móda, sáia balãu i babádus grãndis... Máis tauvêis nêsi têmpu a móda sêja ôutra. A igrêja a di ser grãndi, Cármu ôu S. Fransíscu.

— Ôu Candelária.

— Candelária tambên. Cuaucér sérvi, contãntu ci êu ôusa a mísa nóva. Êi di fazêr un figurãu. Múita jênti a di perguntár: «Cen é acéla môsa fasêira ci alí istá con un vestídu tãu bunítu?» «Acéla é D. Capitolína, úma môsa ci morôu na Rúa di Máta-caválus...»

— Ci morôu? Vosê vái mudár-si?

— Cen sábi ôndi é ci a di morár amanhã? dísi éla con un ton lévi di melancolía; máis, tornãndu lógu áu sarcázmu: I vosê nu autár, metídu na áuva, con a cápa di ôuru pur síma, cantãndu... *Pater noster...*

A! cômu êu síntu nãu ser un poéta romãnticu pra dizêr ci ístu éra un duélu di ironías! Contaría us mêus bótis i us déla, a grása di un i a prontidãu di ôutru, i u sãngi corrêndu, i u furôr na áuma, até áu mêu góupi finául ci fôi êsti:

— Pôis sin, Capitú, vosê ouvirá a mínha mísa nóva, máis con úma condisãu.

Áu ci éla respondêu:

— Vósa Reverendísima pódi falár.

— Prométi úma côiza?

— Ci é?

— Díga si prométi.

— Nãu sabêndu u ci é, nãu promêtu.

— A falár verdádi sãu dúas côizas, continuêi êu, pur avêr-mi acudídu ôutra idéia.

— Dúas? Díga cuáis sãu.

— A primêira é ci só si a di confesár comígu, pra êu lhi dar a penitênsia i a absolvisãu. A segúnda é ci...

— A primêira istá prometída, dísi éla vêndu-mi ezitár, i acresentôu ci isperáva a segúnda.

Palávra ci mi custôu, i ãntis nãu mi xegási a saír da bôca; nãu ouviría u ci ouví, i nãu iscrevería ací úma côiza ci vái tauvêis axár incrédulus.

— A segúnda... sin... é ci... Prométi-mi ci sêja êu u pádri ci cázi vosê?

— Ci mi cázi? dísi éla un tãntu comovída.

Lógu depôis fêis discaír us lábius, i abanôu a cabêsa.

— Nãu, Bentínhu, dísi, sería isperár múitu têmpu; vosê nãu vái ser pádri ja amanhã, léva múitus ãnus... Ólhi, promêtu ôutra côiza; promêtu ci a di batizár u mêu primêiru fílhu.

XLV

Abãni a cabêsa, leitôr

Abãni a cabêsa leitôr; fása tôdus us jéstus di incredulidádi. Xêgi a deitár fóra êsti lívru, si u tédiu ja u nãu obrigôu a ísu ãntis; túdu é posíveu. Máis, si u nãu fêis ãntis i só agóra, fíu ci tórni a pegár du lívru i ci u ábra na mêzma pájina, sen crer pur ísu na verasidádi du autôr. Todavía, nãu a náda máis ezátu. Fôi asín mêzmu ci Capitú falôu, con táis palávras i manêiras. Falôu du primêiru fílhu, cômu si fôsi a primêira bonéca.

Cuãntu áu mêu ispãntu, si tambên fôi grãndi, vêiu di mistúra con úma sensasãu iscizíta. Percorrêu-mi un flúidu. Acéla ameása di un primêiru fílhu, u primêiru fílhu di Capitú, u cazamêntu déla con ôutru, portãntu, a separasãu absolúta, a pêrda, a anicilasãu, túdu ísu produzía un táu efêitu, ci nãu axêi palávra nen jéstu; ficêi istúpidu. Capitú sorría; êu vía u primêiru fílhu brincãndu nu xãu...

XLVI

As pázis

As pázis fizérãu-si cômu a gérra, deprésa. Buscási êu nêsti lívru a mínha glória, êu diría ci as negosiasõis partirãu di min; máis nãu, fôi éla ci as inisiôu. Augúns instãntis depôis, cômu êu istivési cabizbáixu, éla abaixôu tambên a cabêsa, máis voutãndu us ólhus pra síma a fin di ver us mêus. Fiz-mi di rogádu; depôis cis levantár-mi pra ir embóra, máis nen mi levantêi, nen sêi si iría. Capitú fitôu-mi uns ólhus tãu térnus, i a pozisãu us fazía tãu súplisis, ci mi deixêi ficár, pasêi-lhi u brásu pêla sintúura, éla pegôu-mi na pônta dus dêdus, i...

Ôutra vêis D. Fortunáta aparesêu a pórta da cáza; nãu sêi pra ci, si nen mi deixôu têmpu di puxár u brásu; dizaparesêu lógu. Podía ser un símplis discárgu di consiênsia, úma serimônia, cômu as rézas di obrigasãu, sen devosãu, ci si dízen di tropéu; a nãu ser ci fôsi pra sertificár áus próprius ólhus a realidádi ci u corasãu lhi dizía...

Fôsi u ci fôsi, u mêu brásu continuôu a apertár a sintúura da fílha, i fôi asín ci nus pasificãmus. U bunítu é ci cáda un di nós cería agóra as cúupas pra si, i pedíamus resíproca-mênti perdãu. Capitú alegáva a insônia, a dor di cabêsa, u abatimêntu du ispíritu, i fínau-mênti «us sêus calúndus.» Êu, ci éra múitu xorãu pur êsi têmpu, sentía us ólhus molhádus... Éra amôr púru, éra efêitu dus padesimêntus da amigínha, éra a ternúra da reconsiliasãu.

XLVII

«A senhóra saíu»

— Istá bon, acabôu, dísi êu fínau-mênti; máis, isplíci-mi só úma côiza, pur ci é ci vosê mi perguntôu si êu tínha mêdu di apanhár?

— Nãu fôi pur náda, respondêu Capitú, depôis di augúma ezitasãu... Pra ci bulír nísu?

— Díga sêmpri. Fôi pur cáuza du seminároiu?

— Fôi; ouví dizêr ci la dãu pancáda... Nãu? Êu tambên nãu crêiu.

A isplicasãu agradôu-mi; nãu tínha ôutra. Si, cômu pênsu, Capitú nãu dísi a verdádi, fôrsa é reconhesêr ci nãu podía dizê-la, i a mentíra é désas criádas ci si dãu prêza in respondêr as vizítas ci «a senhóra saíu», cuãndu a senhóra nãu cér falár a ningên. A nésa cumplisidádi un góstu particulár; u pecádu in común iguála pur instãntis a condisãu das pesôas, nãu contãndu u prazêr ci da a cára das vizítas enganádas, i as cóstas con ci élas désen... A verdádi nãu saíu, ficôu in cáza, nu corasãu di Capitú, coxilãndu u sêu arrependimêntu. I êu nãu desí trísti nen zangádu; axêi a criáda galãnti, apetesíveu, melhór ci a ãma.

As andorínhas vínhãu agóra in sentídu contráriu, ôu nãu seríãu as mêzmas. Nóis é ci éramus us mêzmus; alí ficãmus, somãndu as nósas iluzõis, us nósus temôris, comesãndu ja a somár as nósas saudádis.

XLVIII

Juramêntu du pôsu

— Nãu! isclamêi di repênti.

— Nãu ce?

Tínha avídu augúns minútus di silênsiu, durãnti us cuáis refletí múitu i acabêi pur úma idéia; u ton da isclamasãu, porên, fôi tãu áutu ci ispantôu a mínha vizínha.

— Nãu a di ser asín, continuêi. Dízen ci nãu istãmus in idádi di cazár, ci sômus criãnsas, criansólas; ja ouví dizêr criansólas. Bên; máis dôis ôu trêis ãnus pásãu deprésa. Vosê júra úma côiza? Júra ci só a di cazár comígu?

Capitú nãu ezitôu in jurár, i até lhi vi as fásis vermêlhas di prazêr. Jurôu dúas vêzis i úma tersêira:

— Aínda ci vosê cázi con ôutra, cumprirêi u mêu juramêntu, nãu cazãndu núnca.

— Ci êu cázi con ôutra?

— Túdu pódi ser, Bentínhu. Vosê pódi axár ôutra môsa ci lhi cêira, apaixonár-si pur éla i cazár. Cen sôu êu pra vosê lembrár-si di min nésa ocaziãu?

— Máis êu tambên júru! Jurú, Capitú, júru pur Dêus Nósu Senhôr ci só mi cazarêi con vosê. Básta ístu?

— Devía bastár, dísi éla; êu nãu mi atrêvu a pedír máis. Sin, vosê júra... Máis jurêmus pur ôutru módu; jurêmus ci nus avêmus di cazár un con ôutru, ája u ci ouvér.

Compreendêis a diferênsa; éra máis ci a eleisãu du cônjuji, éra a afirmasãu du matrimôniu. A cabêsa da mínha amíga sabía pensár cláru i deprésa. Reáu-mênti, a fórmula anteriôr éra limitáda, apênas iscluzíva. Podíamus acabár souteirõis, cômu u Sóu i a Lúa, sen mentír áu juramêntu du pôsu. Ésta fórmula éra melhór, i tínha a vantájen di mi fortalesêr u corasãu côntra a investidúra ecleziástica. Jurãmus pêla segúnda fórmula, i ficãmus tãu felízis ci tôdu resêiu di perígu dizaparesêu. Éramus relijózus, tínhamus u Séu pur testemúnha. Êu nen ja temía u semináriu.

— Si teimáren múitu, irêi; máis fásu di cônta ci é un coléjiu cuaucér; nãu tómu órdens.

Capitú temía a nósa separasãu, máis acabôu aseitãndu êsti auvítri, ci éra u melhór. Nãu aflijíamus mínha mãi, i u têmpu correría até u pôntu in ci u cazamêntu pudési fazêr-si. Áu contráriu, cuaucér rezistênsia áu semináriu confirmaría a denúnsia di Jozé Días. Ésta reflecsãu nãu fôi mínha, máis déla.

XLIX

Úma véla áus sábadus

Êis ací cômu, apóis tãntas cansêiras, tocávamus u pôrtu a ci nus devíamus ter abrigádu lógu. Nãu nus sensúris, pilôtu di ma mórti, nãu si navégãu corasõis cômu us ôutrus máris dêsti múndu. Istávamus contêntis, entrãmus a falár du futúru. Êu prometía a mínha ispôza úma vída sosegáda i béla, na rósa ôu fóra da sidádi. Viríamus ací úma vêis pur ãnu. Si fôsi in arrabéldi, sería lônji, ôndi ningên nus fôsi aborresêr. A cáza, na mínha opiniãu, nãu devía ser grãndi nen picêna, un mêiu-têrmu; plantêi-lhi flôris, iscolhí móveis, úma séji i un oratóriu. Sin, avíamus di ter un oratóriu bunítu, áutu, di jacarandá, con a imájen di Nósa Senhóra da Conseisãu. Demorêi-mi máis nístu ci nu réstu, in párti purcê éramus relijózus, in párti pra compensár a batína ci êu ía deitár as urtígas; máis aínda restáva úma párti ci atribúu áu intúitu secrétu i inconsiênti di capitár a protesãu du Séu. Avíamus di asendêr úma véla áus sábadus...

L

Un mêiu-têrmu

Mêzis depôis fúi pra u seminário di S. Jozé. Si êu pudési contár as lágrimas ci xorêi na véspera i na manhã, somaría máis ci tôdas as vertídas dêzdi Adãu i Éva. A nístu augúma ezajerasãu; máis é bon ser enfáticu, úma ôu ôutra vêis, pra compensár êsti iscrúpulu di ezatidãu ci mi aflijí. Entretãntu, si êu mi ativér só a lembrãnsa da sensasãu, nãu fícu lônji da verdádi; áus cínzi ãnus, túdu é infinítu. Reáu-mênti, pur máis preparádu ci istivési, padesí múitu. Mínha mãi tambên padesêu, máis sofría con áuma i corasãu; demáis, u Pádri Cabráu axára un mêiu-têrmu, isperimentár-mi a vocasãu; si, nu fin di dôis ãnus, êu nãu revelási vocasãu ecleziástica, segiría ôutra carrêira.

— As promésas déven ser cumprídas confórmi Dêus cér. Supônha ci Nósu Senhôr néga dispozisãu a sêu fílhu, i ci u costúmi du seminário nãu lhi da u góstu ci mi consedêu a min, é ci a vontádi divína é ôutra. A senhóra nãu podía por in sêu fílhu, ãntis di nasídu, úma vocasãu ci Nósu Senhôr lhi recuzôu...

Éra úma consesãu du pádri. Dáva a mínha mãi un perdãu antesipádu, fazêndu vir du credôr a relevasãu da dívida. Us ólhus déla brilhárãu, máis a bôca dísi ci nãu. Jozé Días, nãu têndu aucansádu ir comígu pra a Európa, agarrôu-si áu máis prócsimu, i apoiôu u «auvítri du Sr. protonotáriu»; só lhi paresía ci un ãnu éra bastãnti.

— Istôu sértu, dísi êli, piscãndu-mi u ôlhu, ci dêntru di un ãnu a vocasãu ecleziástica du nósu Bentínhu si manifésta clára i desizíva. A di dar un pádri di mãu xêia. Tambên, si nãu viér in un ãnu...

I a min, máis tárdi, in particulár:

— Va pur un ãnu; un ãnu pása deprésa. Si nãu sentír góstu nenhún, é ci Dêus nãu cér, cômu dis u pádri, i nêsi cázu, mêu amigínhu, u melhór remédiu é a Európa.

Capitú dêu-mi iguáu consêlhu, cuãndu mínha mãi lhi anunsiôu a mínha ída definitíva pra u semináriu:

— Mínha fílha, vosê vái perdêr u sêu companhêiru di criãnsa...

Fêis-lhi tãu ben êsti tratamêntu di *fílha* (éra a primêira vêis ci mínha mãi lhu dáva), ci nen têvi têmpu di ficár trísti; beijôu-lhi a mãu, i dísi-lhi ci ja sabía dísu pur min mêzmu. In particulár animôu-mi a suportár túdu con pasiênsia; nu fin di un ãnu as côizas istaríãu mudádas, i un ãnu andáva deprésa. Nãu fôi aínda a nósa dispedída; ésta fêis-si na véspera, pur un módu ci pédi capítulu ispesiáu. U ci única-mênti díigu ací é ci, áu pásu ci nus prendíamus un áu ôutru, éla ía prendêndu mínha mãi, fêis-si máis asídua i térna, vivía áu pé déla, con us ólhus néla. Mínha mãi éra di naturáu simpáticu, i iguáu-mênti sensíveu; tãntu si doía cômu si aprazía di cuaucér côiza. Entrôu a axár in Capitú úma porsãu di grásas nóvas, di dótis fínus i rárus; dêu-lhi un anéu dus sêus i augúmas galanterías. Nãu consentíu in fotografár-si, cômu a picêna lhi pedía, pra lhi dar un retrátu; máis tínha úma miniatúra, fêita áus vínti i síncu ãnus, i, depôis di augúmas ezitasõis, rezouvêu dar-lha. Us ólhus di Capitú, cuãndu resebêu u mímu, nãu si discréven; nãu érãu oblícuus, nen di resáca, érãu dirêitus, clárus, lúsidus. Beijôu u retrátu con paixãu, mínha mãi fêiz-lhi a mêzma côiza a éla. Túdu ístu mi lêmbra a nósa dispedída.

LI

Êntri lúis i fúscu

Êntri lúis i fúscu, túdu a di ser brévi cômu êsi instãnti. Nen durôu múitu a nósa dispedída, fôi u máis ci pôdi, in cáza déla, na sála di vizítas, ãntis du asendêr das vélas; aí é ci nus dispedímus di úma vêis. Jurãmus nóva-mênti ci avíamus di cazár un con ôutru, i nãu fôi só u apêrtu di mãu ci selôu u contrátu, cômu nu cintáu, fôi a conjunsãu das nósas bôcas amorózas... Tauvêis rísci ístu na impresãu, si até la nãu pensár di ôutra manêira; si pensár, fíca. I dêzdi ja fíca, purcê, in verdádi, é a nósa defêza. U ci u mandamêntu divínu cér é ci nãu jurêmus *in vãu* pêlu sãntu nômi di Dêus. Êu nãu ía mentír áu seminániu, úma vêis ci leváva un contrátu fêitu nu própriu cartóriu du Séu. Cuãntu áu sêlu, Dêus, cômu fêis as mãus límpas, asín fêis us lábius límpus, i a malísia istá ãntis na túa cabêsa pervérsa ci na dacêli cazáu di adolesêntis... Ó! mínha dôsi companhêira da meninísi, êu éra púru, i púru ficêi, i púru entrêi na áula di S. Jozé, a buscár di aparênsia a investidúra saserdotáu, i ãntis déla a vocasãu. Máis a vocasãu éras tu, a investidúra éras tu.

LII

U vélhu Pádua

Ja agóra côntu também us adêuzis du vélhu Pádua. Lógu sêdu vêiu a nósa cáza. Mínha mãi dísi-lhi ci fôsi falár-mi áu cuártu.

— Da lisênsa? perguntôu metêndu a cabêsa pêla pórta.

Fúi apertár-lhi a mãu; êli abrasôu-mi con ternúra.

— Sêja felís! dísi-mi. A min i a tôda a mínha jênti crêia ci fícãu múitas saudádis. Tôdus nós istimãmus múitu u senhôr, cômu merési. Si lhi diséren ôutra côiza, nãu acredíti. Sãu intrígas. Também êu, cuãndu mi cazêi, fúi vítima di intrígas; disfizerãu-si. Dêus é grãndi i discóbri a verdádi. Si augún día perdêr súa mãi i sêu tíu, — côiza ci êu, pur ésta lúis ci mi alumía, nãu dezêju, purcê sãu bôas pesôas, eselêntis pesôas, i êu sôu grátu as finêzas resebídas... Nãu, êu nãu sôu cômu ôutrus, sértus parazítas, víndus di fóra pra dizuniãu das famílias, aduladôris báixus, nãu; êu sôu di ôutra ispésii; nãu vívu papãndu us jantáris nen morãndu in cáza alhêia... Enfín, sãu us máis felízis!

«Pur ci falará asín?» pensêi. «Naturáu-mênti sábi ci Jozé Días dis máu dêli.»

— Máis, cômu ía dizêndu, si augún día perdêr us sêus parêntis, pódi contár con a nósa companhía. Nãu é sufisiênti in importãnsia, máis a afeisãu é imênsa, crêia. Pádri ci sêja, a nósa cáza istá as súas órdens. Céru só ci mi nãu iscêsa; nãu iscêsa u vélhu Pádua...

Suspirôu i continuôu:

— Nãu iscêsa u sêu vélhu Pádua, i, si ten augún trapínhu ci mi dêixi in lembrãnsa, un cadérnu latínu, cuaucér côiza, un botãu di colêti, côiza ci ja lhi nãu présti pra náda. U valôr é a lembrãnsa.

Tívi un sobresáutu. Avía embrulhádu in un papéu un cáxu dus mêus cabêlus, tãu grãndis i tãu bunítus, cortádus na véspera. A intensãu éra levá-lus a Capitú, áu saír; máis tívi idéia di da-lu áu pái, a fílha sabería tomá-lu i guardá-lu. Pegêi du embrúlhu i dêi-lhu.

— Ací istá, guárdi.

— Un caxínhu dus sêus cabêlus! isclamôu Pádua abríndu i fexãndu u embrúlhu. Ó! obrigádu! obrigádu pur min i pêla mínha jênti! Vôu da-lu a vélha, pra guardá-lu, ôu a picêna, ci é máis cuidadóza ci a mãi. Ci líndus ci sãu! Cômu é ci si córta úma belêza déstas? De ca un abrásu! ôutru! máis ôutru! adêus!

Tínha us ólhus úmidus devéras; leváva a cára dus dezinganádus, cômu cen empregôu in un só bilhêti tôdas as súas economías di isperãnsas, i ve saír brãncu u maudítu númeru; un númeru tãu bunítu!

LIII

A camínhu!

Fúi pra u seminâriu. Pôupa-mi as ôutras dispedídas. Mínha mãi apertáva-mi áu pêitu. Príma Justína suspiráva. Tauvêis xorási máu ôu náda. A pesôas a cen as lágrimas nãu acóden lógu nen núnca; dis-si ci padésen máis ci as ôutras. Príma Justína disfarsáva naturáu-mênti us sêus padesimêntus íntimus, emendãndu us discuídus di mínha mãi, fazêndu-mi recomendasõis, dãndu órdens. Tíu Cózmi, cuãndu êu lhi beijêi a mãu in dispedída, dísi-mi ríndu:

— Ãnda la, rapáis, vóuta-mi pápa!

Jozé Días, compôstu i grávi, nãu dizía náda a prinsípiu; tínhamus faládu na véspera, nu cuártu dêli, ôndi fúi ver si éra aínda posíveu evitár u seminâriu. Ja nãu éra, máis dêu-mi isperãnsas i prinsipáu-mênti animôu-mi múitu. Ãntis di un ãnu istaríãmus a bórdu. Cômu êu axási múitu brévi, isplicôu-si.

— Dízen ci nãu é bon têmpu di atravesár u Atlãnticu, vôu indagár; si nãu for, irêmus in mársu ôu abríu.

— Pósu istudár medisína ací mêzmu.

Jozé Días corrêu us dêdus pêlus suspensórius con un jéstu di impasiênsia, apertôu us bêisus, até ci fôrmau-mênti rejeitôu u auvítri.

— Nãu duvidaría aprovár a idéia, dísi êli, si na Iscóla di Medisína nãu insinásen, iscluzíva-mênti, a podridãu alopáta. A alopatía é u êrru dus séculus, i vái morrêr; é u asasinátu, é a mentíra, é a iluzãu. Si lhi diséren ci pódi aprendêr na Iscóla di Medisína acéla párti da siênsia común a tôdus us sistêmas, é verdádi; a alopatía é êrru na terapêutica. Fiziolojía, anatomía, patolojía, nãu sãu alopáticas nen omeopáticas, máis é melhór aprendêr lógu túdu di úma vêis, pur lívrus i pur língua di ómens cuutôris da verdádi...

Asín falára na véspera i nu cuártu. Agóra nãu dizía náda, ôu profería augún aforízmu sôbri a relijãu i a família; lêmbru-mi dêsti: «Dividí-lu con Dêus é aínda posuí-lu.» Cuãndu mínha mãi mi dêu u úutimu bêiju: «Cuádru amantísimu!» suspirôu êli. Éra manhã di un líndu día. Us molécis coxixávãu; as iscrávas tomávãu a bênsãu: «Bênsãu, nho Bentínhu! nãu si iscêsa di súa Joãna! Súa Micelína fíca rezãndu pur vozmesê!» Na rúa, Jozé Días insistíu nas isperãnsas:

— Aguênti un ãnu; até la túdu istará arranjádu.

LIV

Panejíricu di Sãnta Mônica

Nu seminàriu... A! nãu vôu contár u seminàriu, nen mi bastaría a ísu un capítulu. Nãu, senhôr mêu amígu; augún día, sin, é posíveu ci compônha un abreviádu du ci alí vi i viví, das pesôas ci tratêi, dus costúmis, di tôdu u réstu. Ésta sárna di iscrevêr, cuãndu péga áus sincuênta ãnus, nãu dispéga máis. Na mosidádi é posíveu curár-si un ómen déla; i, sen ir máis lônji, ací mêzmu nu seminàriu tívi un companhêiru ci compôis vérsus, a manêira dus di Juncêira Frêiri, cúju lívru di frádi-poéta éra resênti. Ordenôu-si; ãnus depôis incontrêi-u nu côru di S. Pêdru i pedí-lhi ci mi mostrási us vérsus nóvus.

— Ci vérsus? perguntôu mêiu ispantádu.

— Us sêus. Pôis nãu si lêmbra ci nu seminàriu...

— A! sorríu êli.

Sorríu, i continuãndu a procurár nun lívru abértu a óra in ci tínha di cantár nu día segínti, confesôu-mi ci nãu fizéra máis vérsus depôis di ordenádu. Fôrãu cósegas da mosidádi; cosôu-si, pasôu, istáva bon. I falôu-mi in próza di úma infinidádi di côizas du día, a vída cára, un sermãu du Pádri X..., úma vigairaría minêira...

Contràriu a ísu fôi un seminarísta ci nãu segíu a carrêira. Xamáva-si... Nãu é presízu dizêr u nômi; básti u cázu. Tínha compôstu un *Panejíricu di Sãnta Mônica*, elojiádu pur augúmas pesôas i entãu lídu êntri us seminarístas. Aucansôu lisênsa di imprimí-lu, i dedicôu-u a Sãntu Agostínhu. Túdu ísu é istória vélha; u ci é máis môsu é ci un día, in 1882, índu ver sértu negósiu in repartisãu di marínha, alí dêi con êsti mêu coléga, fêitu xáfi di úma sesãu adiministratíva. Deixára seminários, deixára lêtras, cazára i iscesêra túdu, mênus u *Panejíricu di Sãnta Mônica*, úmas vínti i nóvi pájinas, ci vêiu distribuíndu pêla vída fóra. Cômu êu presizási di augúmas informasõis, fúi pedír-lhas, i sería imposíveu axár melhór nen máis prônta vontádi; dêu-mi túdu, cláru, sértu, copiôzu. Naturáu-mênti conversãmus du pasádu, memórias pesoáis, cázus di istúdu, insidêntis di náda, un lívru, un vérbu, un móti, tôda a vélha palháda saíu ca fóra, i rímus júntus, i suspirãmus di companhía. Vivêmus augún têmpu du nósu vélhu seminário. Ôu purcê érãu dêli, ôu purcê éramus entãu môsus, as recordasõis trazíãu táu podêr di felisidádi ci, si augúma sômbra contrária ôuvi entãu, nãu apareseu agóra. Êli confesôu-mi ci perdêra di vísta tôdus us companhêirus du seminário.

— Tambên êu, cuázi tôdus; úma vêis ordenádus, voutárãu naturáu-mênti as súas províns ias, i us dací tomárãu vigairarías fóra.

— Bon têmpu! suspirôu êli.

I, apóis augúma reflecsãu, fitãndu in min uns ólhus múrxus i teimózus, perguntôu-mi:

— Conservôu u mêu *Panejíricu*?

Nãu axêi ci dizêr; tentêi movêr us bêisus, máis nãu tínha palávra; afináu, perguntêi:

— *Panejíricu*? Ci panejíricu?

— U mêu *Panejíricu di Sãnta Mônica*.

Nãu mi lembrôu lógu, máis a isplicasãu devía bastár; i depôis di augúns instãntis di pescíza mentáu, respondí ci pur múitu têmpu u conservára, máis as mudãnsas, as viájens...

— Êi di levár-lhi un ezemplár.

Ãntis di vínti i cuátru óras istáva in mínha cáza, con u folhêtu, un vélhu folhêtu di vínti i sêis ãnus, encardídu, manxádu du têmpu, máis sen lacúna, i con úma dedicatória manuscríta i respeitóza.

— É u penúutimu ezemplár, dísi-mi; agóra só mi résta un, ci nãu pósu dar a ningên.

I cômu mi vísi folheár u opúsculu:

— Vêja si lhi lêmbra augún pedásu, dísi-mi.

Vínti i sêis ãnus di interválu fázen morrêr amizádis máis istrêitas i asíduas, máis éra cortezía, éra cuázi caridádi recordár augúma láuda; li úma délas, asentuãndu sértas frázis pra lhi dar a impresãu di ci axávãu écu in mínha memória. Concordôu ci fôsen bélas, máis prefería ôutras, i apontôu-as.

— Recórda-si ben?

— Perfêita-mênti. *Panejíricu di Sãnta Mônica*! Cômu ístu mi fáis remontár us ãnus da mínha mosidádi! Núnca mi isceseû u seminário, crêia. Us ãnus pásãu, us acontesimêntus ven uns sôbri ôutrus, i as sensasõis tambên, i viérãu amizádis nóvas, ci tambên si fôrãu depôis, cômu é lêi da vída... Pôis, mêu cáru coléga, náda fêis apagár acêli têmpu da nósa convivênsia, us pádris, as lisõis, us recrêius... us nósus recrêius, lêmbra-si? u Pádri Lópis, ó! u Pádri Lópis...

Êli, con us ólhus nu ar, devía istár ouvíndu, i naturáu-mênti ouvía, máis só mi dísi úma palávra, i aínda asín depôis di augún têmpu di silênsiu, recolhêndu us ólhus i un suspíru!

— Ten agradádu múitu êsti mêu *Panejíricu*!

LV

Un sonêtu

Díta a palávra, apertôu-mi as mãus con as fôrsas tôdas di un vástu agradesimêntu, dispedíu-si i saíu. Fícêi só con u *Panejíricu*, i u ci as fôlhas dêli mi lembrárãu fôi táu ci merési un capítulu ôu máis. Ãntis, porên, i purcê tambên êu tívi u mêu *Panejíricu*, contarêi a istória di un sonêtu ci núnca fis; éra nu têmpu du semináriu, i u primêiru vérsu é u ci ídis ler:

Ó! flor du Séu! ó! flor cãndida i púra!

Cômu i pur ci mi saíu êsti vérsu da cabêsa, nãu sêi; saíu asín, istãndu êu na cãma, cômu úma isclamasãu sôuta, i, áu notár ci tínha a medída di vérsu, pensêi in compôr con êli augúma côiza, un sonêtu. A insônia, múza di ólhus arregaládus, nãu mi deixôu dormír úma lônga óra ôu dúas; as cósegas pedíãu-mi únhas, i êu cosáva-mi con áuma. Nãu iscolhí lógu, lógu, u sonêtu; a prinsípiu cuidêi di ôutra fórma, i tãntu di ríma cômu di vérsu sôutu, máis afináu atívi-mi áu sonêtu. Éra un poêma brévi i prestadíu. Cuãntu a idéia, u primêiru vérsu nãu éra aínda úma idéia, éra úma isclamasãu; a idéia viría depôis. Asín na cãma, envolvídu nu lensóu, tratêi di poetár. Tínha u auvorôsu da mãi ci sênti u fílhu, i u primêiru fílhu. Ía ser poéta, ía competír con acêli mônji da Baía, pôucu ãntis reveládu, i entãu na móda; êu, seminarísta, diría in vérsu as mínhas tristêzas, cômu êli diséra as súas nu cláustru.

Decorêi ben u vérsu, i repetía-u in vóis báixa, áus lensóis; frãncamênti, axáva-u bunítu, i aínda agóra nãu mi parési máu:

Ó! flor du Séu! ó! flor cãndida i púra!

Cen éra a flor? Capitú, naturáu-mênti; máis podía ser a virtúdi, a poezía, a relijãu, cuaucér ôutru consêitu a ci coubési a metáfora da flor, i flor du Séu. Aguardêi u réstu, resitãndu sêmpri u vérsu, i deitádu óra sôbri u ládu dirêitu, óra sôbri u iscêrdu; afináu deixêi-mi istár di cóstas, con us ólhus nu tétu, máis nen asín vínha máis náda. Entãu adivertí ci us sonêtus máis gabádus érãu us ci concluíãu con xávi di ôuru, ístu é, un dêsis vérsus capitáis nu sentídu i na fórma. Pensêi in forjár úma di táis xávis, considerãndu ci u vérsu finán, saíndu cronolójica-mênti dus trêzi anteriôris, con dificuudádi traría a perfeisãu louváda; imajinêi ci táis xávis érãu fundídas ãntis da fexadúra. Asín fôi ci mi determinêi a compôr u úutimu vérsu du sonêtu, i, depôis di múitu suár, saíu êsti:

Pérdi-si a vída, gãnha-si a batálha!

Sen vaidádi, i falãndu cômu si fôsi di ôutru, éra un vérsu maginíficu. Sonóru, nãu a dúvida. I tínha un pensamêntu, a vitória gãnha a cústa da própria vída, pensamêntu alevantádu i nóbri. Ci nãu fôsi novidádi, é posíveu, máis tambên nãu éra vuugár; i aínda agóra nãu isplícu pur ci vía misterióza entrôu núma cabêsa di tãu pôucus ãnus. Nacéla ocaziãu axêi-u sublími. Resitêi úma i múitas vêzis a xávi di ôuru; depôis repetí us dôis vérsus segída-mênti, i dispúis-mi a ligá-lus pêlus dôzi sentráis. A idéia agóra, a vísta du úutimu vérsu, paresêu-mi melhór nãu ser Capitú; sería a justísa. Éra máis própriu dizêr ci, na púgna pêla justísa, perdêr-si-ia acázu a vída, máis a batálha ficáva gãnha. Tambên mi ocorrêu aseitár a batálha, nu sentídu naturáu, i fazêr déla a lúta pêla pátria, pur ezêmplu; nêsi cázu a flor du Séu sería a liberdádi. Ésta asepsãu, porên, sêndu u poéta un seminarísta, podía nãu cabêr tãntu cômu a primêira, i gastêi augúns minútus in iscolhêr úma ôu ôutra. Axêi melhór a justísa, máis afináu aseitêi definitíva-mênti úma idéia nóva, a caridádi, i resitêi us dôis vérsus, cáda un a sêu módu, un lãngida-mênti:

Ó! flor du Séu! ó! flor cãndida i púra!

i u ôutru con grãndi bríu:

Pérdi-si a vída, gãnha-si a batálha!

A sensasãu ci tívi é ci ía saír un sonêtu perfêitu. Comesár ben i acabár ben nãu éra pôucu. Pra mi dar un bãnhu di inspirasãu, evocêi augúns sonêtus sélebris, i notêi ci us máis dêlis érãu fasílimus; us vérsus saíãu uns dus ôutrus, con a idéia in si, tãu naturáu-mênti, ci si nãu acabáva di crer si éla é ci us fizéra, si êlis é ci a susitávãu. Entãu tornáva áu mêu sonêtu, i nóva-mênti repetía u primêiru vérsu i isperáva u segúndu; u segúndu nãu vínha, nen tersêiru, nen cuártu; nãu vínha nenhún. Tívi augúns ímpetus di ráiva, i máis di úma vêis pensêi in saír da cãma i ir ver tínta i papéu; pódi ser ci, iscrevêndu, us vérsus acudísen, máis...

Cansádu di isperár, lembrôu-mi auterár u sentídu du úutimu vérsu, con a símplis transpozisãu di dúas palávras, asín:

Gãnha-si a vída, pérdi-si a batálha!

U sentídu vínha a ser jústa-mênti u contráriu, máis tauvêis ísu mêzmu trousési a inspirasãu. Nêsti cázu, éra úma ironía: nãu ezersêndu a caridádi, pódi-si ganhár a vída, máis pérdi-si a batálha du Séu. Criêi fôrsas nóvas i isperêi. Nãu tínha janéla; si tivési, é posíveu ci fôsi pedír úma idéia a nôiti. I cen sábi si us vagalúmis, luzíndu ca embáixu, nãu seríãu pra min cômu rímas das istrêlas, i ésta víva metáfora nãu mi daría us vérsus escívus, con us sêus consoãntis i sentídus próprius?

Trabalhêi in vãu, buscêi, catêi, isperêi, nãu viérãu us vérsus. Pêlu têmpu adiãnti iscreví augúmas pájinas in próza, i agóra istôu compôndu ésta narrasãu, nãu axãndu maiór dificuudádi ci iscrevêr, ben ôu máu. Pôis, senhôris, náda mi consóla dacêli sonêtu ci nãu fis. Máis, cômu êu crêiu ci us sonêtus ezísten fêitus, cômu as ódis i us drãmas, i as demáis óbras di árti, pur úma razãu di órden metafízica, dôu êsis dôis vérsus áu primêiru dizocupádu ci us cisér. Áu domíngu, ôu si istivér xovêndu, ôu na rósa, in cuaucér ocaziãu di lazêr, pódi tentár ver si u sonêtu sái. Túdu é dar-lhi úma idéia i enxêr u sêntru ci fáuta.

LVI

Un seminarísta

Túdu mi ía repetíndu u diábu du opúsculu, con as súas lêtras vélhas i sitasõis latínas. Vi saír dacélas fôlhas múitus perfís di seminarístas, us irmãus Aubucércis, pur ezêmplu, un dus cuáis é cônegu na Baía, encuãntu u ôutru segíu medisína i dízen avêr discobértu un ispesíficu côntra a fébri amaréla. Vi u Bástus, un magriséla, ci istá di vigáriu in Mêia-Pônti, si nãu morrêu ja; Luís Bórjis, apezár di pádri, fêis-si políticu, i acabôu senadôr du impériu... Cuãntas ôutras cáras mi fitávãu das pájinas frías du *Panejíricu*! Nãu, nãu érãu frías; trazíãu u calôr da juventúdi nasênti, u calôr du pasádu, u mêu própriu calôr. Cería le-las ôutra vêis, i lográva entendêr augún têcstu, tãu resênti cômu nu primêiru día, aínda ci máis brévi. Éra un incãntu ir pur êli; as vêzis, inconsiêntimênti, dobráva a fôlha cômu si istivési lêndu di verdádi; crêiu ci éra cuãndu us ólhus mi caíãu na palávra du fin da pájina, i a mãu, acostumáda a ajudá-lus, fazía u sêu ofísiu...

Êis ací ôutru seminarísta. Xamáva-si Ezeciéu di Sôuza Iscobár. Éra un rapáis ezbéutu, ólhus clárus, un pôucu fujitívus, cômu as mãus, cômu us péis, cômu a fála, cômu túdu. Cen nãu istivési acostumádu con êli podía acázu sentír-si máu, nãu sabêndu pur ôndi lhi pegási. Nãu fitáva di rôstu, nãu faláva cláru nen segídu; as mãus nãu apertávãu as ôutras, nen si deixávãu apertár délas, purcê us dêdus, sêndu delgádus i cúrtus, cuãndu a jênti cuidáva te-lus êntri us sêus, ja nãu tínha náda. U mêzmu díigu dus péis, ci tãu deprésa istávãu ací cômu la. Ésta dificuudádi in pouzár fôi u maiór obistáculu ci axôu pra tomár us costúmis du seminário. U sorrízu éra instantãneu, máis tambên ría fougádu i lárgu. Úma côiza nãu sería tãu fujitíva, cômu u réstu, a reflecsãu; íamus dar con êli, múita vêis, ólhus enfiádus in si, cojitãndu. Respondía-nus sêmpri ci meditáva augún pôntu ispirituáu, ôu entãu ci recordáva a lisãu da véspera. Cuãndu êli entrôu na mínha intimidádi pedía-mi frecuênti-mênti isplicasõis i repetisõis miúdas, i tínha memória pra guardá-las tôdas, até as palávras. Tauvêis ésta facuudádi prejudicási augúma ôutra.

Éra máis vélhu ci êu trêis ãnus, fílhu di un adivogádu di Curitíba, aparentádu con un comersiãnti du Ríu di Janêiru, ci servía di correspondênti áu pái. Êsti éra ómen di fórtis sentimêntus católicus. Iscobár tínha úma irmã, ci éra un ãnju, dizía êli.

— Nãu é só na belêza ci é un ãnju, máis tambên na bondádi. Nãu imajína ci bôa criatúra ci éla é. Iscrévi-mi múita vêis, êi di mostrár-lhi as cártas déla.

Di fátu, érãu símplis i afetuózas, xêias di carísias i consêlhus. Iscobár contáva-mi istórias déla, interesãntis, tôdas as cuáis vínhãu a dar na bondádi i nu ispíritu dacéla criatúra; táis érãu ci mi faríãu capáis di acabár cazãndu con éla, si nãu fôsi Capitú. Morrêu pôucu depôis. Êu, seduzídu pêlas palávras dêli, istívi cuázi a contár-lhi lógu, lógu, a mínha istória. A prinsípiu fúi tímidu, máis êli fêissi entrádu na mínha confiãnsa. Acêlis módus fujitívus sesávãu cuãndu êli cería, i u mêiu i u têmpu us fizérãu máis pouzádus. Iscobár vêiu abríndu a áuma tôda, dêzdi a pórta da rúa até áu fúndu du cintáu. A áuma da jênti, cômu sábis, é úma cáza asín dispósta, nãu ráru con janélas pra tôdus us ládus, múita lúis i ar púru. Tambên as a fexádas i iscúras, sen janélas, ôu con pôucas i gradeádas, a semelhãnsa di convêntus i prizõis. Outrosín, capélas i bazáris, símplis aupêndris ôu pásus suntuózus.

Nãu sêi u ci éra a mínha. Êu nãu éra aínda cazmúrru, nen don cazmúrru; u resêiu é ci mi tolhía a francêza, máis cômu as pórtas nãu tínhãu xávis nen fexadúras, bastáva empurrá-las, i Iscobár empurrôu-as i entrôu. Ca u axêi dêntru, ca ficôu, até ci...

LVII

Di preparasãu

A! máis nãu érãu só us seminarístas ci mi íãu saíndu dacélas fôlhas vélhas du *Panejíricu*. Élas mi trousérãu tambên sensasõis pasádas, táis i tãntas ci êu nãu podería dizê-las tôdas, sen tirár ispásu áu réstu. Úma désas, i das primêiras, ciséra contá-laací in latín. Nãu é ci a matéria nãu áxi têrmus onéstus in nósa língua, ci é cásta pra us cástus, cômu pódi ser tórpi pra us tórpis. Sin, leitôra castísima, cômu diría u mêu finádu Jozé Días, podêis ler u capítulu até áu fin, sen sústu nen vexãmi.

Ja agóra mêtu a istória in ôutru capítulu. Pur máis compôstu ci êsti mi sáia, a sêmpri nu asúntu augúma côiza mênus austéra, ci pédi úmas línhas di repôuzu i preparasãu. Sírva êsti di preparasãu. I ístu é múitu, leitôr mêu amígu; u corasãu, cuãndu ezamína a posibilidádi du ci a di vir, as proporsõis dus acontesimêntus i a cópia dêlis, fíca robústu i dispôstu, i u máu é menór máu. Tambên, si nãu fíca entãu, nãu fíca núnca. I ací verás táu ôu cuáu ispertêza mínha; porcuãntu, áu ler u ci váis ler, é prováveu ci u áxis mênus cru du ci isperávas.

LVIII

U tratádu

Fôi u cázu ci, úma segúnda-fêira, voutãndu êu pra u semináriu, vi caír na rúa úma senhóra. U mêu primêiru jéstu, in táu cázu, devía ser di pêna ôu di rízu; nãu fôi úma nen ôutra côiza, porcuãntu (i é ístu ci êu ciséra dizêr in latín), porcuãntu a senhóra tínha as mêias múitu lavádas, i nãu as sujôu, leváva lígas di sêda, i nãu as perdêu. Várias pesôas acudírãu, máis nãu tiverãu têmpu di a levantár; éla ergêu-si múitu vexáda, sacudíu-si, agradesêu, i enfiôu pêla rúa prócsima.

— Êsti góstu di imitár as fransêzas da Rúa du Ouvidôr, dizía-mi Jozé Días andãndu i comentãndu a céda, é evidênti-mênti un êrru. As nósas môsas déven andár cômu sêmpri andarãu, con sêu vagár i pasiênsia, i nãu êsti tíci-tíci afransezádu...

Êu máu podía ouví-lu. As mêias i as lígas da senhóra branceávãu i enroscávãu-si diãnti di min, i andávãu, caíãu, ergíãu-si i íãu-si embóra. Cuãndu xegãmus a iscína, olhêi pra a ôutra rúa, i vi, a distãnsia, a nósa dizastráda, ci ía nu mêzmu pásu, tíci-tíci, tíci-tíci...

— Parési ci nãu si maxucôu, dísi êu.

— Tãntu melhór pra éla, máis é imposíveu ci nãu tênha arranhádu us joêlhus; acéla prestêza é mãnha...

Crêiu ci fôi «mãnha» ci êli dísi; êu ficêi «nus joêlhus arranhádus.» Dalí in diãnti, até u semináriu, nãu vi mulhér na rúa, a cen nãu dezejási úma céda; a augúmas adivinhêi ci trazíãu as mêias isticádas i as lígas jústas... Táu avería ci nen levási mêias... Máis êu as vía con élas... Ôu entãu... Tambên é posíveu...

Vôu izgarsãndu ístu con retisênsias, pra dar úma idéia das mínhas idéias, ci érãu asín difúzas i confúzas; con sertêza nãu dôu náda. A cabêsa ía-mi cênti, i u andár nãu éra segúru. Nu semináriu, a primêira óra fôi insuportáveu. As batínas trazíãu ar di sáias, i lembrávãu-mi a céda da senhóra. Ja nãu éra úma só ci êu vía caír; tôdas as ci êu incontrára na rúa, mostrávãu-mi agóra di relãnsi as lígas azúis; érãu azúis. Di nôiti, sonhêi con élas. Úma muutidãu di abomináveis criatúras vêiu andár a róda di min, tíci-tíci... Érãu bélas, úmas fínas, ôutras grósas, tôdas ájeis cômu u diábu. Acordêi, buscêi afujentá-las con isconjúrus i ôutrus métodus, máis tãu deprésa dormí cômu tornárãu, i, con as mãus prêzas in vóouta di min, fazíãu un vástu sírculu di sáias, ôu, trepádas nu ar, xovíãu péis i pérnas sôbri a mínha cabêsa. Asín fúi até madrugáda. Nãu dormí máis; rezêi pádri-nósus, ávi-marias, i crédus, i sêndu êsti lívru a verdádi púra, é fôrsa confesár ci tívi di interrompêr máis di úma vêis as mínhas orasõis pra acompanhár nu iscúru úma figúra áu lônji, tíci-tíci, tíci-tíci... Pegáva deprésa na orasãu, sêmpri nu mêiu pra consertá-la ben, cômu si nãu tivési avídu interrupisãu, máis sérta-mênti nãu unía a frázi nóva a antíga.

Víndu u máu pêla manhã adiãnti, tentêi vensê-lu, máis pur un módu ci u nãu perdêsi di tôdu. Sábius da Iscritúra, adivinhái u ci podía ser. Fôi ístu. Nãu podêndu rejeitár di min acêlis cuádrus, recorrí a un tratádu êntri a mínha consiênsia i a mínha imajinasãu. As vizõis feminís seríãu di óra avãnti consideerádas cômu símplis encarnasõis dus vísius, i pur ísu mêzmu contempláveis, cômu u melhór módu di temperár u caráter i agerrí-lu pra us combátis ásperus da vída. Nãu formulêi ístu pur palávras, nen fôi presízu; u contrátu fêis-si tásita-mênti, con augúma repugnãnsia, máis fêis-si.

I pur augúns días, éra êu mêzmu ci evocáva as vizõis pra fortalesêr-mi, i nãu as rejeitáva, senãu cuãndu élas mêzmas, di cansádas, si íãu embóra.

LIX

Convívas di bôa memória

A désas reminisênsias ci nãu discãnsãu ãntis ci a pêna ôu a língua as publíci. Un antígu dizía arrenegár di convíva ci ten bôa memória. A vída é xêia di táis convívas, i êu sôu acázu un dêlis, concuãntu a próva di ter a memória fráca sêja ezáta-mênti nãu mi acudír agóra u nômi di táu antígu; máis éra un antígu, i básta.

Nãu, nãu, a mínha memória nãu é bôa. Áu contráriu, é comparáveu a auguên ci tivési vivídu pur ospedarías, sen guardár délas nen cáras nen nômis, i só-mênti ráras sircunstãnsias. A cen pási a vída na mêzma cáza di família, con us sêus etérnus móveis i costúmis, pesôas i afeisõis, é ci si lhi gráva túdu pêla continuidádi i repetisãu. Cômu êu invéju us ci nãu iscesêrãu a cor das primêiras cáusas ci vestirãu! Êu nãu atínu con a das ci enfiêi ônten. Jurú só ci nãu érãu amarélas purcê ezécru ésa cor; máis ísu mêzmu pódi ser ouvídu i confuzãu.

I ãntis sêja ouvídu ci confuzãu; isplícu-mi. Náda si emênda ben nus lívrus confúzus, máis túdu si pódi metêr nus lívrus omísus. Êu, cuãndu lêiu augún désta ôutra cásta, nãu mi aflíju núnca. U ci fásu, in xegãndu áu fin, é serrár us ólhus i evocár tôdas as côizas ci nãu axêi nêli. Cuãntas idéias fínas mi acóden entãu! Ci di reflecsõis profúndas! Us ríus, as montãnhas, as igrêjas ci nãu vi nas fôlhas lídas, tôdus mi aparésen agóra con as súas águas, as súas árvoris, us sêus autáris, i us jeneráis sácãu das ispádas ci tínhãu ficádu na baínha, i us claríns sóutãu as nótas ci dormíãu nu metáu, i túdu márxa con úma áuma imprevísta.

É ci túdu si áxa fóra di un lívru fálhu, leitôr amígu. Asín preênxu as lacúnas alhêias; asín pódis tambên preenxêr as mínhas.

LX

Cerídu opúsculu

Asín fis êu áu *Panejíricu di Sãnta Mônica*, i fis máis: púis-lhi nãu só u ci fautáva da sãnta, máis aínda côizas ci nãu érãu déla. Vísti u sonêtu, as mêias, as lígas, u seminarísta Iscobár i várius ôutrus. Váis agóra ver u máis ci nacêli día mi fôi saíndu das pájinas amarélas du opúsculu.

Cerídu opúsculu, tu nãu prestávas pra náda, máis ci máis présta un vélhu par di xinélas? Entretãntu, a múita vêis nu cazáu di xinélas un cômu arôma i calôr di dôis péis. Gástas i rótas, nãu dêixãu di lembrár ci úma pesôa as causáva di manhã, áu ergêr da cãma, ôu as discausáva a nôiti, áu entrár néla. I si a comparasãu nãu váli, purcê as xinélas sãu aínda úma párti da pesôa i tiverãu u contátu dus péis, ací istãu ôutras lembrãnsas, cômu a pédra da rúa, a pórta da cáza, un asobíu particulár, un pregãu di citãnda, cômu acêli das cocádas ci contêi nu cap. XVIII. Jústa-mênti, cuãndu contêi u pregãu das cocádas, ficêi tãu curtídu di saudádis ci mi lembrôu fazê-lu iscrevêr pur un amígu, méstri di múzica, i grudá-lu as pérnas du capítulu. Si depôis jarretêi u capítulu, fôi purcê ôutru múzicu, a cen u mostrêi, mi confesôu injênua-mênti nãu axár nu trêxu iscrítu náda ci lhi acordási saudádis. Pra ci nãu acontêsa u mêzmu áus ôutrus profisionáis ci pur ventúra mi lêren, melhór é poupár áu editôr du lívru u trabálhu i a dispêza da gravúra.

Vêis ci nãu púis náda, nen pônhu. Ja agóra crêiu ci nãu básta ci us pregõis di rúa, cômu us opúsculus di seminráriu, ensérren cázus, pesôas i sensasõis; é presízu ci a jênti us tênha conhesídu i padesídu nu têmpu, sen u ci túdu é caládu i incolôr.

Máis, vãmus áu máis ci mi fôi saíndu das pájinas amarélas.

LXI

A váca di Oméru

U máis fôi múitu. Vi saíren us primêirus días da separasãu, dúrus i opácus, sen embárgu das palávras di confôrtu ci mi dérãu us pádris i us seminarístas, i as di mínha mãi i tíu Cózmi, trazídas pur Jozé Días áu seminário.

— Tôdus istãu saudózus, dísi-mi êsti, máis a maiór saudádi istá naturáu-mênti nu maiór dus corasõis; i cuáu é êli? perguntôu iscrevêndu a respósta nus ólhus.

— Mamãi, acudí êu.

Jozé Días apertôu-mi as mãus con auvorôsu, i lógu pintôu a tristêza di mínha mãi, ci faláva di min tôdus us días, cuázi a tôdas as óras. Cômu a aprovási sêmpri, i acresentási augúma palávra relatíva-mênti áus dótis ci Dêus mi déra, u dizvanesimêntu di mínha mãi nésas ocaziõis éra indescritíveu; i contáva-mi túdu ísu xêiu di úma adimirasãu lacrimóza. Tíu Cózmi tambên si enternesía múitu.

— Ônten até si dêu un cázu interesãnti. Têndu êu dítu a Eselentísima ci Dêus lhi déra, nãu un fílhu, máis un ãnju du Séu, u doutôr ficôu tãu comovídu ci nãu axôu ôutru módu di vensêr u xôru senãu fazêndu-mi un dacêlis elojíus di galhófa ci só êli sábi. Nãu é presízu dizêr ci D. Glória enxugôu furtíva-mênti úma lágrima. Ôu éla nãu fôsi mãi! Ci corasãu amantísimu!

— Máis, Sr. Jozé Días, i a mínha saída dací?

— Ísu é negósiu mêu. A viájen a Európa é u ci é presízu, máis pódi fazêr-si dací a un ôu dôis ãnus, in 1859 ôu 1860...

— Tãu tárdi!

— Éra melhór ci fôsi êsti mêzmu ãnu, máis démus têmpu áu têmpu. Tênha pasiênsia, va istudãndu, nãu si pérdi náda in ir sabêndu ja dací augúma côiza; i, demáis, aínda nãu acabãndu pádri, a vída du seminário é útiu, i váli sêmpri entrár nu múndu unjídu con us sãntus óleus da teolojía...

Nêsti pôntu, — lêmbra-mi cômu si fôsi ôji, — us ólhus di Jozé Días fuugurárãu tãu intênsa-mênti ci mi enxêrãu di ispãntu. As páupebras caírãu depôis, i asín ficárãu pur augúns instãntis, até ci nóva-mênti si ergêrãu, i us ólhus ficsárãu-si na parêdi du pátiu, cômu ci embebídus in augúma côiza, si nãu éra in si mêzmus; depôis dispegárãu-si da parêdi i entrárãu a vagár pêlu pátiu tôdu. Podía compará-lu ací a váca di Oméru; andáva i jemía in vóouta da cría ci acabáva di parír. Nãu lhi perguntêi u ci é ci tínha, ja pur acanhamêntu, ja purcê dôis lêntis, un dêlis di teolojía, vínhãu caminhãndu na nósa diresãu. Áu pasáren pur nós, u agregádu, ci us conhesía, cortejôu-us con as deferênsias devídas, i pedíu-lhis notísias mínhas.

— Pur óra náda si pódi afiansár, dísi un dêlis, máis parési ci dará cônta da mãu.

— É u ci êu lhi dizía agóra mêzmu, acudíu Jozé Días. Côntu ouvír-lhi a mísa nóva; máis aínda ci nãu xêgi a ordenár-si, nãu pódi ter melhóris istúdus ci us ci fizér ací. Pra a viájen da ezistênsia, concluíu demorãndu máis as palávras, irá unjídu con us sãntus óleus da teolojía...

Désta vêis a fuugurasãu dus ólhus fôi menór, as páupebras nãu lhi caírãu nen as pupílas fizérãu us movimêntus anteriôris. Áu contráriu, tôdu êli éra atensãu i interrogasãu; cuãndu múitu, un sorrízu cláru i amígu lhi erráva nus lábius. U lênti di teolojía gostôu da metáfora, i dísi-lhu; êli agradesêu, isplicãndu ci érãu idéias ci lhi iscapávãu nu corrêr da conversasãu; nãu iscrevía nen oráva. Êu é ci nãu gostêi náda; i lógu ci us lêntis si fôrãu, sacudí a cabêsa:

— Nãu céru sabêr dus sãntus óleus da teolojía; dezêju saír dací u máis sêdu ci pudér, ôu ja...

— Ja, mêu ãnju, nãu pódi ser; máis pódi susedêr ci múitu ãntis du ci imajinãmus. Cen sábi si êsti mêzmu ãnu di 58? Tênhu un plãnu fêitu, i pênsu ja nas palávras con ci êi di ispô-lu a D. Glória; istôu sértu ci éla sederá i irá conôscu.

— Duvídu ci mamãi embárci.

— Verêmus. Mãi é capáis di túdu; máis, con éla ôu sen éla, tênhu pur sérta a nósa ída, i nãu averá isfôrsu ci êu nãu emprégi, dêixi istár. Pasiênsia é ci é presízu. I nãu fása ací náda ci de lugár a sensúras ôu cêixas; múita dosilidádi i tôda a aparênti satisfasãu. Nãu ouvíu u elojíu du lênti? É ci vosê ten-si portádu ben. Pôis continúi.

— Máis, 1859 ôu 1860 é múitu tárdi.

— Será êsti ãnu, replicôu Jozé Días.

— Dací a trêis mêzis?

— Ôu sêis.

— Nãu; trêis mêzis.

— Pôis sin. Tênhu agóra un plãnu, ci mi parési melhór ci ôutru cuaucér. É combinár a auzênsia di vocasãu ecleziástica i a nesesidádi di mudár di áris. Vosê pur ci nãu tósi?

— Pur ci nãu túsu?

— Ja, ja, nãu, máis êu êi di avizár vosê pra tosír, cuãndu for presízu, áus pôucus, úma tosizínha sêca, i augún fastíu; êu irêi preparãndu a Eselentísima... Ó! túdu ístu é in benefísiu déla. Úma vêis ci u fílhu nãu pódi servír a Igrêja, cômu dévi ser servída, u melhór módu di cumprír a vontádi di Dêus é dedicá-lu a ôutra côiza. U múndu tambên é Igrêja pra us bons...

Paresêu-mi ôutra vêis a váca di Oméru, cômu si êsti «múndu tambên é Igrêja pra us bons», fôsi ôutru bezêrru, irmãu dus «sãntus óleus da teolojía.» Máis nãu dêi têmpu a ternúra matérna, i replicêi:

— A! entêndu! mostrár ci istôu doênti pra embarcár, nãu é?

Jozé Días ezitôu un pôucu, depôis isplicôu-si:

— Mostrár a verdádi, purcê, frãnca-mênti, Bentínhu, êu a mêzis ci disconfíu du sêu pêitu. Vosê nãu ãnda bon du pêitu. In picênu, têvi úmas fébris i úma roncêira... Pasôu túdu, máis a días in ci istá máis discorádu. Nãu díigu ci ja sêja u máu, máis u máu pódi vir deprésa. Núma óra cái a cáza. Pur ísu, si acéla sãnta senhóra nãu cisér ir conôscu, — ôu pra ci va máis deprésa, — áxu ci úma bôa tósi... Si a tósi a di vir di verdádi, melhór é apresá-la... Dêixi istár, êu avízu...

— Bên, máis in saíndu dací nãu a di ser pra embarcár lógu; sáiu primêiru, depôis cuidarêmus du embárci; u embárci é ci pódi ficár pra u ãnu. Nãu dízen ci u melhór têmpu é abríu ôu máiu? Pôis sêja máiu. Primêiru dêixu u seminário, dací a dôis mêzis...

I purcê a palávra mi istivési a pigarreár na gargãnta, dêi úma vóouta rápida, i perguntêi-lhi a cêima-rôupa:

— Capitú cômu vái?

LXII

Úma pônta di Iágu

A pergúnta éra imprudênti, na ocaziãu in ci êu cuidáva di transferír u embárci. Ecivalía a confesár ci u motívu prinsipáu ôu únicu da mínha repúusa áu seminári éra Capitú, i fazêr crer improváveu a viájen. Compreendí ístu depôis ci falêi; cis emendár-mi, máis nen sôubi cômu, nen êli mi dêu têmpu.

— Ten andádu alégri, cômu sêmpri; é úma tontínha. Acílu, encuãntu nãu pegár augún peráuta da vizinhãnsa, ci cázi con éla...

Istôu ci empalidesí; pêlu mênus, sentí corrêr un fríu pêlu côrpu tôdu. A notísia di ci éla vivía alégri, cuãndu êu xoráva tôdas as nôitis, produzíu-mi acêli efêitu, acompanhádu di un batêr di corasãu, tãu violêntu, ci aínda agóra cuídu ouví-lu. A augúma ezajerasãu nístu; máis u discúrsu umãnu é asín mêzmu, un compôstu di pártis esesívas i pártis diminútas, ci si compênsãu, ajustãndu-si. Pur ôutru ládu, si entendêrmus ci a audiênsia ací nãu é das orêlhas, senãu da memória, xegarêmus a ezáta verdádi. A mínha memória ôuvi aínda agóra as pancádas du corasãu nacêli instãnti. Nãu iscêsas ci éra a emosãu du primêiru amôr. Istívi cuázi a perguntár a Jozé Días ci mi isplicási a alegría di Capitú, u ci é ci éla fazía, si vivía ríndu, cantãndu ôu pulãndu, máis retívi-mi a têmpu, i depôis ôutra idéia...

Ôutra idéia, nãu: un sentimêntu cruéu i disconhesídu, u púru siúmi, leitôr das mínhas entrãnhas. Táu fôi u ci mi mordêu, áu repetír comígu as palávras di Jozé Días: «Augún peráuta da vizinhãnsa.» In verdádi, núnca pensára in táu dizástri. Vivía tãu néla, déla i pra éla, ci a intervensãu di un peráuta éra cômu úma nosãu sen realidádi; núnca mi acudíu ci avía peráutas na vizinhãnsa, vária idádi i feitíu, grãndis paseadôris das tárdis. Agóra lembráva-mi ci augúns olhávãu pra Capitú; i tãu senhôr mi sentía déla ci éra cômu si olhásen pra min, un símplis devêr di adimirasãu i di invéja. Separádus un du ôutru pêlu ispásu i pêlu distínu, u máu aparesía-mi agóra, nãu só posíveu, máis sértu. I a alegría di Capitú confirmáva a suspêita; si éla vivía alégri é ci ja namoráva a ôutru, acompanhá-lu-ía con us ólhus na rúa, falár-lhi-ía a janéla, as ávi-marias, trocaríãu flôris i...

I... ce? Sábis u ci é ci trocaríãu máis; si u nãu áxas pur ti mêzmu, iscuzádu é ler u réstu du capítulu i du lívru, nãu axarás máis náda, aínda ci êu u díga con tôdas as lêtras da etimolojía. Máis si u axásti, compreenderás ci êu, depôis di istremesêr, tivési un ímpetu di atirár-mi pêlu portãu fóra, desêr u réstu da ladêira, corrêr, xegár a cáza du Pádua, agarrár Capitú i intimár-lhi ci mi confesási cuãntus, cuãntus, cuãntus ja lhi déra u peráuta da vizinhãnsa. Nãu fis náda. Us mêzmus sônhus ci óra côntu nãu tiverãu, nacêlis trêis ôu cuátru minútus, ésta lójica di movimêntus i pensamêntus. Érãu sôutus, emendádus i máu emendádus, con u dezênhu truncádu i tôrtu, úma confuzãu, un turbilhãu, ci mi segáva i insurdesía. Cuãndu tornêi a min, Jozé Días concluía úma frázi, cúju prinsípiu nãu ouví, i u mêzmu fin éra vágu: «A cônta ci dará di si.» Ci cônta i cen? Cuidêi naturáu-mênti ci faláva aínda di Capitú, i cis perguntár-lhu, máis a vontádi morrêu áu nasêr, cômu tãntas ôutras jerasõis délas. Limitêi-mi a incirír du agregádu cuãndu é ci iría a cáza ver mínha mãi.

— Istôu con saudádis di mamãi. Pósu ir ja ésta semãna?

— Vái sábadu.

— Sábadu? A! sin! sin! Pésa a mamãi ci mi mãndi buscár sábadu! Sábadu! Êsti sábadu, nãu? Ci mi mãndi buscár, sen fáuta.

LXIII

Metádis di un sônhu

Fícêi ansiôzu pêlu sábadu. Até la us sônhus persegíãu-mi, aínda acordádu, i nãu us díigu ací pra nãu alongár ésta párti du lívru. Un só pônhu, i nu menór númeru di palávras, ôu ãntis porêi dôis, purcê un nasêu di ôutru, a nãu ser ci ãmbus fórmen dúas metádis di un só. Túdu ístu é obiscúru, dôna leitôra, máis a cúupa é du vósu sécsu, ci perturbáva asín a adolesênsia di un póbri seminarísta. Nãu fôsi êli, i êsti lívru sería tauvêis úma símplis prática parociáu, si êu fôsi pádri, ôu úma pastoráu, si bíspu, ôu úma ensíclica, si pápa, cômu mi recomendára tíu Cózmi: «Ãnda la, mêu rapáis, vóuta-mi pápa!» A! pur ci nãu cumprí êsi dezêju? Depôis di Napoleãu, tenênti i imperadôr, tôdus us distínus istãu nêsti séculu.

Cuãntu áu sônhu fôi ístu. Cômu istivési a ispiár us peráutas da vizinhãnsa, vi un dêstis ci conversáva con a mínha amíga áu pé da janéla. Corrí áu lugár, êli fujíu; avansêi pra Capitú, máis nãu istáva só, tínha u pái áu pé di si, enxugãndu us ólhus i mirãndu un trísti bilhêti di loterÍa. Nãu mi paresêndu ístu cláru, ía pedír a isplicasãu, cuãndu êli di si mêzmu a dêu; u peráuta fôra levár-lhi a lísta dus prêmius da loterÍa, i u bilhêti saíra brãncu. Tínha u númeru 4004. Dísi-mi ci ésta simetría di augarízmus éra misterióza i béla, i prováveu-mênti a róda andára máu; éra imposíveu ci nãu devêsi ter a sórti grãndi. Encuãntu êli faláva, Capitú dáva-mi con us ólhus tôdas as sórtis grãndis i picênas. A maiór déstas devía ser dáda con a bôca. Iací êntra a segúnda párti du sônhu. Pádua dizapareseû, cômu as súas isperãnsas du bilhêti, Capitú inclinôu-si pra fóra, êu relansêi us ólhus pêla rúa, istáva dizérta. Pegêi-lhi nas mãus, rezmungêi nãu sêi ci palávras, i acordêi sozínhu nu dormitóriu.

U interêsi du ci acábas di ler nãu istá na matéria du sônhu, máis nus isfórsus ci fis pra ver si dormía nóva-mênti i pegáva nêli ôutra vêis. Núnca dus núncas poderás sabêr a enerjía i obistinasãu ci empregêi in fexár us ólhus, apertá-lus ben, iscesêr túdu pra dormír, máis nãu dormía. Êsi mêzmu trabálhu fêiz-mi perdêr u sônu até a madrugáda. Sôbri a madrugáda, consegí consiliá-lu, máis entãu nen peráutas, nen bilhêtis di lotería, nen sórtis grãndis ôu picênas — náda dus nádas vêiu ter comígu. Nãu sonhêi máis acéla nôiti, i dêi máu as lisõis dacêli día.

LXIV

Úma idéia i un iscrúpulu

Relêndu u capítulu pasádu, acódi-mi úma idéia i un iscrúpulu. U iscrúpulu é jústa-mênti di iscrevêr a idéia, nãu a avêndu máis banáu na Térra, pôstu ci dacéla banalidádi du Sóu i da Lúa, ci u Séu nus da tôdus us días i tôdus us mêzis. Deixêi u manuscrítu, i olhêi pra as parêdis. Sábis ci ésta cáza du Enjênhu Nôvu, nas dimensõis, dispozisõis i pintúras, é reprodusãu da mínha antíga cáza di Máta-caválus. Outrosín, cômu ti dísi nu capítulu II, u mêu fin in imitár a ôutra fôi ligár as dúas pôntas da vída, u ci aliás nãu aucansêi. Pôis u mêzmu susedêu acêli sônhu du seminíriu, pur máis ci tentási dormír i dormísi. Dôndi conclúu ci un dus ofísius du ómen é fexár i apertár múitu us ólhus, a ver si contínua pêla nôiti vélha u sônhu truncádu da nôiti môsa. Táu é a idéia banáu i nóva ci êu nãu ciséra por ací, i só provisória-mênti a iscrêvu.

Ãntis di concluír êsti capítulu, fúi a janéla indagár da nôiti pur ci razãu us sônhus ãu di ser asín tãu tênuis ci si izgársãu áu menór abrír di ólhus ôu voutár di côrpu, i nãu continúãu máis. A nôiti nãu mi respondêu lógu. Istáva delisióza-mênti béla, us môrrus palejávãu di luár i u ispásu morría di silênsiu. Cômu êu insistísi, declarôu-mi ci us sônhus ja nãu pertênsen a súa jurizdisãu. Cuãndu êlis morávãu na ílha ci Lusiãnu lhis dêu, ôndi éla tínha u sêu palásiu, i dôndi us fazía saír con as súas cáras di vária feisãu, dar-mi-ía isplicasõis posíveis. Máis us têmpus mudárãu túdu. Us sônhus antígus fôrãu apozentádus, i us modérnus mórãu nu sérebru da pesôa. Êstis, aínda ci cisésen imitár us ôutrus, nãu poderíãu fazê-lu; a ílha dus sônhus, cômu a dus amôris, cômu tôdas as ílhas di tôdus us máris, sãu agóra obijétu da ambisãu i da rivalidádi da Európa i dus Istádus Unídus.

Éra úma aluzãu as Filipínas. Pôis ci nãu ãmu a política, i aínda mênus a política internasionáu, fexêi a janéla i vin acabár êsti capítulu pra ir dormír. Nãu pésu agóra us sônhus di Lusiãnu, nen ôutrus, fílhus da memória ôu da dijestãu; básta-mi un sônu ciétu i apagádu. Di manhã, con a frêsca, irêi dizêndu u máis da mínha istória i súas pesôas.

LXV

A disimulasãu

Xegôu u sábadu, xegárãu ôutrus sábadus, i êu acabêi afeisoãndu-mi a vída nóva. Ía auternãndu a cáza i u seminláriu. Us pádris gostávãu di min, us rapázis tambên, i Iscobár máis ci us rapázis i us pádris. Nu fin di síncu semãnas istívi cuázi a contár a êsti as mínhas pênas i isperãnsas; Capitú refreôu-mi.

— Iscobár é múitu mêu amígu, Capitú!

— Máis nãu é mêu amígu.

— Pódi vir a ser; êli ja mi dísi ci a di vir ca pra conhesêr mamãi.

— Nãu impórta; vosê nãu ten dirêitu di contár un segrêdu ci nãu é só sêu, máis tambên mêu, i êu nãu lhi dôu lisênsa di dizêr náda a pesôa nenhúma.

Éra jústu, calêi-mi i obedesí. Ôutra côiza in ci obedesí as súas reflecsõis fôi, lógu nu primêiru sábadu, cuãndu êu fúi a cáza déla, i, apóis augúns minútus di convérsa, mi aconselhôu a ir embóra.

— Ôji nãu fíci ací máis têmpu; va pra cáza, ci êu la vôu lógu. É naturáu ci D. Glória cêira istár con vosê múitu têmpu, ôu tôdu, si pudér.

In túdu ísu mostráva a mínha amíga tãnta lusidêis ci êu ben podía deixár di sitár un tersêiru ezêmplu, máis us ezêmplus nãu si fizérãu senãu pra ser sitádus, i êsti é tãu bon ci a omisãu sería un crími. Fôi a mínha tersêira ôu cuárta vínda a cáza. Mínha mãi, depôis ci lhi respondí as míu pergúntas ci mi fêis sôbri u tratamêntu ci mi dávãu, us istúdus, as relasõis, a disiplína, i si mi doía augúma côiza, i si dormía ben, túdu u ci a ternúra das mãis invênta pra cansár a pasiênsia di un fílhu, concluíu voutãndu-si pra Jozé Días:

— Sr. Jozé Días, aínda duvída ci sáia dací un bon pádri?

— Eselentísima...

— I vosê, Capitú, interrompêu mínha mãi voutãndu-si pra a fílha du Pádua ci istáva na sála, con éla, — vosê nãu áxa ci u nósu Bentínhu dará un bon pádri?

— Áxu ci sin, senhóra, respondêu Capitú xêia di convicisãu.

Nãu gostêi da convicisãu. Asín lhu dísi, na manhã segínti, nu cintáu déla, recordãndu as palávras da véspera, i lansãndu-lhi in rôstu, pêla primêira vêis, a alegría ci éla mostrára dêzdi a mínha entráda nu seminári u, cuãndu êu vivía curtídu di saudádis. Capitú fêis-si múitu séria, i perguntôu-mi cômu é ci cería ci si portási, úma vêis ci suspeitávãu di nós; tambên tivéra nôitis disconsoládas, i us días, in cáza déla, fôrãu tãu trístis cômu us mêus; podía indagá-lu du pái i da mãi. A mãi xegôu a dizêr-lhi, pur palávras encobértas, ci nãu pensási máis in min.

— Con D. Glória i D. Justína móstru-mi naturáu-mênti alégri, pra ci nãu parêsa ci a denúnsia di Jozé Días é verdadêira. Si paresêsi, élas tratarííãu di separár-nus máis, i tauvêis acabásen nãu mi resebêndu... Pra min, bâsta u nósu juramêntu di ci nus avêmus di cazár un con ôutru.

Éra ístu mêzmu; devíamus disimulár pra matár cuaucér suspêita, i áu mêzmu têmpu gozár tôda a liberdádi anteriôr, i construír trancuílus u nósu futúru. Máis u ezêmplu compléta-si con u ci ouví nu día segínti, áu aumôsu; mínha mãi, dizêndu tíu Cózmi ci aínda cería ver con ci mãu avía êu di abensoár u pôvu a mísa, contôu ci, días ãntis, istãndu a falár di môsas ci si cázãu sêdu, Capitú lhi diséra: «Pôis a min cen mi a di cazár a di ser u Pádri

Bentínhu; êu ispéru ci êli si ordêni!» Tíu Cózmi ríu da grása, Jozé Días nãu dis-sorríu, só príma Justína é ci franzíu a tésta, i olhôu pra min interrogatíva-mênti. Êu, ci avía olhádu pra tôdus, nãu púdi rezistír áu jéstu da príma, i tratêi di comêr. Máis comí máu; istáva tãu contênti con acéla grãndi disimulasãu di Capitú ci nãu vi máis náda, i, lógu ci aumosêi, corrí a referír-lhi a convérsa i a louvár-lhi a astúsia. Capitú sorríu di agradesída.

— Vosê ten razãu, Capitú, concluí êu; vãmus enganár tôda ésta jênti.

— Nãu é? dísi éla con injenuidádi.

LXVI

Intimidádi

Capitú ía agóra entrãndu na áuma di mínha mãi. Vivíãu u máis du têmpu júntas, falãndu di min, a propózitu du sóu i da xúva, ôu di náda; Capitú ía la cozêr, as manhãs; augúma vêis ficáva pra jantár.

Príma Justína nãu acompanháva a parênta nacélas finêzas, máis nãu tratáva di tôdu máu a mínha amíga. Éra asáis sinséra pra dizêr u máu ci sentía di auguên, i nãu sentía ben di pesôa augúma. Tauvêis du marídu, máis u marídu éra môrtu; in tôdu cázu, nãu ezistíra ómen capáis di competír con êli na afeisãu, nu trabálhu i na onestidádi, nas manêiras i na agudêza di ispíritu. Ésta opiniãu, segúndu tíu Cózmi, éra póstuma, pôis in vída andávãu as brígas, i us úutimus sêis mêzis acabárãu separádus. Tãntu melhór pra a justísa déla; u louvôr dus mórtus é un módu di orár pur êlis. Tambên gostaría di mínha mãi, ôu si augún máu pensôu déla fôi êntri si i u travesêiru. Compreêndi-si ci, di aparênsia, lhi dési a istíma devída. Nãu pênsu ci éla aspirási a augún legádu; as pesôas asín dispóstas eséden us servísus naturáis, fázen-si máis rizônhas, máis asíduas, muutiplícãu us cuidádus, preséden us fãmulus. Túdu ísu éra contráriu a naturêza di príma Justína, fêita di azedúmi i di implicãnsia. Cômu vivêsi di favôr na cáza, isplíca-si ci nãu dizistimási a dôna i calási us sêus resentimêntus, ôu só disési máu déla a Dêus i áu Diábu.

Cázu tivési resentimêntus di mínha mãi, nãu éra úma razãu máis pra detestár Capitú, nen éla presizáva di razõis suplementáris. Contúdu, a intimidádi di Capitú fe-la máis aborresíveu a mínha parênta. Si a prinsípiu nãu a tratáva máu, con u têmpu trocôu di manêiras i acabôu fujíndu-lhi. Capitú, atênta, dêzdi ci a nãu vía, indagáva déla i ía procurá-la. Príma Justína toleráva êsis cuidádus. A vída é xêia di obrigasõis ci a jênti cúmpri, pur máis vontádi ci tênha di as infrinjír dizlaváda-mênti. Demáis, Capitú uzáva sérta majía ci catíva; príma Justína acabáva sorríndu, aínda ci azêdu, máis a sóis con mínha mãi axáva augúma palávra ruín ci dizêr da menína.

Cômu mínha mãi adoesêsi di úma fébri, ci a pôis as pórtas da mórti, cis ci Capitú lhi servísi di enfermêira. Príma Justína, pôstu ci ístu a aliviási di cuidádus penózus, nãu perdoôu a mínha amíga a intervensãu. Un día, perguntôu-lhi si nãu tínha ci fazêr in cáza; ôutru día, ríndu, soutôu-lhi êsti epigrãma: «Nãu presíza corrêr tãntu; u ci tivér di ser sêu as mãus lhi a di ir.»

LXVII

Un pecádu

Ja agóra nãu tíru a doênti da cãma sen contár u ci si dêu comígu. Áu cábu di síncu días, mínha mãi amanhesêu tãu transtornáda ci ordenôu mi mandásen buscár áu seminári u. In vãu tíu Cózmi:

— Mãna Glória, vosê asústa-si sen motívu, a fébri pása...

— Nãu! nãu! mãnden buscá-lu! Pósu morrêr, i a mínha áuma nãu si sáuva, si Bentínhu nãu istivér áu pé di min.

— Vãmus asustá-lu.

— Pôis nãu lhi dígãu náda, máis vãu buscá-lu, ja, ja, nãu si demóren.

Cuidárãu fôsi delíriu; máis, nãu custãndu náda trazêr-mi, Jozé Días fôi incumbídu du recádu. Entrôu tãu atordoádu ci mi asustôu. Contôu partícular-mênti áu reitôr u ci avía, i resebí lisênsa pra ir a cáza. Na rúa, íamus caládus, êli nãu auterãndu u pásu du costúmi, — a premísa ãntis da consecuênsia, a consecuênsia ãntis da concluzãu, — máis cabizbáixu i suspirãndu, êu temêndu ler nu rôstu dêli augúma notísia dúra i definitíva. Só mi falára na doênsa, cômu negósiu símplis; máis u xamádu, u silênsiu, us suspírus podíãu dizêr augúma côiza máis. U corasãu batía-mi con fôrsa, as pérnas bambeavãu-mi, máis di úma vêis cuidêi caír...

U ansêiu di iscutár a verdádi complicáva-si in min con u temôr di a sabêr. Éra a primêira vêis ci a mórti mi aparesía asín pértu, mi envouvía, mi encaráva con us ólhus furádus i iscúrus. Cuãntu máis andáva acéla Rúa dus Barbônus, máis mi aterráva a idéia di xegár a cáza, di entrár, di ouvír us prãntus, di ver un côrpu defúntu... Ó! êu nãu podería núnca ispôr ací túdu u ci sentí nacêlis terríveis minútus. A rúa, pur máis ci Jozé Días andási superlatíva-mênti divagár, paresía fujír-mi debáixu dus péis, as cázas voávãu di un i ôutru ládu, i úma cornêta ci nésa ocaziãu tocáva nu cuartéu dus Munisipáis Permanêntis resoáva áus mêus ouvídus cômu a trombêta du juízu finteam.

Fúi, xegêi áus Árcus, entrêi na Rúa di Máta-cavàlus. A cáza nãu éra lógu alí, máis múitu alên da dus Inválidus, pértu da du Senádu. Trêis ôu cuátru vêzis, ciséra interrogár u mêu companhêiru, sen ouzár abrír a bôca; máis agóra, ja nen tínha táu dezêju. Ía só andãndu, aseitãndu u piór, cômu un jéstu du distínu, cômu úma nesesidádi da óbra umãna, i fôi entãu ci a Isperãnsa, pra combatêr u Terrôr, mi segredôu áu corasãu, nãu éstas palávras, pôis náda articulôu paresídu con palávras, máis úma idéia ci podería ser traduzída pur élas: «Mamãi defúnta, acába u seminário.»

Leitôr, fôi un relãmpagu. Tãu deprésa alumiôu a nôiti, cômu si izvaíu, i a iscuridãu fêis-si máis serráda, pêlu efêitu du remórsu ci mi ficôu. Fôi úma sujestãu da luxúria i du egoízmu. A piedádi filiáu dizmaiôu un instãnti, con a perspecitíva da liberdádi sérta, pêlu dizaparesimêntu da dívida i du devedôr; fôi un instãnti, mênus ci un instãnti, u sentézimu di un instãnti, aínda asín u sufisiênti pra complicár a mínha aflisãu con un remórsu.

Jozé Días suspiráva. Úma vêis olhôu pra min tãu xêiu di pêna ci mi paresêu avêr-mi adivinhádu, i êu cis pedír-lhi ci nãu disési náda a ningên, ci êu ía castigár-mi, etc.. Máis a pêna trazía tãntu amôr, ci nãu podía ser pezár du mêu pecádu; máis entãu éra sêmpri a mórti di mínha mãi... Sentí úma angústia grãndi, un nó na gargãnta, i nãu púdi máis, xorêi di úma vêis.

— Ci é, Bentínhu?

— Mamãi...?

— Nãu! nãu! Ci idéia é ésa? U istádu déla é gravísimu, máis nãu é máu di mórti, i Dêus pódi túdu. Enxúgi us ólhus, ci é fêiu un mosínhu da súa idádi andár xorãndu na rúa. Nãu a di ser náda, úma fébri... As fébris, asín cômu dãu con fôrsa, asín tambên si vãu embóra... Con us dêdus, nãu; ôndi istá u lênsu?

Enxugêi us ólhus, pôstu ci di tôdas as palávras di Jozé Días úma só mi ficási nu corasãu; fôi acêli *gravísimu*. Vi depôis ci êli só cería dizêr *grávi*, máis u úzu du superlatívu fáis a bôca lônga, i, pur amôr du períodu, Jozé Días fêis cresêr a mínha tristêza. Si axáris nêsti lívru augún cázu da mêzma família, avíza-mi, leitôr, pra ci u emêndi na segúnda edisãu; náda a máis fêiu ci dar pérnas longísimas a idéias brevísimas. Enxugêi us ólhus, repítu, i fúi andãndu, ansiôzu agóra pur xegár a cáza, i pedír perdãu a mínha mãi du ruín pensamêntu ci tívi. Enfín, xegãmus, entrãmus, subí trêmulu us sêis degráus da iscáda, i daí a pôucu, debrusádu sôbri a cãma, ouvía as palávras térnas di mínha mãi ci mi apertáva múitu as mãus, xamãndu-mi sêu fílhu. Istáva ceimãndu, us ólhus ardíãu nus mêus, tôda éla paresía consumída pur un vuucãu intérnu. Ajoelhêi-mi áu pé du lêitu, máis cômu êsti éra áutu, ficêi lônji das súas carísias:

— Nãu, mêu fílhu, levãnta, levãnta!

Capitú, ci istáva na aucóva, gostôu di ver a mínha entráda, us mêus jéstus, palávras i lágrimas, segúndu mi dísi depôis; máis nãu suspeitôu naturáu-mênti tôdas as cáuzas da mínha aflisãu. Entrãndu nu mêu cuártu, pensêi in dizêr túdu a mínha mãi, lógu ci éla ficási bôa, máis ésta idéia nãu mi mordía, éra úma veleidádi púra, úma asãu ci êu nãu faría núnca, pur máis ci u pecádu mi doêsi. Entãu, levádu du remórsu, uzêi aínda úma vêis du mêu vélhu mêiu das promésas ispirituáis, i pedí a Dêus ci mi perdoási i sauvási a vída di mínha mãi, i êu lhi rezaría dôis míu pádri-nósus. Pádri ci mi lêis, perdôa êsti recúrsu; fôi a úutima vêis ci u empregêi. A crízi in ci mi axáva, nãu mênus ci u costúmi i a fé, isplíca túdu. Érãu máis dôis míu; ôndi íãu us antígus? Nãu pagêi uns nen ôutrus, máis saíndu di áumas cãndidas i verdadêiras táis promésas sãu cômu a moéda fidusiária: aínda ci u devedôr as nãu pági, válen a sôma ci dízen.

LXVIII

Adiêmus a virtúdi

Pôucus teríãu ãnimu di confesár acêli mêu pensamêntu da Rúa di Máta-caválus. Êu confesarêi túdu u ci importár a mínha istória. Montaigne iscrevêu di si: *ce ne sont pas mêis gestes ci j'escris; c'est moi, c'est mon essence.* Óra, a só un módu di iscrevêr a própria esênsia, é contá-la tôda, u ben i u máu. Táu fásu êu, a medída ci mi vái lembrãndu i convíndu a construsãu ôu reconstrusãu di min mêzmu. Pur ezêmplu, agóra ci contêi un pecádu, diría con múitu góstu augúma béla asãu contemporãnea, si mi lembrási, máis nãu mi lêmbra; físca transferída a melhór oportunidádi.

Nen perderás in isperár, mêu amígu; áu contráriu, acódi-mi agóra ci... Nãu só as bélas asõis sãu bélas in cuaucér ocaziãu, cômu sãu tambên posíveis i prováveis, pêla teoría ci tênhu dus pecádus i das virtúdis, nãu mênus símplis ci clára. Redúis-si a ístu ci cáda pesôa nási con sértu númeru dêlis i délas, aliádus pur matrimôniu pra si compensáren na vída. Cuãndu un di táis cônjujis é máis fórti ci u ôutru, êli só gía u indivíduu, sen ci êsti, pur nãu avêr praticádu táu virtúdi ôu cometídu táu pecádu, si pósa dizêr izêntu di un ôu di ôutru; máis a régra é dar-si a prática simuutãnea dus dôis, con vantájen du portadôr di ãmbus, i augúma vêis con resplendôr maiór da Térra i du Séu. É pêna ci êu nãu pósa fundamentár ístu con un ôu máis cázus istrãnhus; fáuta-mi têmpu.

Pêlu ci mi tóca, é sértu ci nasí con augúns dacêlis cazáis, i naturáu-mênti aínda us posúu. Ja mi susedêu, ací nu Enjênhu Nôvu, pur istár úma nôiti con múita dor di cabêsa, dezejár ci u tren da Sentráu istourási lônji dus mêus ouvídus i interrompêsi a línha pur múitas óras, aínda ci morrêsi auguên; i nu día segínti perdí u tren da mêzma istráda, pur ter ídu dar a mínha bengála a un ségu ci nãu trazía bordãu. *Voilà mêis gestes, voilà mon essence.*

LXIX

A mísa

Un dus jéstus ci melhór isprímen a mínha esênsia fôi a devosãu con ci corrí nu domíngu prócsimu a ouvír mísa in S. Antôniu dus Póbris. U agregádu cis ir comígu, i prinsipiôu a vestír-si, máis éra tãu lêntu nus suspensórius i nas prezílhas, ci nãu púdi isperár pur êli. Demáis, êu cería istár só. Sentía nesesidádi di evitár cuaucér conversasãu ci mi dizviási u pensamêntu du fin a ci ía, i éra reconsiliár-mi con Dêus, depôis du ci si pasôu nu capítulu LXVII. Nen éra só pedír-lhi perdãu du pecádu, éra tambên agradesêr u restabelesimêntu di mínha mãi, i, vístu ci díigu túdu, fazê-lu renunsiár áu pagamêntu da mínha promésa. Jeová, pôstu ci divínu, ôu pur ísu mêzmu, é un Rothschild múitu máis umãnu, i nãu fáis moratórias, perdôa as dívidas integráu-mênti, úma vêis ci u devedôr cêira devéras emendár a vída i cortár nas dispêzas. Óra, êu nãu cería ôutra côiza; dalí in diãnti nãu faría máis promésas ci nãu pudési pagár, i pagaría lógu as ci fizési.

Ouví mísa; áu levantár a Dêus, agradesí a vída i saúdi di mínha mãi; depôis pedí perdãu du pecádu i relevasãu da dívida, i resebí a bênsãu fináu du ofisiãnti cômu un átu solêni di reconsiliasãu. Nu fin, lembrôu-mi ci a Igrêja istabelesêu nu confesionáriu un cartóriu segúru, i na confisãu u máis autênticu dus instrumêntus pra u ajústi di côntas moráis êntri u ómen i Dêus. Máis a mínha incorrijíveu timidêis mi fexôu ésa pórta sérta; reseêi nãu axár palávras con ci dizêr áu confesôr u mêu segrêdu. Cômu u ómen múda! Ôji xêgu a publicá-lu.

LXX

Depôis da mísa

Rezêi aínda, persiginêi-mi, fexêi u lívru di mísa i caminhêi pra a pórta. A jênti nãu éra múita, máis a igrêja tambên nãu é grãndi, i nãu púdi saír lógu, lógu, máis divagár. Avía ómens i mulhéris, vélhus i môsus, sêdas i xítas, i prováveu-mênti ólhus fêius i bélus, máis êu nãu vi uns nen ôutrus. Ía na diresãu da pórta, con a ônda, ouvíndu as saudasõis i us coxíxus. Nu ádru, ôndi si fêis cláru, parêi i olhêi pra tôdus. Vi entãu úma môsa i un ómen, ci saíãu da igrêja i parárãu; i a môsa olháva pra min falãndu áu ómen, i u ómen olháva pra min, ouvíndu a môsa. I xegárãu-mi éstas palávras:

— Máis ci céris?

— Cería sabêr déla; papái pergúnti.

Éra sinhazínha Sãnxa, a companhêira di coléjiu di Capitú, ci cería notísias di mínha mãi. U pái vêiu a min; dísi-lhi ci istáva restabelesída. Depôis saímus, mostrôu-mi a cáza dêli, i, cômu êu vínha na mêzma diresãu, viémus júntus. Gurjéu éra ómen di cuarênta ãnus ôu pôucu máis, con propensãu a engrosár u vêntri; éra múitu obiseciôzu; xegãndu a pórta da cáza, cis pur fôrsa ci êu fôsi aumosár con êli.

— Obrigádu; mamãi ispéra-mi.

— Mãnda-si la un prêtu dizêr ci u senhôr fíca aumosãndu, i irá máis tárdi.

— Vênhu ôutru día.

Sinhazínha Sãnxa, voutáda pra u pái, ouvía i isperáva. Nãu éra fêia; só si lhi podía notár a semelhãnsa du narís, ci tambên acabáva grôsu, máis a feisõis ci tírãu a grása di uns pra da-la a ôutrus. Vestía símplis. Gurjéu éra viúvu i morría pêla fílha. Cômu êu recuzási u aumôsu, cis ci discansási augúns minútus. Nãu púdi recuzár i subí. Cis sabêr a mínha idádi, us mêus istúdus, a mínha fé, i dáva-mi consêlhus pra u cázu di vir a ser pádri; dísi-mi u númeru du armazém, Rúa da Citãnda. Enfín, dispedí-mi, vêiu áu patamár da iscáda; a fílha dêu-mi recomendasõis pra Capitú i pra mínha mãi. Da rúa olhêi pra síma; u pái istáva a janéla i fêiz-mi un jéstu lárgu di dispedída.

LXXI

Vizíta di Iscobár

In cáza, tínhãu ja mentídu dizêndu a mínha mãi ci êu voutára i istáva mudãndu di rôupa.

«A mísa das ôitu ja a di ter acabádu... Bentínhu devía istár di vóouta... Tería acontesídu augúma côiza, mãnu Cózmi...? Mãnden ver...» Asín faláva éla, di minútu a minútu, máis êu entrêi i comígu a trancuilidádi.

Éra u día das bôas sensasõis. Iscobár fôi vizitár-mi i sabêr da saúdi di mínha mãi. Núnca mi vizitára até alí, nen as nósas relasõis istávãu ja tãu istrêitas, cômu viérãu a ser depôis; máis, sabêndu a razãu da mínha saída, trêis días ãntis, aproveitôu u domíngu pra ir ter comígu i perguntár si continuáva u perígu ôu nãu. Cuãndu lhi dísi ci nãu, respirôu.

— Tívi resêiu, dísi êli.

— Us ôutrus soubérãu?

— Parési ci sin: augúns soubérãu.

Tíu Cózmi i Jozé Días gostárãu du môsu; u agregádu dísi-lhi ci víra úma vêis u pái nu Ríu di Janêiru. Iscobár éra múitu polídu; i, concuãntu falási máis du ci vêiu a falár depôis, aínda asín nãu éra tãntu cômu us rapázis da nósa idádi; nacêli día axêi-u un pôucu máis ispansívu ci di costúmi. Tíu Cózmi cis ci jantási conôscu. Iscobár refletíu un instãnti i acabôu dizêndu ci u correspondênti du pái isperáva pur êli. Êu, lembrãndu-mi das palávras du Gurjéu, repetí-as:

— Mãnda-si la un prêtu dizêr ci u senhôr jãntaací, i irá depôis.

— Tãntu incômodu!

— Incômodu nenhún, intervêiu tíu Cózmi.

Iscobár aseitôu, i jantôu. Notêi ci us movimêntus rápidus ci tínha i domináva na áula, tambên us domináva agóra, na sála cômu na mêza. A óra ci pasôu comígu fôi di frãnca amizádi. Mostrêi-lhi us pôucus lívrus ci posuía. Gostôu múitu du retrátu di mêu pái; depôis di augúns instãntis di contemplasãu, virôu-si i dísi-mi:

— Ve-si ci éra un corasãu púru!

Us ólhus di Iscobár, clárus cômu ja dísi, érãu dulsísimus; asín us definíu Jozé Días, depôis ci êli saíu, i mantênhu ésta palávra, apezár dus cuarênta ãnus ci tráis in síma di si. Nístu nãu ôuvi ezajerasãu du agregádu. A cára rapáda mostráva úma péli áuva i líza. A tésta é ci éra un pôucu báixa, víndu a rísca du cabêlu cuázi in síma da sobransêlha iscêrda; máis tínha sêmpri a autúra nesesária pra nãu afrontár as ôutras feisõis, nen diminuír a grása délas. Reáu-mênti, éra interesãnti di rôstu, a bôca fína i xocarrêira, u narís cúrvu i delgádu. Tínha u séstru di sacudír u ômbru dirêitu, di cuãndu in cuãndu, i vêiu a perdê-lu, dêzdi ci un di nós lhu notôu, un día, nu semináriu; primêiru ezêmplu ci vi di ci un ómen pódi corrijír-si múitu ben dus defêitus miúdus.

Núnca deixêi di sentír táu ôu cuáu dizvanesimêntu in ci us mêus amígus agradásen a tôdus. In cáza, ficárãu cerêndu ben a Iscobár; a mêzma príma Justína axôu ci éra un môsu múitu apresiáveu, apezár... Apezár di ce? perguntôu-lhi Jozé Días, vêndu ci éla nãu acabáva a frázi. Nãu têvi respósta, nen podía te-la; príma Justína prováveu-mênti nãu víu defêitu cláru ôu importãnti nu nósu óspedi; u *apezár* éra úma ispésii di resáuva pra augún ci lhi viési a discobrír un día; ôu entãu fôi óbra di úzu vélhu, ci a levôu a restrinjír, ôndi nãu axára restrisãu.

Iscobár dispedíu-si lógu depôis di jantár; fúi levá-lu a pórta, ôndi isperãmus a pasájen di un ônibus. Dísi-mi ci u armazém du correspondênti éra na Rúa dus Pescadôris, i ficáva abértu até as nóvi óras: êli é ci si nãu cería demorár fóra. Separãmu-nus con múitu afétu: êli, di dêntru du ônibus, aínda mi dísi adêus, con a mãu. Conservêi-mi a pórta, a ver si, áu lônji, aínda olharía pra tráis, máis nãu olhôu.

— Ci amígu é êsi tamãnhu? perguntôu auguên di úma janéla áu pé.

Nãu é presízu dizêr ci éra Capitú. Sãu côizas ci si adivínhãu na vída, cômu nus lívrus, sêjãu romãnsis, sêjãu istórias verdadêiras. Éra Capitú, ci nus ispreitára dêzdi augún têmpu, pur dêntru da veneziãna, i agóra abríra intêira-mênti a janéla, i aparesêra. Víu as nósas dispedídas tãu razgádas i afetuózas, i cis sabêr cen éra ci mi meresía tãntu.

— É u Iscobár, dísi êu índu por-mi embáixu da janéla, a olhár pra síma.

LXXII

Úma refórma dramática

Nen êu, nen tu, nen éla, nen cuaucér ôutra pesôa désta istória podería respondêr máis, tãu sértu é ci u distínu, cômu tôdus us dramatúrgus, nãu anunsía as peripésias nen u disfêxu. Êlis xêgãu a sêu têmpu, até ci u pãnu cái, apágãu-si as lúzis, i us ispectadôris vãu dormír. Nêsi jêneru a porventúra augúma côiza ci reformár, i êu proporía, cômu insáiu, ci as pésas comesásen pêlu fin. Otélu mataría a si i a Dezdêmona nu primêiru átu, us trêis segíntis seríãu dádus a asãu lênta i decresênti du siúmi, i u úutimu ficaría só con as sênas inisiáis da ameása dus túrcus, as isplicasõis di Otélu i Dezdêmona, i u bon consêlhu du fiíu Iágu: «Méti dinhêiru na bôusa.» Désta manêira, u ispectadôr, pur un ládu, axaría nu teátru a xaráda abituáu ci us periódicus lhi dãu, pur ci us úutimus átus isplícãu u disfêxu du primêiru, ispésii di consêitu, i, pur ôutru ládu, ía pra a cãma con úma bôa impresãu di ternúra i di amôr:

Éla amôu u ci mi aflijíra,
Êu amêi a piedádi déla.

LXXIII

U côntra-régra

U distínu nãu é só dramatúrgu, é tambên u sêu próGpriu côntra-régra, ístu é, dezígina a entráda dus personájens in sêna, da-lhis as cártas i ôutrus obijétus, i ezecúta dêntru us sináis correspondêntis áu diálogu, úma trovoáda, un cárru, un tíru. Cuãndu êu éra môsu, reprezentôu-si aí, in nãu sêi ci teátru, un drãma ci acabáva pêlu juízu fináu. U prinsipáu personájen éra Asaverus, ci nu úutimu cuádru concluía un monólogu pur ésta isclamasãu: «Ôusu a trombêta du arcãnju!» Nãu si ouvíu trombêta nenhúma. Asaverus, envergonhádu, repetíu a palávra, agóra máis áutu, pra adivertír u côntra-régra, máis aínda náda. Entãu caminhôu pra u fúndu, disfarsáda-mênti trájicu, máis efetíva-mênti con u fin di falár áu bastidôr, i dizêr in vóis súrda: «U pistãu! u pistãu! u pistãu!» U públicu ouvíu ésta palávra i dizatôu a rir, até ci, cuãndu a trombêta soôu devéras, i Asaverus bradôu pêla tersêira vêis ci éra a du arcãnju, un gaiátu da platéia corrijíu ca debáixu: «Nãu, senhôr, é u pistãu du arcãnju!»

Asín si isplícãu a mínha istáda debáixu da janéla di Capitú i a pasájen di un cavalêiru, un *dandy*, cômu entãu dizíamus. Montáva un bélu caválu alazãu, fírmi na séla, rédea na mãu iscêrda, a dirêita a síinta, bótas di vernís, figúra i postúra ezbéutas: a cára nãu mi éra disconhesída. Tínhãu pasádu ôutrus, i aínda ôutrus viríãu atráis; tôdus íãu as súas namorádas. Éra úzu du têmpu namorár a cavávalu. Relê Alencár: «Purcê un istudãnti (dizía un dus sêus personájens di teátru di 1858) nãu pódi istár sen éstas dúas côizas, un cavávalu i úma namoráda.» Relê Áuvaris di Azevêdu. Úma das súas poezías é distináda a contár (1851) ci rezidía in Catumbí, i, pra ver a namoráda nu Catêti, alugára un cavávalu pur trêis míu-réis... Trêis míu-réis! túdu si pérdi na nôiti dus têmpus!

Óra, u *dandy* du cavávalu báiu nãu pasôu cômu us ôutrus; éra a trombêta du juízu fináu i soôu a têmpu; asín fáis u Distínu, ci é u sêu próupriu côntra-régra. U cavalêiru nãu si contentôu di ir andãndu, máis voutôu a cabêsa pra u nósu ládu, u ládu di Capitú, i olhôu pra Capitú, i Capitú pra êli; u cavávalu andáva, a cabêsa du ómen deixáva-si ir voutãndu pra tráis. Táu fôi u segúndu dênti di siúmi ci mi mordêu. A rigôr, éra naturáu adimirár as bélas figúras; máis acêli sujêitu costumáva pasár alí, as tárdis; moráva nu antígu Cãmpu da Aclamasãu, i depôis... i depôis... Vãu la rasiosinár con un corasãu di bráza, cômu éra u mêu! Nen dísi náda a Capitú; saí da rúa a prêza, enfiêi pêlu mêu corredôr, i, cuãndu dêi pur min, istáva na sála di vizítas.

LXXIV

A prezílha

Na sála di vizítas, tíu Cózmi i Jozé Días conversávãu, un sentádu, ôutru andãndu i parãndu. A vísta di Jozé Días lembrôu-mi u ci êli mi diséra nu seminúriu: «Acílu, encuãntu nãu pegár augún peráuta da vizinhãnsa ci cázi con éla...» Éra sérta-mênti aluzãu áu cavalêiru. Táu recordasãu agravôu a impresãu ci êu trazía da rúa; máis nãu sería ésa palávra, inconsiênti-mênti guardáda, ci mi dispôs a crer na malísia dus sêus olháris? A vontádi ci tívi fôi pegár in Jozé Días pêla góla, levá-lu áu corredôr i perguntár-lhi si faláara di verdádi ôu pur ipótezi; máis Jozé Días, ci parára áu ver-mi entrár, continuôu a andár i a falár. Êu, impasiênti, cería ir a cáza áu pé, imajináva ci Capitú saísi da janéla asustáda i nãu tardási a aparesêr, pra indagár i isplicár... I us dôis falávãu, até ci tíu Cózmi ergêu-si pra ir ver a doênti, i Jozé Días vêiu ter comígu, áu vãu da ôutra janéla.

A un instãnti tínha êu dezêju di lhi perguntár u ci avía êntri Capitú i us peráutas du báirru; agóra, imajinãndu ci vínha jústa-mênti dizêr-mu, ficêi con mêdu di ouví-lu. Cis tapár-lhi a bôca. Jozé Días víu nu mêu rôstu augún sináu diferênti da ispresãu abituáu, i perguntôu-mi con interêsi:

— Ci é, Bentínhu?

Pra nãu fitá-lu, deixêi caír us ólhus. Us ólhus, caíndu, virãu ci úma das prezílhas das cáusas du agregádu istáva dizabotoáda, i, cômu êli insistísi in sabêr u ci é ci êu tínha, respondí apontãndu con u dêdu:

— Ólhi a prezílha, abotôi a prezílha.

Jozé Días inclinôu-si, êu saí corrêndu.

LXXV

U dizispêru

Iscapêi áu agregádu, iscapêi a mínha mãi nãu índu áu cuártu déla, máis nãu iscapêi a min mêzmu. Corrí áu mêu cuártu, i entrêi atráis di min. Êu faláva-mi, êu persegía-mi, êu atiráva-mi a cãma, i roláva comígu, i xoráva, i abafáva us solúsus con a pônta du lensóu. Jurêi nãu ir ver Capitú acéla tárdi, nen núnca máis, i fazêr-mi pádri di úma vêis. Vía-mi ja ordenádu, diãnti déla, ci xoraría di arrependimêntu i mi pediría perdãu, máis êu, fríu i serênu, nãu tería máis ci disprêzu, múitu disprêzu; voutáva-lhi as cóstas. Xamáva-lhi pervérsa. Dúas vêzis dêi pur min mordêndu us dêntis, cômu si a tivési êntri êlis.

Da cãma ouví a vóis déla, ci viéra pasár u réstu da tárdi con mínha mãi, i naturáu-mênti comígu, cômu das ôutras vêzis; máis, pur maiór ci fôsi u abálu ci mi dêu, nãu mi fêis saír du cuártu. Capitú ría áutu, faláva áutu, cômu si mi avizási; êu continuáva súrdu, a sóis comígu i u mêu disprêzu. A vontádi ci mi dáva éra cravár-lhi as únhas nu pescôsu, enterrá-las ben, até ver-lhi saír a vída con u sãngi...

LXXVI

Isplicasãu

Áu fin di augún têmpu, istáva sosegádu, máis abatídu. Cômu mi axási istirádu na cãma, con us ólhus nu tétu, lembrôu-mi a recomendasãu ci mínha mãi fazía di mi nãu deitár depôis di jantár pra evitár augúma conjestãu. Ergí-mi di góupi, máis nãu saí du cuártu. Capitú ría agóra mênus i faláva máis báixu; istaría aflíta con a mínha recluzãu, máis nen pur ísu mi abalôu.

Nãu seêi i dormí máu. Na manhã segínti nãu istáva melhór, istáva diferênti. A mínha dor agóra complicáva-si du resêiu di avêr ídu alên du ci convínha, deixãndu di ezaminár u negósiu. Pôstu ci a cabêsa mi doêsi un pôucu, simulêi maiór incômodu, con u fin di nãu ir áu semináriu i falár a Capitú. Podía istár zangáda comígu, podía nãu cerêr-mi agóra i preferír u cavalêiru. Cis rezouvêr túdu, ouví-la i juugá-la; podía ser ci tivési defêza i isplicasãu.

Tínha ãmbas as côizas. Cuãndu sôubi a cáuza da mínha recluzãu da véspera, dísi-mi ci éra grãndi injúria ci lhi fazía; nãu podía crer ci depôis da nósa tróca di juramêntus, tãu leviãna a juugási ci pudési crer... I ací rompêrãu-lhi lágrimas, i fêis un jéstu di separasãu; máis êu acudí di prôntu, pegêi-lhi das mãus i beijêi-as con tãnta áuma i calôr ci as sentí istremesêr. Enxugôu us ólhus con us dêdus, êu us beijêi di nôvu, pur êlis i pêlas lágrimas; depôis suspirôu, depôis abanôu a cabêsa. Confesôu-mi ci nãu conhesía u rapáis, senãu cômu us ôutrus ci alí pasávãu as tárdis, a caválu ôu a pé. Si olhára pra êli, éra próva ezáta-mênti di nãu avêr náda êntri ãmbus; si ouvési, éra naturáu disimulár.

— I ci podería avêr, si êli vái cazár? concluíu.

— Vái cazár?

Ía cazár, dísi-mi con cen, con úma môsa da Rúa dus Barbônus. Ésta razãu cuadrôu-mi máis ci túdu, i éla u sentíu nu mêu jéstu; nen pur ísu deixôu di dizêr ci, pra evitár nóva ecivocasãu, deixaría di ir máis a janéla.

— Nãu! nãu! nãu! nãu lhi pésu ístu!

Consentíu in retirár a promésa, máis fêis ôutra, i fôi ci, a primêira suspêita da mínha párti, túdu istaría disouvídu êntri nós. Aseitêi a ameása, i jurêi ci núnca a avería di cumprír; éra a primêira suspêita i a úutima.

LXXVII

Prazêr das dôris vélhas

Contãndu acéla crízi du mêu amôr adolesênti, síntu úma côiza ci nãu sêi si isplícu ben, i é ci as dôris dacéla cuádra, a táu pôntu si ispiritualizárãu con u têmpu, ci xêgãu a diluír-si nu prazêr. Nãu é cláru ístu, máis nen túdu é cláru na vída ôu nus lívrus. A verdádi é ci síntu un góstu particulár in referír táu aborresimêntu, cuãndu é sértu ci êli mi lêmbra ôutrus ci nãu ciséra lembrár pur náda.

LXXVIII

Segrêdu pur segrêdu

Di réstu, nacêli mêzmu têmpu sentí táu ôu cuáu nesesidádi di contár a auguên u ci si pasáva êntri min i Capitú. Nãu referí túdu, máis só úma párti, i fôi Iscobár ci a resebêu. Cuãndu voutêi áu seminário, na cuárta-fêira, axêi-u inciétu; dísi-mi ci éra súa intensãu ir ver-mi, si êu mi demorási máis un día in cáza. Perguntáva-mi con interêsi u ci é ci tivéra, i si istáva bon di tôdu.

— Istôu.

Ouvía, ispetãndu-mi us ólhus. Trêis días depôis dísi ci mi istávãu axãndu múitu distraídu; éra bon disfarsár u máis ci pudési. Êli, a súa párti, tínha razõis pra andár distraídu tambên, máis buscáva ficár atêntu.

— Entãu parési-lhi...?

— Sin, vosê as vêzis istá ci nãu ôuvi náda, olhãndu pra ônten; disfársi, Santiágu.

— Tênhu motívus...

— Crêiu; ningên si distrái a tôa.

— Iscobár...

Ezitêi; êli isperôu.

— Ci é?

— Iscobár, vosê é mêu amígu, êu sôu sêu amígu tambên; ací nu seminário vosê é a pesôa ci máis mi ten entrádu nu corasãu, i la fóra, a nãu ser a jênti da família, nãu tênhu própria-mênti un amígu.

— Si êu disér a mêzma côiza, retorcíu êli sorríndu, pérdi a grása; parési ci istôu repetíndu. Máis a verdádi é ci nãu tênhu ací relasõis con ningên, vosê é u primêiru i crêiu ci ja notárãu; máis êu nãu mi impórtu con ísu.

Comovídu, sentí ci a vóis si mi presipitáva da gargãnta.

— Iscobár, vosê é capáis di guardár un segrêdu?

— Vosê ci pergúnta é purcê duvída, i nêsi cázu...

— Discúupi, é un módu di falár. Êu sêi ci é môsu sériu, i fásu di cônta ci mi confésu a un pádri.

— Si presíza di absolvisãu, istá absolvídu.

— Iscobár, êu nãu pósu ser pádri. Istôu ací, us mêus acredítãu, i ispérãu; máis êu nãu pósu ser pádri.

— Nen êu, Santiágu.

— Nen vosê?

— Segrêdu pur segrêdu; tambên êu tênhu u propózitu di nãu acabár u cúrsu; mêu dezêju é u comérsiu, máis nãu díga náda, absolúta-mênti náda; físa só êntri nós. I nãu é ci êu nãu sêja relijôzu; sôu relijôzu, máis u comérsiu é a mínha paixãu.

— Só ísu?

— Ci máis a di ser?

Dêi dúas vóutas i susurrêi a primêira palávra da mínha confidênsia, tãu iscása i súrda, ci nãu a ouví êu mêzmu; sêi porên ci dísi «úma pesôa...» con retisênsia. Úma pesôa...? Nãu fôi presízu máis pra ci êli entendêsi. Úma pesôa devía ser úma môsa. Nen cuídis ci pazmôu di mi ver namorádu; axôu até naturáu i ispetôu-mi ôutra vêis us ólhus. Entãu contêi-lhi pur áutu u ci podía, máis demoráda-mênti pra ter u góstu di repizár u asúntu. Iscobár iscutáva con interêsi; nu fin da nósa conversasãu, declarôu-mi ci éra segrêdu enterrádu in semitériu. Dêu-mi di consêlhu ci nãu mi fizési pádri. Nãu podía levár pra a Igrêja un corasãu ci nãu éra du Séu, máis da Térra; sería un máu pádri, nen sería pádri.

Áu contráriu, Dêus protejía us sinsérus; úma vêis ci êu só podía serví-lu nu múndu, aí mi cumpría ficár.

Nãu caucúlas u prazêr ci mi dêu a confidênsia ci lhi fis. Éra cômu ci úma felisidádi máis. Acêli corasãu môsu ci mi ouvía i mi dáva razãu, trazía a êsti múndu un aspéctu istraordináriu. Éra un grãndi i bélu múndu, a vída úma carrêira eselênti, i êu nen máis nen mênus un mimôsu du Séu; êis a mínha sensasãu. Nóta ci êu nãu lhi dísi túdu, nen u melhór; nãu lhi referí u capítulu du pentiádu, pur ezêmplu, nen ôutrus asín; máis u contádu éra múitu.

Ci voutãmus áu asúntu, nãu é presízu dizê-lu. Voutãmus úma i múitas vêzis; êu louváva as cualidádis moráis di Capitú, matéria adecuáda a adimirasãu di un seminarísta, a simplêza, a modéstia, u amôr du trabálhu i us costúmis relijózus. Nãu lhi tocáva nas grásas fízicas, nen êli mi perguntáva pur élas; apênas insinuêi a conveniênsia di a conhesêr di vísta.

— Agóra nãu é posíveu, dísi-lhi na primêira semãna, áu voutár di cáza; Capitú vái pasár uns días con úma amíga da Rúa dus Inválidus. Cuãndu éla viér, vosê irá la; máis pódi ir ãntis, pódi ir sêmpri; pur ci nãu fôi ônten jantár comígu?

— Vosê nãu mi convidôu.

— Pôis presíza convidár? La in cáza tôdus ficárãu gostãndu múitu di vosê.

— Tambên êu ficêi gostãndu di tôdus, máis si é posíveu fazêr distinsãu, confésu-lhi ci súa mãi é úma senhóra adoráveu.

— Nãu é verdádi? retorcí xêiu di auvorôsu.

LXXIX

Vãmus áu capítulu

Con efêitu, gostêi di ouví-lu falár asín. Sábis a opiniãu ci êu tínha di mínha mãi. Aínda agóra, depôis di interrompêr ésta línha pra mirár-lhi u retrátu ci pêndi da parêdi, áxu ci trazía nu rôstu imprésa acéla cualidádi. Nen di ôutru módu si isplíca a opiniãu di Iscobár, ci apênas trocára con éla cuátru palávras. Úma só bastáva a penetrár-lhi a esênsia íntima; sin, sin, mínha mãi éra adoráveu. Pur máis ci mi istivési entãu obrigãndu a úma carrêira ci êu nãu cería, nãu podía deixár di sentír ci éra adoráveu, cômu úma sãnta.

I porventúra éra sértu ci mi obrigáva a carrêira ecleziástica? Ací xêgu a un pôntu, ci isperêi viési depôis, tãntu ci ja pescizáva in ci autúra lhi daría un capítulu. Reáu-mênti, nãu cabía dizêr agóra u ci só máis tárdi prezumí discobrír; máis, úma vêis ci tocêi nu pôntu, melhór é acabár con êli. É grávi i complécsu, delicádu i sutíu, un dêstis in ci u autôr ten di atendêr áu fílhu, i u fílhu a di ouvír u autôr, pra ci un i ôutru dígãu a verdádi, só a verdádi, máis tôda a verdádi. Cábi aínda notár ci êsi pôntu é ci tórna jústa-mênti a sãnta máis adoráveu, sen prejuízu (áu contráriu!) da párti umãna i terréstri ci avía néla. Básta di prefásiu áu capítulu; vãmus áu capítulu.

LXXX

Venhãmus áu capítulu

Venhãmus áu capítulu. Mínha mãi éra temênti a Dêus; sábis dístu, i das súas práticas relijózas, i da fé púra ci as animáva. Nen iginóras ci a mínha carrêira ecleziástica éra obijétu di promésa fêita cuãndu fúi consebídu. Túdu istá contádu oportúna-mênti. Outrosín, sábis ci, pra u fin di apertár u vínculu moráu da obrigasãu, confiôu us sêus projétus i motívus a parêntis i familiáris. A promésa, fêita con fervôr, asêita con mizericórdia, fôi guardáda pur éla, con alegría, nu máis íntimu du corasãu. Pênsu ci lhi sentí u sabôr da felisidádi nu lêiti ci mi dêu a mamár. Mêu pái, si vivêsi, é posíveu ci auterási us plãnus, i, cômu tínha a vocasãu da política, é prováveu ci mi encaminhási só-mênti a política, embóra us dôis ofísius nãu fôsen nen sêjãu inconsiliáveis, i máis di un pádri êntri na lúta dus partídus i nu govêrnu dus ómens. Máis mêu pái morrêra sen sabêr náda, i éla ficôu diãnti du contrátu, cômu única devedôra.

Un dus aforízmus di Franklin é ci, pra cen ten di pagár na páscoa, a cuarézma é cúrta. A nósa cuarézma nãu fôi máis lônga ci as ôutras, i mínha mãi, pôstu mi mandási insinár latín i doutrína, comesôu a adiár a mínha entráda nu semináriu. É u ci si xãma, comersiáu-mênti falãndu, reformár úma lêtra. U credôr éra arcimilionáriu, nãu dependía dacéla cuantía pra comêr, i consentíu nas transferênsias di pagamêntu, sen sicér agravár a táxa du júru. Un día, porên, un dus familiáris ci servíãu di indosãntis da lêtra, falôu da nesesidádi di entregár u prêsu ajustádu; istá nun dus capítulus primêirus. Mínha mãi concordôu i recolhí-mi a S. Jozé.

Óra, nêsi mêzmu capítulu, vertêu éla úmas lágrimas, ci enxugôu sen isplicár, i ci nenhún dus prezêntis, nen tíu Cózmi, nen príma Justína, nen u agregádu Jozé Días entendêu absolúta-mênti; êu, ci istáva atráis da pórta, nãu as entendí máis ci êlis. Bên ezaminádas, apezár da distãnsia, ve-si ci érãu saudádis prévias, a mágoa da separasãu; i pódi ser tambên (é u prinsípiu du pôntu), pódi ser ci arrependimêntu da promésa. Católica i devóta, sentía múitu ben ci as promésas si cúmpren; a cestãu é si é oportúnu i adecuádu fazê-las tôdas, i naturáu-mênti inclináva-si a negatíva. Pur ci é ci Dêus a puniría, negãndu-lhi un segúndu fílhu? A vontádi divína podía ser a mínha vída, sen nesesidádi di lhi dedicár *ab ôvu.* Éra un rasiosíniu tardíu; devía ter sídu fêitu nu día in ci fúi jerádu. In tôdu cázu, éra úma concluzãu primêira; máis, nãu bastãndu concluír pra distruír, túdu si mantêvi, i êu fúi pra u seminário.

Un coxílu da fé tería rezouvídu a cestãu a mêu favôr, máis a fé veláva con us sêus grãndis ólhus iniênuus. Mínha mãi faría, si pudési, úma tróca di promésa, dãndu párti dus sêus ãnus pra conservár-mi consígu, fóra du cléru, cazádu i pái; é u ci prezúmu, asín cômu supônhu ci rejeitôu táu idéia, pur lhi paresêr úma dizlealdádi. Asín a sentí sêmpri na corrênti da vída ordinária.

Susedêu ci a mínha auzênsia fôi lógu temperáda pêla asiduidádi di Capitú. Ésta comesôu a fazêr-si-lhi nesesária. Pôucu a pôucu vêiu-lhi a persuazãu di ci a picêna mi faría felís. Entãu (é u fináu du pôntu anunsiádu), a isperãnsa di ci u nósu amôr, tornãndu-mi absolúta-mênti incompatíveu con u seminário, mi levási a nãu ficár la nen pur Dêus nen pêlu Diábu, ésta isperãnsa íntima i secréta entrôu a invadír u corasãu di mínha mãi. Nêsti cázu, êu rompería u contrátu sen ci éla tivési cúupa. Éla ficáva comígu sen átu própria-mênti sêu. Éra cômu si, têndu confiádu a auguên a importãnsia di úma dívida pra levá-la áu credôr, u portadôr guardási u dinhêiru consígu i nãu levási náda. Na vída común, u átu di tersêiru nãu dizobríga u contratãnti; máis a vantájen di contratár con u Séu é ci intensãu váli dinhêiru.

As di ter tídu conflítus paresídus con êsi, i, si és relijôzu, averás buscádu augúma vêis consiliár u Séu i a Térra, pur módu idênticu ôu análogu. U Séu i a Térra acábãu consiliãndu-si; êlis sãu cuázi irmãus jêmeus, têndu u Séu sídu fêitu nu segúndu día i a Térra nu tersêiru. Cômu Abraãu, mínha mãi levôu u fílhu áu mônti da Vizãu, i máis a lênha pra u olocáustu, u fôgu i u cutélu. I atôu Izáci in síma du fêixi di lênha, pegôu du cutélu i levantôu-u áu áutu. Nu momêntu di fazê-lu caír, ôuvi a vóis du ãnju ci lhi ordêna da párti du Senhôr: «Nãu fásas máu augún a têu fílhu; conhesí ci témis a Dêus.» Táu sería a isperãnsa secréta di mínha mãi.

Capitú éra naturáu-mênti u ãnju da Iscritúra. A verdádi é ci mínha mãi nãu podía te-la agóra lônji di si. A afeisãu cresênti éra manifésta pur átus istraordinárius. Capitú pasôu a ser a flor da cáza, u sóu das manhãs, u frescôr das tárdis, a lúa das nôitis; la vivía óras i óras, ouvíndu, falãndu i cantãndu. Mínha mãi apaupáva-lhi u corasãu, revouvía-lhi us ólhus, i u mêu nômi éra êntri ãmbas cômu a sênha da vída futúra.

LXXXI

Úma palávra

Asín contádu u ci discobrí máis tárdi, pósu trazladár pra ací úma palávra di mínha mãi. Agóra si entenderá ci éla mi disési, nu primêiru sábadu, cuãndu êu xegêi a cáza, i sôubi ci Capitú istáva na Rúa dus Inválidus, con Sinhazínha Gurjéu:

— Pur ci nãu váis ve-la? Nãu mi disésti ci u pái di Sãnxa ti oferesêu a cáza?

— Oferesêu.

— Pôis entãu? Máis é si céris. Capitú devía ter voutádu ôji pra acabár un trabálhu comígu; sérta-mênti a amíga pedíu-lhi ci dormísi la.

— Tauvêis ficásen namorãndu, insinuôu príma Justína.

Nãu a matêi pur nãu ter a mãu férru nen córda, pistóla nen punháu; máis us ólhus ci lhi deitêi, si pudésen matár, teríãu suprídu túdu. Un dus êrrus da Providênsia fôi deixár áu ómen única-mênti us brásus i us dêntis, cômu ármas di atáci, i as pérnas cômu ármas di fúga ôu di defêza. Us ólhus bastávãu áu primêiru efêitu. Un movêr dêlis faría parár ôu caír un inimígu ôu un riváu, ezerseríãu vingãnsa prônta, con êsti acrésimu ci, pra diznorteár a justísa, us mêzmus ólhus matadôris seríãu ólhus piedózus, i correríãu a xorár a vítima. Príma Justína iscapôu áus mêus; êu é ci nãu iscapêi áu efêitu da insinuasãu, i nu domíngu, as ônzi óras, corrí a Rúa dus Inválidus.

U pái di Sãnxa resebêu-mi in dizalínhu i trísti. A fílha istáva enfêrma; caíra na véspera con úma fébri, ci si ía agravãndu. Cômu êli cería múitu a fílha, pensáva ja ve-la mórta, i anunsiôu-mi ci si mataría tambên. Êis ací un capítulu fúnebri cômu un semitériu, mórtis, suisídius i asasinátus. Êu ansiáva pur un ráiu di lúis clára i séu azúu. Fôi Capitú ci us trôusi a pórta da sála, víndu dizêr áu pái di Sãnxa ci a fílha u mandára xamár.

— Istá piór? perguntôu Gurjéu asustádu.

— Nãu, senhôr, máis cér falár-lhi.

— Físi ací un bocadínhu, dísi-lhi êli; i voutãndu-si pra min: É a enfermêira di Sãnxa, ci nãu cér ôutra; êu ja vóutu.

Capitú trazía sináis di fadíga i comosãu, máis tãu deprésa mi víu, ficôu tôda ôutra, a mosínha di sêmpri, frêsca i lépida, nãu mênus ci ispantáda. Custôu-lhi a crer ci fôsi êu. Falôu-mi, cis ci lhi falási, i efetíva-mênti conversãmus pur augúns minútus, máis tãu báixu i abafádu ci nen as parêdis ouvírãu, élas ci ten ouvídus. Di réstu, si élas ouvírãu áugu, náda entendêrãu, nen élas nen us móveis, ci istávãu tãu trístis cômu u dônu.

LXXXII

U canapé

Dêlis, só u canapé paresêu avêr compreendídu a nósa situasãu moráu, vístu ci nus oferesêu us servísus da súa palhínha, con táu insistênsia ci us aseitãmus i nus sentãmus. Dáta daí a opiniãu particulár ci tênhu du canapé. Êli fáis aliár a intimidádi i u decôru, i móstra a cáza tôda sen saír da sála. Dôis ómens sentádus nêli póden debatêr u distínu di un impériu, i dúas mulhéris a grása di un vestídu; máis, un ómen i úma mulhér só pur aberrasãu das lêis naturáis dirãu ôutra côiza ci nãu sêja di si mêzmus. Fôi u ci fizémus, Capitú i êu. Vága-mênti lêmbra-mi ci lhi perguntêi si a demóra alí sería grãndi...

— Nãu sêi; a fébri parési ci sédi... máis...

Tambên mi lêmbra, vága-mênti, ci lhi isplicêi a mínha vizíta a Rúa dus Inválidus, con a púra verdádi, ístu é, a consêlhu di mínha mãi.

— Consêlhu déla? murmurôu Capitú.

I acresentôu con us ólhus, ci brilhávãu istraordinária-mênti:

— Serêmus felízis!

Repetí éstas palávras, con us símplis dêdus, apertãndu us déla. U canapé, cér vísi ôu nãu, continuôu a prestár us sêus servísus as nósas mãus prêzas i as nósas cabêsas júntas ôu cuázi júntas.

LXXXIII

U retrátu

Gurjéu tornôu a sála i dísi a Capitú ci a fílha xamáva pur éla. Êu levantêi-mi deprésa i nãu axêi compostúra; metía us ólhus pêlas cadêiras. Áu contráriu, Capitú ergêu-si naturáu-mênti i perguntôu-lhi si a fébri aumentára.

— Nãu, dísi êli.

Nen sobresáutu nen náda, nenhún ar di mistériu da párti di Capitú; voutôu-si pra min, i dísi-mi ci levási lembrãnsas a mínha mãi i a príma Justína, i ci até brévi; istendêu-mi a mãu i enfiôu pêlu corredôr. Tôdas as mínhas invéjas fôrãu con éla. Cômu éra posíveu ci Capitú si governási tãu fásiu-mênti i êu nãu?

— Istá úma môsa, obiservôu Gurjéu olhãndu tambên pra éla.

Murmurêi ci sin. Na verdádi, Capitú ía cresêndu as carrêiras, as fórmas arredondavãu-si i avigorávãu-si con grãndi intensidádi; moráu-mênti, a mêzma côiza. Éra mulhér pur dêntru i pur fóra, mulhér a dirêita i a iscêrda, mulhér pur tôdus us ládus, i dêzdi us péis até a cabêsa. Êsi arvoresêr éra máis apresádu, agóra ci êu a vía di días a días; di cáda vêis ci vínha a cáza axáva-a máis áuta i máis xêia; us ólhus paresíãu ter ôutra reflecsãu, i a bôca ôutru impériu. Gurjéu, voutãndu-si pra a parêdi da sála, ôndi pendía un retrátu di môsa, perguntôu-mi si Capitú éra paresída con u retrátu.

Un dus costúmis da mínha vída fôi sêmpri concordár con a opiniãu prováveu du mêu interlocutôr, dêzdi ci a matéria nãu mi agráva, aborrési ôu impõi. Ãntis di ezaminár si efetíva-mênti Capitú éra paresída con u retrátu, fúi respondêndu ci sin. Entãu êli dísi ci éra u retrátu da mulhér dêli, i ci as pesôas ci a conhesêrãu dizíãu a mêzma côiza. Tambên axáva ci as feisõis érãu semelhãntis, a tésta prinsipáu-mênti i us ólhus. Cuãntu áu jêniu, éra un; paresíãu irmãs.

— Fináu-mênti, até a amizádi ci éla ten a Sanxínha; a mãi nãu éra máis amíga déla... Na vída a désas semelhãnsas asín iscizítas.

LXXXIV

Xamádu

Nu saguãu i na rúa, ezaminêi aínda comígu si efetíva-mênti êli tería disconfiádu augúma côiza, máis axêi ci nãu i púis-mi a andár. Ía satisfêitu con a vizíta, con a alegría di Capitú, con us louvôris di Gurjéu, a táu pôntu ci nãu acudí lógu a úma vóis ci mi xamáva:

— Sr. Bentínhu! Sr. Bentínhu!

Só depôis ci a vóis cresêu i u dônu déla xegôu a pórta é ci êu parêi i vi u ci éra i ôndi istáva. Istáva ja na Rúa di Máta-caválus. A cáza éra úma lója di lôusa, iscása i póbri; tínha as pórtas mêiu serrádas, i a pesôa ci mi xamáva éra un póbri ómen grizálhu i máu vestídu.

— Sr. Bentínhu, dísi-mi êli xorãndu; sábi ci mêu fílhu Mandúca morrêu?

— Morrêu?

— Morrêu a mêia óra, entérra-si amanhã. Mandêi recádu a súa mãi agóra mêzmu, i éla fêiz-mi a caridádi di mandár augúmas flôris pra botár nu caixãu. Mêu póbri fílhu! Tínha di morrêr, i fôi bon ci morrêsi, coitádu, máis apezár di túdu sêmpri dói. Ci vída ci êli têvi!... Un día dêstis aínda si lembrôu du senhôr, i perguntôu si istáva nu semináriu... Cér ve-lu? Êntri, ãndi ve-lu...

Cústa-mi dizêr ístu, máis ãntis péci pur esesívu ci pur diminútu. Cis respondêr ci nãu, ci nãu cería ver u Mandúca, i fis até un jéstu pra fujír. Nãu éra mêdu; nôutra ocaziãu pódi ser até ci entrási con fasilidádi i curiozidádi, máis agóra ía tãu contênti! Ver un defúntu áu voutár di úma namoráda... A côizas ci si nãu ajústãu nen combínãu. A símplis notísia éra ja úma turvasãu grãndi. As mínhas idéias di ôuru perdêrãu tôdas a cor i u metáu pra si trocáren in sínza iscúra i fêia, i nãu distíngi máis náda. Pênsu ci xegêi a dizêr ci tínha prêza, máis prováveu-mênti nãu falêi pur palávras cláras, nen sicér umãnas, purcê êli, incostádu áu portáu, abría-mi ispásu con u jéstu, i êu, sen áuma pra entrár nen fujír, deixêi áu côrpu fazêr u ci pudési, i u côrpu acabôu entrãndu.

Nãu cúupu áu ómen; pra êli, a côiza máis importãnti du momêntu éra u fílhu. Máis tambên nãu mi cúupen a min; pra min, a côiza máis importãnti éra Capitú. U máu fôi ci us dôis cázus si conjugásen na mêzma tárdi, i ci a mórti di un viési metêr u narís na vída du ôutru. Êis u máu tôdu. Si êu pasási ãntis ôu depôis, ôu si u Mandúca isperási augúmas óras pra morrêr, nenhúma nóta aborresída viría interrompêr as melodías da mínha áuma. Pur ci morrêr ezáta-mênti a mêia óra? Tôda óra é apropriáda áu óbitu; mórri-si múitu ben as sêis ôu séti óras da tárdi.

LXXXV

U defúntu

Táu fôi u sentimêntu confúzu con ci entrêi na lója di lôusa. A lója éra iscúra, i u interiôr da cáza mênus lúis tínha, agóra ci as janélas da área istávãu serrádas. A un cãntu da sála di jantár vi a mãi xorãndu; a pórta da aucóva dúas criãnsas olhávãu ispantádas pra dêntru, con u dêdu na bôca. U cadáver jazía na cãma; a cãma...

Suspendãmus a pêna i vãmus a janéla ispairesêr a memória. Reáu-mênti, u cuádru éra fêiu, ja pêla mórti, ja pêlu defúntu, ci éra orríveu... Ístu ací, sin, é ôutra côiza. Túdu u ci vêju la fóra respíra vída, a cábra ci rumína áu pé di úma carrósa, a galínha ci marísca nu xãu da rúa, u tren da Istráda Sentráu ci búfa, asobía, fuméga i pása, a paumêira ci invésti pra u séu, i fínau-mênti acéla tôrri di igrêja, apezár di nãu ter músculus nen folhájen. Un rapáis, ci alí nu bécu empína un papagáiu di papéu, nãu morrêu nen mórri, pôstu tambên si xãmi Mandúca.

Verdádi é ci u ôutru Mandúca éra máis vélhu ci êsti, pôucu máis vélhu. Tería dizôitu ôu dizenóvi ãnus, máis tãntu lhi darías cínzi cômu vínti i dôis, a cára nãu permitía trazêr a idádi a vísta, ãntis a iscondía nas dóbras da... Va, díga-si túdu; é môrtu, us sêus parêntis sãu mórtus, si ezísti augún nãu é in táu evidênsia ci si véxi ôu dôa. Díga-si túdu; Mandúca padesía di úma cruéu enfermidádi, náda mênus ci a lépra. Vívu éra fêiu; môrtu paresêu-mi orríveu. Cuãndu êu vi, istendídu na cãma, u trísti côrpu dacêli mêu vizínhu, ficêi apavorádu i dizviêi us ólhus. Nãu sêi ci mãu ocúuta mi compelíu a olhár ôutra vêis, aínda ci di fujída; sedí, olhêi, tornêi a olhár, até ci recuêi di tôdu i saí du cuártu.

— Padesêu múitu! suspirôu u pái.

— Coitádu di Mandúca! solusáva a mãi.

Êu cuidêi di saír, dísi ci éra isperádu in cáza, i dispedí-mi. U pái perguntôu-mi si lhi faría u favôr di ir áu entêrru; respondí con a verdádi, ci nãu sabía, faría u ci mínha mãi cisési. I rápidu saí, atravesêi a lója, i sautêi a rúa.

LXXXVI

Amái, rapázis!

Éra tãu pértu, ci ãntis di trêis minútus mi axêi in cáza. Parêi nu corredôr, a tomár fôlegu; buscáva iscesêr u defúntu, pálidu i disfórmi, i u máis ci nãu dísi pra nãu dar a éstas pájinas un aspéctu repugnãnti, máis pódis imajiná-lu. Túdu arredêi da vísta, in pôucus segúndus; bastôu-mi pensár na ôutra cáza, i máis na vída i na cára frêsca i lépida di Capitú... Amái, rapázis! i, prinsipáumênti, amái môsas líndas i grasiózas; élas dãu remédiu áu máu, arôma áu infécitu, trócãu a mórti pêla vída... Amái, rapázis!

LXXXVII

A séji

Xegára áu úutimu degráu, i úma idéia mi entrôu nu sérebru, cômu si istivési a isperár pur min, êntri as grádis da canséla. Ouví di memória as palávras du pái di Mandúca pedíndu-mi ci fôsi áu entêrru nu día segínti. Parêi nu degráu. Refléti un instãnti; sin, podía ir áu entêrru, pediría a mínha mãi ci mi alugási un cárru...

Nãu cuídis ci éra u dezêju di andár di cárru, pur máis ci tivési u góstu da condusãu. In picênu, lêmbra-mi ci ía asín múita vêis con mínha mãi as vizítas di amizádi ôu di serimônia, i a mísa, si xovía. Éra úma vélha séji di mêu pái, ci éla conservôu u máis ci pôdi. U coxêiru, ci éra nósu iscrávu, tãu vélhu cômu a séji, cuãndu mi vía a pórta, vestídu, isperãndu mínha mãi, dizía-mi ríndu:

— Pái Joãu vái levár nhonhô!

I éra ráru ci êu nãu lhi recomendási:

— Joãu, demóra múitu as bêstas; vái divagár.

— Nha Glória nãu gósta.

— Máis demóra!

Fíca entendídu ci éra pra saboreár a séji, nãu pêla vaidádi, purcê éla nãu permitía ver as pesôas ci íãu dêntru. Éra úma vélha séji obisolêta, di dúas ródas, istrêita i cúrta, con dúas cortínas di côuru na frênti, ci corríãu pra us ládus cuãndu éra presízu entrár ôu saír. Cáda cortína tínha un óculu di vídru, pur ôndi êu gostáva di ispiár pra fóra.

— Sênta, Bentínhu!

— Dêixa ispiár, mamãi!

I in pé, cuãndu éra máis picênu, metía a cára nu vídru, i vía u coxêiru con as súas grãndis bótas, iscanxádu na múla da iscêrda, i segurãndu a rédea da ôutra; na mãu levává u xicóti grôsu i comprídu. Túdu incômodu, as bótas, u xicóti i as múlas, máis êli gostáva i êu tambên. Dus ládus vía pasár as cázas, lójas ôu nãu, abértas ôu fexádas, con jênti ôu sen éla, i na rúa as pesôas ci íãu i vínhãu, ôu atravesávãu diãnti da séji, con grãndis pernádas ôu pásus miúdus. Cuãndu avía impedimêntu di jênti ôu di animáis, a séji paráva, i entãu u ispetáculu éra partícular-mênti interesãnti; as pesôas parádas na causáda ôu a pórta das cázas, olhávãu pra a séji i falávãu êntri si, naturáu-mênti sôbri cen iría dêntru. Cuãndu fúi cresêndu in idádi imajinêi ci adivinhávãu i dizíãu: «É acéla senhóra da Rúa di Máta-caválus, ci ten un fílhu, Bentínhu...»

A séji ía tãntu con a vída recôndita di mínha mãi, ci cuãndu ja nãu avía nenhúma ôutra, continuãmus a andár néla, i éra conhesída na rúa i nu báirru pêla «séji antíga.» Afináu mínha mãi consentíu in deixá-la, sen a vendêr lógu; só abríu mãu déla purcê as dispêzas di coxêira a obrigárãu a ísu. A razãu di a guardár inútiu fôi iscluzíva-mênti sentimentáu; éra a lembrãnsa du marídu. Túdu u ci vínha di mêu pái éra conservádu cômu un pedásu dêli, un réstu da pesôa, a mêzma áuma integráu i púra. Máis u úzu, êsi éra fílhu tambên du carransízmu ci éla confesáva áus amígus. Mínha mãi isprimía ben a fidelidádi áus vélhus ábitus, vélhas manêiras, vélhas idéias, vélhas módas. Tínha u sêu muzêu di relícias, pêntis dizuzádus, un trêxu di mantílha; úmas moédas di cóbri datádas di 1824 i 1825, i, pra ci túdu fôsi antígu, a si mêzma si cería fazêr vélha; máis ja deixêi dítu ci, nêsti pôntu, nãu aucansáva túdu u ci cería.

LXXXVIII

Un pretêstu onéstu

Nãu, a idéia di ir áu entêrru nãu vínha da lembrãnsa du cárru i súas dosúras. A oríjen éra ôutra: éra purcê, acompanhãndu u entêrru nu día segínti, nãu iría áu semináriu, i podía fazêr ôutra vizíta a Capitú, un tãntu máis demoráda. Êis aí u ci éra. A lembrãnsa du cárru podía vir asesória-mênti depôis, máis a prinsipáu i imediáta fôi acéla. Voutaría a Rúa dus Inválidus, a pretêstu di sabêr di sinhazínha Gurjéu. Contáva ci túdu mi saísi cômu nacêli día. Gurjéu aflítu, Capitú comígu nu canapé, as mãus prêzas, u pentiádu...

— Vôu pedír a mamãi.

Abrí a canséla. Ãntis di transpô-la, asín cômu ouvíra da memória a palávra du pái du môrtu, ouví agóra a da mãi, i repetí a mêia vóis:

— Coitádu di Mandúca!

LXXXIX

A recúza

Mínha mãi ficôu perplécsa cuãndu lhi pedí pra ir áu entêrru.

— Perdêr un día di seminráriu...

Fiz-lhi notár a amizádi ci u Mandúca mi tínha, i depôis éra jênti póbri... Túdu u ci mi lembrôu dizêr, dísi. Príma Justína opinôu pêla negatíva.

— Vosê áxa ci nãu dévi ir? perguntôu-lhi mínha mãi.

— Áxu ci nãu. Ci amizádi é ésa ci êu núnca vi?

Príma Justína vensêu. Cuãndu referí u cázu áu agregádu, êsti sorríu, i dísi-mi ci u motívu iscondídu da príma éra prováveu-mênti nãu dar áu entêrru «u lústri da mínha pesôa.» Fôsi u ci fôsi, ficêi amuádu; nu día segínti, pensãndu nu motívu, nãu mi dizagradôu; máis tárdi axêi-lhi un sabôr particulár.

XC

A polêmica

Nu día segínti, pasêi pêla cáza du defúntu, sen entrár nen parár — ôu, si parêi, fôi só un instãnti, aínda máis brévi ci êsti in ci vu-lu díigu. Si mi nãu engãnu, andêi até máis deprésa, reseãndu ci mi xamásen cômu na véspera. Úma vêis ci nãu ía áu entêrru, ãntis lônji ci prócsimu. Fúi andãndu i pensãndu nu póbri diábu.

Nãu éramus amígus, nen nus conhesíamus di múitu. Intimidádi, ci intimidádi podía avêr êntri a doênsa dêli i a mínha saúdi? Tivémus relasõis brévis i distãntis. Fúi pensãndu nélas, recordãndu augúmas. Reduzíãu-si tôdas a úma polêmica, êntri nós, dôis ãnus ãntis, a propózitu... Máu podêis crer a ci propózitu fôi. Fôi a gérra da Criméia.

Mandúca vivía nu interiôr da cáza, deitádu na cãma, lêndu pur disfastíu. Áu domíngu, sôbri a tárdi, u pái enfiáva-lhi úma camizóla iscúra, i trazía-u pra u fúndu da lója, dôndi êli ispiáva un páumu da rúa i a jênti ci pasáva. Éra tôdu u sêu recrêiu. Fôi alí ci u vi úma vêis, i nãu ficêi pôucu ispantádu; a doênsa ía-lhi comêndu párti das cárnis, us dêdus ceríãu apertár-si; u aspéctu nãu atraía, decértu. Tínha êu di trêzi pra cuatôrzi ãnus. Da segúnda vêis ci u vi alí, cômu falásemus da gérra da Criméia, ci entãu ardía i andáva nus jornáis, Mandúca dísi ci us aliádus avíãu di vensêr, i êu respondí ci nãu.

— Pôis verêmus, tornôu êli. Só si a justísa nãu vensêr nêsti múndu, u ci é imposíveu, i a justísa istá con us aliádus.

— Nãu, senhôr, a razãu é dus rúsus.

Naturáu-mênti, íamus con u ci nus dizíãu us jornáis da sidádi, transcrevêndu us di fóra, máis pódi ser tambên ci cáda un di nós tivési a opiniãu du sêu temperamêntu. Fúi sêmpri un tãntu moscovíta nas mínhas idéias. Defendí u dirêitu da Rúsia, Mandúca fêis u mêzmu áu dus aliádus, i u tersêiru domíngu in ci entrêi na lója tocãmus ôutra vêis nu asúntu. Entãu Mandúca propôis ci trocásemus a argumentasãu pur iscrítu, i na têrsa ôu cuárta-fêira resebí dúas fôlhas di papéu contêndu a ispozisãu i defêza du dirêitu dus aliádus, i da integridádi da Turcía, concluíndu pur ésta frázi profética:

«Us rúsus nãu ãu di entrár in Constantinópla!»

Li-a i metí-mi a refutá-la. Nãu mi recórda un só dus argumêntus ci empregêi, nen tauvêis interêsi conhesê-lus, agóra ci u séculu istá a espirár; máis a idéia ci mi ficôu dêlis é ci érãu irrespondíveis. Fúi êu mêzmu levár-lhi u mêu papéu. Fizérãu-mi entrár na aucóva, ôndi êli jazía istirádu na cãma, máu cobértu pur úma côuxa di retálhus. Ôu góstu da polêmica ôu cuaucér ôutra cáuza ci nãu aucãnsu, nãu mi deixôu sentír tôda a repugnãnsia ci saía da cãma i du doênti, i u prazêr con ci lhi dêi u papéu fôi sinséru. Mandúca, pêla súa párti, pur máis nojóza ci tivési entãu a cára, u sorrízu ci a asendêu disimulôu u máu fízicu. A convicisãu con ci mi resebêu u papéu i dísi ci ía ler i respondería é ci nãu ten palávras nósas nen alhêias ci a dígãu di tôdu i con verdádi; nãu éra ezautáda, nãu éra ruidóza, nãu tínha jéstus, nen a moléstia us permitiría; éra símplis, grãndi, profúnda, un gôzu infinítu di vitória, ãntis di sabêr us mêus argumêntus. Tínha ja papéu, pêna i tínta áu pé da cãma. Días depôis resebí a réplica; nãu mi lêmbra si trazía côizas nóvas ôu nãu; u calôr é ci cresía, i u fináu éra u mêzmu:

«Us rúsus nãu ãu di entrár in Constantinópla!»

Treplicêi, i daí continuôu pur augún têmpu úma polêmica ardênti, in ci nenhún di nós sedía, defendêndu cáda un us sêus cliêntis con fôrsa i bríu. Mandúca éra máis lôngu i prôntu ci êu. Naturáu-mênti a min sobrávãu míu côizas ci distraíãu, u istúdu, us recrêius, a família, i a própria saúdi, ci mi xamáva a ôutrus ezersísius. Mandúca, sáuvu u páumu di rúa áu domíngu di tárdi, tínha só ésta gérra, asúntu da sidádi i du múndu, máis ci ningên ía tratár con êli. U acázu déra-lhi in min un adiversáriu; êli, ci tínha góstu a iscríta, deitôu-si áu debáti, cômu a un remédiu nôvu i radicáu. As óras trístis i comprídas érãu agóra brévis i alégris; us ólhus dizaprendêrãu di xorár, si porventúra xorávãu ãntis. Sentí ésta mudãnsa dêli nas próprias manêiras du pái i da mãi.

— Nãu imajína cômu êli ãnda agóra, depôis ci u senhôr lhi iscrévi acêlis papéis, dizía-mi u dônu da lója, úma vêis, a pórta da rúa. Fála i ri múitu. Lógu ci êu mãndu u caixêiru levár-lhi us papéis dêli, êntra a indagár da respósta, i si demorará múitu, i ci pergúnti áu moléci, cuãndu pasár. Encuãntu ispára, relê jornáis i tóma nótas. Máis tambên, apênas resébi us sêus papéis, atíra-si a le-lus, i comésa lógu a iscrevêr a respósta. A ocaziõis in ci nãu cómi ôu cómi máu; tãntu ci êu cería pedír-lhi úma côiza, é ci nãu us mãndi a óra du aumôsu ôu di jantár...

Fúi êu ci cansêi primêiru. Comesêi a demorár as respóstas, até ci nãu dêi máis nenhúma; êli aínda teimôu dúas ôu trêis vêzis depôis du mêu silênsiu, máis nãu resebêndu contestasãu augúma, pur fadíga tambên ôu pur nãu aborresêr, acabôu di tôdu con as súas apolojías. A úutima, cômu a primêira, cômu tôdas, afirmáva a mêzma predisãu etérna:

«Us rúsus nãu ãu di entrár in Constantinópla!»

Nãu entrárãu, efetíva-mênti, nen entãu, nen depôis, nen até agóra. Máis a predisãu será etérna? Nãu xegarãu a entrár augún día? Problêma difísiu. U própriu Mandúca, pra entrár na sepuutúra, gastôu trêis ãnus di disolusãu, tãu sértu é ci a naturêza, cômu a istória, nãu si fáis brincãndu. A vída dêli rezistíu cômu a Turcía; si afináu sedêu fôi purcê lhi fautôu úma aliãnsa cômu a ãnglu-fransêza, nãu si podêndu considerár táu u símplis acôrdu da medisína i da farmásia. Morrêu afináu, cômu us Istádus mórren; nu nósu cázu particulár, a cestãu é sabêr, nãu si a Turcía morrerá, purcê a mórti nãu pôupa a ningên, máis si us rúsus entrarãu augún día in Constantinópla; ésa éra a cestãu pra u mêu vizínhu leprôzu, debáixu da trísti, róta i infécita côuxa di retálhus...

XCI

Axádu ci consóla

É cláru ci as reflecsõis ci aí dêixu nãu fôrãu fêitas entãu, a camínhu du semináriu, máis agóra nu gabinêti du Enjênhu Nôvu. Entãu, nãu fis própria-mênti nenhúma, a nãu ser ésta: ci serví di alíviu un día áu mêu vizínhu Mandúca. Ôji, pensãndu melhór, áxu ci nãu só serví di alíviu, máis até lhi dêi felisidádi. I u axádu consóla-mi; ja agóra nãu isceserêi máis ci dêi dôis ôu trêis mêzis di felisidádi a un póbri diábu, fazêndu-lhi iscesêr u máu i u réstu. É augúma côiza na licidasãu da mínha vída. Si a nu ôutru múndu táu ôu cuáu prêmiu pra as virtúdis sen intensãu, ésta pagará un ôu dôis dus mêus múitus pecádus. Cuãntu áu Mandúca, nãu crêiu ci fôsi pecádu opinár côntra a Rúsia, máis, si éra, êli istará purgãndu a cuarênta ãnus a felisidádi ci aucansôu in dôis ôu trêis mêzis; dôndi concluirá (ja tárdi) ci éra aínda melhór avêr jemídu só-mênti, sen opinár côiza nenhúma.

XCII

U diábu nãu é tãu fêiu cômu si pínta

Mandúca enterrôu-si sen min. A múitus ôutrus aconteseû a mêzma côiza, sen ci êu sentísi náda, máis êsti cázu aflijíu-mi partícular-mênti pêla razãu ja díta. Tambên sentí nãu sêi ci melancolía áu recordár a primêira polêmica da vída, u góstu con ci êli resebía us mêus papéis i si propúnha a refutá-lus, nãu contãndu u góstu du cárru... Máis u têmpu apagôu deprésa tôdas ésas saudádis i resurreisõis. Nen fôi só êli; dúas pesôas viérãu ajudá-lu: Capitú, cúja imájen dormíu comígu na mêzma nôiti, i ôutra ci dirêi nu capítulu ci ven. U réstu dêsti capítulu é só pra pedír ci, si auguên tivér di ler u mêu lívru con augúma atensãu máis da ci lhi ezijír u prêsu du ezemplár, nãu dêixi di concluír ci u Diábu nãu é tãu fêiu cômu si pínta. Céru dizêr...

Céru dizêr ci u mêu vizínhu di Máta-caválus, temperãndu u máu con a opiniãu ãnti-rúsa, dáva a podridãu das súas cárnis un reflécsu ispirituáu ci as consoláva. A consolasãu maióris, decértu, i úma das máis eselêntis é nãu padesêr êsi nen ôutru máu augún, máis a naturêza é tãu divína ci si divérti con táis contrástis, i áus máis nojêntus ôu máis aflítus asêna con úma flor. I tauvêis sáia asín a flor máis béla; u mêu jardinêiru afírma ci as violêtas, pra têren un xêiru superiôr, ãu mistér di istrúmi di pôrcu. Nãu ezaminêi, máis dévi ser verdádi.

XCIII

Un amígu pur un defúntu

Cuãntu a ôutra pesôa ci têvi a fôrsa obliteratíva, fôi u mêu coléga Iscobár ci nu domíngu, ãntis du mêiu-día, vêiu ter a Máta-caválus. Un amígu supría asín un defúntu, i táu amígu ci durãnti sêrca di síncu minútus istêvi con a mínha mãu êntri as súas, cômu si mi nãu vísi dêzdi lôngus mêzis.

— Vosê jãnta comígu, Iscobár?

— Vin pra ístu mêzmu.

Mínha mãi agradesêu-lhi a amizádi ci mi tínha, i êli respondêu con múita polidêis, aínda ci un tãntu atádu, cômu si caresêsi di palávra prônta. Ja vísti ci nãu éra asín, a palávra obedesía-lhi, máis u ómen nãu é sêmpri u mêzmu in tôdus us instãntis. U ci êli dísi, in rezúmu, fôi ci mi istimáva pêlas mínhas bôas cualidádis i aprimoráda educasãu; nu semináriu tôdus mi ceríãu ben, nen podía deixár di ser asín, acresentôu. Insistía na educasãu, nus bons ezêmplus, «na dôsi i rára mãi» ci u Séu mi dêu... Túdu ísu con a vóis engazgáda i trêmula.

Tôdus ficárãu gostãndu dêli. Êu istáva tãu contênti cômu si Iscobár fôsi invensãu mínha. Jozé Días disfexôu-lhi dôis superlatívus, tíu Cózmi dôis capótis, i príma Justína nãu axôu táxa ci lhi por; depôis, sin, nu segúndu ôu tersêiru domíngu, vêiu éla confesár-nus ci u mêu amígu Iscobár éra un tãntu metidísu i tínha uns ólhus polisiáis a ci nãu iscapáva náda.

— Sãu us ólhus dêli, isplicêi.

— Nen êu díigu ci sêjãu di ôutru.

— Sãu ólhus refletídus, opinôu tíu Cózmi.

— Segúra-mênti, acudíu Jozé Días; entretãntu, pódi ser ci a senhóra D. Justína tênha augúma razãu. A verdádi é ci úma côiza nãu impédi ôutra, i a reflecsãu cáza-si múitu ben a curiozidádi naturáu. Parési curiôzu, ísu parési, máis...

— A min parési-mi un mosínhu múitu sériu, dísi mínha mãi.

— Jústa-mênti! confirmôu Jozé Días pra nãu discordár déla.

Cuãndu êu referí a Iscobár acéla opiniãu di mínha mãi (sen lhi contár as ôutras, naturáu-mênti), vi ci u prazêr dêli fôi istra-ordináriu. Agradesêu, dizêndu ci érãu bondádis, i elojiôu tambên mínha mãi, senhóra grávi, distínta i môsa, múitu môsa... Ci idádi tería?

— Ja fêis cuarênta, respondí êu vága-mênti pur vaidádi.

— Nãu é posíveu! isclamôu Iscobár. Cuarênta ãnus! Nen parési trínta; istá múitu môsa i buníta. Tambên a auguên a di vosê saír, con êsis ólhus ci Dêus lhi dêu; sãu ezáta-mênti us déla. Enviuvôu a múitus ãnus?

Contêi-lhi u ci sabía da vída déla i di mêu pái. Iscobár iscutáva atêntu, perguntãndu máis, pedíndu isplicasãu das pasájens omísas ôu só iscúras. Cuãndu êu lhi dísi ci nãu mi lembráva náda da rósa, tãu picinínu viéra, contôu-mi dúas ôu trêis reminisênsias dus sêus trêis ãnus di idádi, aínda agóra frêscas. I nãu contávamus voutár a rósa?

— Nãu, agóra nãu voutãmus máis. Ólhi, acêli prêtu ci alí vái pasãndu, é di la. Tomáis!

— Nhonhô!

Istávamus na órta da mínha cáza, i u prêtu andáva in servísu; xegôu-si a nós i isperôu.

— É cazádu, dísi êu pra Iscobár. María ôndi istá?

— Istá socãndu mílhu, sin, senhôr.

— Vosê aínda si lêmbra da rósa, Tomáis?

— Alêmbra, sin, senhôr.

— Bên, va-si embóra.

Mostrêi ôutru, máis ôutru, i aínda ôutru, êsti Pêdru, acêli Jozé, acêli ôutru Damiãu...

— Tôdas as lêtras du aufabétu, interrompêu Iscobár.

Con efêitu, érãu diferêntis lêtras, i só entãu reparêi nístu; apontêi aínda ôutrus iscrávus, augúns con us mêzmus nômis, distingíndu-si pur un apelídu, ôu da pesôa, cômu Joãu Fúlu, María Gôrda, ôu di nasãu cômu Pêdru Bengéla, Antôniu Mosambíci...

— I istãu tôdus ací in cáza? perguntôu êli.

— Nãu, augúns ãndãu ganhãndu na rúa, ôutrus istãu alugádus. Nãu éra posíveu ter tôdus in cáza. Nen sãu tôdus us da rósa; a maiór párti ficôu la.

— U ci mi adimíra é ci D. Glória si acostumási lógu a vivêr in cáza da sidádi, ôndi túdu é apertádu; a di la é naturáu-mênti grãndi.

— Nãu sêi, máis parési. Mamãi ten ôutras cázas maióris ci ésta; dis porên ci a di morrêr ací. As ôutras istãu alugádas. Augúmas sãu ben grãndis, cômu a da Rúa da Citãnda...

— Conhêsu ésa; é buníta.

— Ten tambên nu Ríu Comprídu, na Sidádi-Nóva, úma nu Catêti...

— Nãu lhi ãu di fautár tétus, concluíu êli sorríndu con simpatía.

Caminhãmus pra u fúndu. Pasãmus u lavadôuru; êli parôu un instãnti aí, mirãndu a pédra di batêr rôupa i fazêndu reflecsõis a propózitu du asêiu; depôis continuãmus. Cuáis fôrãu as reflecsõis nãu mi lêmbra agóra; lêmbra-mi só ci as axêi engenhózas, i ri, êli ríu tambên. A mínha alegría acordáva a dêli, i u séu istáva tãu azúu, i u ar tãu cláru, ci a naturêza paresía rir tambên conôscu. Sãu asín as bôas óras dêsti múndu. Iscobár confesôu êsi acôrdu du intérnu con u istérnu, pur palávras tãu fínas i áutas ci mi comovêrãu; depôis, a propózitu da belêza moráu ci si ajústa a fízica, tornôu a falár di mínha mãi, «un ãnju dobrádu», dísi êli.

XCIV

Idéias aritiméticas

Nãu díigu u máis, ci fôi múitu. Nen êli sabía só elojiár i pensár, sabía tambên caucular depresa i ben. Éra das cabêsas aritiméticas di Holmes $(2+2=4)$. Nãu si imajína a fasilidádi con ci êli somáva ôu muutiplicáva di cor. A divizãu, ci fôi sêmpri úma das operasõis difíseis pra min, éra pra êli cômu náda: serráva un pôucu us ólhus, voutádus pra síma, i susurráva as denominasõis dus augarízmus; istáva prôntu. Ístu con séti, trêzi, vínti augarízmus. A vocasãu éra táu ci u fazía amár us própriuṡ sinais das sômas, i tínha ésta opiniãu ci us augarízmus, sêndu pôucus, érãu múitu máis conseituózus ci as vínti i síncu lêtras du aufabétu.

— A lêtras inúteis i lêtras dispensáveis, dizía êli. Ci servísu divérsu préstãu u *d* i u *t*? Ten cuázi u mêzmu son. U mêzmu díigu du *b* i du *p*, u mêzmu du *s*, du *c* i du *z*, u mêzmu du *k* i du *g*, etc.. Sãu trapalhísis caligráficas. Vêja us augarízmus: nãu a dôis ci fásãu u mêzmu ofísiu; 4 é 4, i 7 é 7. I adimíri a belêza con ci un 4 i un 7 fórmãu ésta côiza ci si isprími pur 11. Agóra dóbri 11 i terá 22; muutiplíci pur iguáu númeru, da 484, i asín pur diãnti. Máis ôndi a perfeisãu é maiór é nu emprêgu du *zéru*. U valôr du *zéru* é, in si mêzmu, náda; máis u ofísiu dêsti sináu negatívu é jústa-mênti aumentár. Un 5 sozínhu é un 5; pônha-lhi dôis 00, é 500. Asín, u ci nãu váli náda fáis valêr múitu, côiza ci nãu fázen as lêtras dobrádas, pôis êu tãntu apróvu con un *p* cômu con dôis *pp*.

Criádu na ortografía di mêus páis, custáva-mi a ouvír táis blasfêmias, máis nãu ouzáva refutá-lu. Contúdu, un día, proferí augúmas palávras di defêza, áu ci êli respondêu ci éra un preconsêitu, i acresentôu ci as idéias aritiméticas podíãu ir áu infinítu, con a vantájen ci érãu máis fáseis di meneár. Asín ci, êu nãu éra capáis di rezouvêr di momêntu un problêma filozóficu ôu linguísticu, áu pásu ci êli podía somár, in trêis minútus, cuaiscér cuantías.

— Pur ezêmplu... de-mi un cázu, de-mi úma porsãu di númerus ci êu nãu sáiba nen pósa sabêr ãntis... ólhi, de-mi u númeru das cázas di súa mãi i us alugéis di cáda úma, i si êu nãu disér a sôma totáu in dôis, in un minútu, enfórci-mi!

Aseitêi a apósta, i na semãna segínti levêi-lhi iscrítus in un papéu us augarízmus das cázas i dus alugéis. Iscobár pegôu nu papéu, pasôu-us pêlus ólhus a fin di us decorár, i encuãntu êu fitáva u relójiu, êli ergía as pupílas, serráva as páupebras, i susurráva... Ó! u vêntu nãu é máis rápidu! Fôi dítu i fêitu; in mêiu minútu bradáva-mi:

— Da túdu 1:070$000 mensáis.

Fícêi pazmádu. Considéra ci érãu nãu mênus di nóvi cázas, i ci us alugéis variávãu di úma pra ôutra, índu di 70$000 a 180$000. Pôis túdu ístu in ci êu gastaría trêis ôu cuátru minútus, — i avía di ser nu papéu, — fe-lu Iscobár di cor, brincãndu. Olháva-mi triunfáu-mênti, i perguntáva si nãu éra ezátu. Êu, só pur lhi mostrár ci sin, tirêi du bôusu u papelínhu ci levava con a sôma totáu, i mostrêi-lhu; éra acílu mêzmu, nen un êrru: 1:070$000.

— Ístu próva ci as idéias aritiméticas sãu máis símplis, i portãntu máis naturáis. A naturêza é símplis. A árti é atrapalháda.

Fícêi tãu entuziazmádu con a fasilidádi mentáu du mêu amígu, ci nãu púdi deixár di abrasá-lu. Éra nu pátiu; ôutrus seminarístas notárãu a nósa efuzãu; un pádri ci istáva con êlis nãu gostôu.

— A modéstia, dísi-nus, nãu consênti êsis jéstus esesívus; póden istimár-si con moderasãu.

Iscobár obiservôu-mi ci us ôutrus i u pádri falávãu di invéja i propôis-mi vivêr separádus. Interrompí-u dizêndu ci nãu; si éra invéja, tãntu piór pra êlis.

— Cebrêmus-lhi a castãnha na bôca!

— Máis...

— Ficêmus aínda máis amígus ci até ací.

Iscobár apertôu-mi a mãu as iscondídas, con táu fôrsa ci aínda mi dóen us dêdus. É iluzãu, decértu, si nãu é efêitu das lôngas óras ci tênhu istádu a iscrevêr sen parár. Suspendãmus a pêna pur augúns instãntis...

XCV

U pápa

A amizádi di Iscobár fêis-si grãndi i fecúnda; a di Jozé Días nãu lhi cis ficár atráis. Na primêira semãna dísi-mi êsti in cáza:

— Agóra é sértu ci vosê vái saír ja du seminániu.

— Cômu?

— Ispéri até amanhã. Vôu jogár con êlis ci mi xamárãu; amanhã, la nu cuártu, nu cintáu, ôu na rúa, índu a mísa, côntu-lhi u ci a. A idéia é tãu sãnta ci nãu istá máu nu santuáriu. Amanhã, Bentínhu.

— Máis é côiza sérta?

— Sertísima!

Nu día segínti revelôu-mi u mistériu. Áu primêiru aspéctu, confésu ci ficêi dizlumbrádu. Trazía úma nóta di grandêza i di ispiritualidádi ci faláva áus mêus ólhus di seminarísta. Éra nãu mênus ci ístu. Mínha mãi, áu paresêr dêli, istáva arrependída du ci fizéra, i dezejaría ver-mi ca fóra, máis entendía ci u vínculu moráu da promésa a prendía indisolúveu-mênti. Cumpría rompê-lu, i pra tãntu valía a Iscritúra, con u podêr di dizligár dádu áus apóstolus. Asín ci, êli i êu iríamus a Rôma pedír a absolvisãu du pápa... Ci mi paresía?

— Parési-mi ben, respondí depôis di augúns segúndus di reflecsãu. Pódi ser un bon remédiu.

— É u únicu, Bentínhu, é u únicu! Vôu ja ôji conversár con D. Glória, espônhu-lhi túdu, i podêmus partír dací a dôis mêzis, ôu ãntis...

— Melhór é falár domíngu ci ven; dêixi-mi pensár primêiru...

— Ó! Bentínhu! interrompêu u agregádu. Pensár in ce? Vosê u ci cér... Dígu? Nãu si amofína con u sêu vélhu? Vosê u ci cér é consuutár a úma pesôa.

Rigoróza-mênti, érãu dúas pesôas, Capitú i Iscobár, máis êu negêi a péis júntus ci cisési consuutár ningên. I ci pesôa, u reitôr? Nãu éra naturáu ci lhi confiási táu asúntu. Nãu, nen reitôr, nen profesôr, nen ningên; éra só u têmpu di refletír, úma semãna, nu domíngu daría a respósta, i dêzdi ja lhi dizía ci a idéia nãu mi paresía ma.

— Nãu?

— Nãu.

— Pôis rezouvãmus ôji mêzmu.

— Nãu si vái a Rôma brincãndu.

— Cen ten bôca vái a Rôma, i bôca nu nósu cázu é a moéda. Óra, vosê pódi múitu ben gastár consígu... Comígu, nãu; un par di cáusas, trêis camízas i u pãu diáriu, nãu presízu máis. Serêi cômu S. Páulu, ci vivía du ofísiu encuãntu ía pregãndu a palávra divína. Pôis êu vôu, nãu pregá-la, máis buscá-la. Levarêmus cártas du internúnsiu i du bíspu, cártas pra u nósu minístru, cártas di capuxínhus... Bên sêi a obijesãu ci si pódi opôr a ésta idéia; dirãu ci é dádu pedír a dispênsa ca di lônji; máis, alên du máis ci nãu díigu, básta refletír ci é múitu máis solêni i bunítu ver entrár nu Vaticãnu, i prostrár-si áus péis du pápa u própriu obijétu du favôr, u levíta prometídu, ci vái pedír pra súa mãi terníssima i dulsísima a dispênsa di Dêus. Considéri u cuádru, vosê beijãndu u pé áu prínsipi dus apóstolus; Súa Santidádi, con u sorrízu evangélicu, inclína-si, interróga, ôuvi, absólvi i abensôa. Us ãnjus u contêmplãu, a Vírjen recomênda áu santísimu fílhu ci tôdus us sêus dezêjus, Bentínhu, sêjãu satisfêitus, i ci u ci vosê amár na Térra sêja iguáu-mênti amádu nu Séu...

Nãu díigu máis, purcê é presízu acabár u capítulu, i êli nãu acabôu u discúrsu. Falôu a tôdus us mêus sentimêntus di católicu i di namorádu. Vi a áuma aliviáda di mínha mãi, vi a áuma felís di Capitú, ãmbas in cáza, i êu con élas, i êli conôscu, túdu mediãnti úma picêna viájen a Rôma, ci êu só jeográfica-mênti sabía ôndi ficáva; ispirituáu-mênti, tambên, máis a distãnsia ci istaría da vontádi di Capitú é ci nãu. Êis u pôntu esensiáu. Si Capitú axási lônji, nãu iría; máis éra presízu ouví-la, i asín tambên a Iscobár, ci mi daría un bon consêlhu.

XCVI

Un subistitítu

Ispúis a Capitú a idéia di Jozé Días. Ouvíu-mi atênta-mênti, i acabôu trísti.

— Vosê índu, dísi éla, iscési-mi intêira-mênti.

— Núnca!

— Iscési. A Európa dízen ci é tãu buníta, i a Itália prinsipáu-mênti. Nãu é di la ci ven as cantôras? Vosê iscési-mi, Bentínhu. I nãu averá ôutru mêiu? D. Glória istá mórta pra ci vosê sáia du seminári u.

— Sin, máis júuga-si prêza pêla promésa.

Capitú nãu axáva ôutra idéia, nen acabáva di adotár ésta. Di camínhu, pedíu-mi ci, si acázu fôsi a Rôma, jurási ci nu fin di sêis mêzis istaría di vóouta.

— Jurú.

— Pur Dêus?

— Pur Dêus, pur túdu. Jurú ci nu fin di sêis mêzis istarêi di vóouta.

— Máis si u pápa nãu tivér aínda soutádu a vosê?

— Mãndu dizêr ísu mêzmu.

— I si vosê mentír?

Ésta palávra doêu-mi múitu, i nãu axêi lógu ci lhi replicási. Capitú metêu u negósiu a búlha,ríndu i xamãndu-mi disfarsádu.

Depôis, declarôu crer ci êu cumpriría u juramêntu, máis aínda asín nãu consentíu lógu; ía ver si nãu avería ôutra côiza, i êu ci vísi tambên pur mêu ládu.

Cuãndu voutêi áu seminàriu, contêi túdu áu mêu amígu Iscobár, ci mi ouvíu con iguáu atensãu i acabôu con a mêzma tristêza da ôutra. Us ólhus, di costúmi fujidíus, cuázi mi comêrãu di contemplasãu. Di repênti, vi-lhi nu rôstu un clarãu, un reflécsu di idéia. I ouví-lhi dizêr con volubilidádi:

— Nãu, Bentínhu, nãu é presízu ísu. A melhór, — nãu díigu melhór, purcê u Sãntu Pádri váli sêmpri máis ci túdu, — máis a côiza ci prodúis u mêzmu efêitu.

— Ci é?

— Súa mãi fêis promésa a Dêus di lhi dar un saserdóti, nãu é? Pôis ben, de-lhi un saserdóti, ci nãu sêja vosê. Éla pódi múitu ben tomár a si augún mosínhu órfãu, fazê-lu ordenár a súa cústa, istá dádu un pádri áu autár, sen ci vosê...

— Entêndu, entêndu, é ísu mêzmu.

— Nãu áxa? continuôu êli. Consúuti sôbri ístu u protonotáriu; êli lhi dirá si nãu é a mêzma côiza, ôu êu mêzmu consúutu, si cér; i si êli ezitár, fála-si áu Sr. bíspu.

Êu, refletíndu:

— Sin, parési ci é ísu; reáu-mênti, a promésa cúmpri-si, nãu si perdêndu u pádri.

Iscobár obiservôu ci, pêlu ládu econômicu, a cestãu éra fásiu; mínha mãi gastaría u mêzmu ci comígu, i un órfãu nãu presizaría grãndis comodidádis. Sitôu a sôma dus alugéis das cázas, 1:070$000, alên dus iscrávus...

— Nãu a ôutra côiza, dísi êu.

— I saímus júntus.

— Vosê tambên?

— Tambên êu. Vôu melhorár u mêu latín i sáiu; nen dôu teolojía. U própriu latín nãu é presízu; pra ci nu comérsiu?

— *In hoc síginu vinces*, dísi êu ríndu.

Sentía-mi pilhéricu. Ó! cômu a isperãnsa alégra túdu. Iscobár sorríu, paresêndu gostár da respósta. Depôis ficãmus a cuidár di nós mêzmus, cáda un con us sêus ólhus perdídus, prováveu-mênti. Us dêli istávãu asín, cuãndu tornêi di lônji, i agradesí di nôvu u plãnu lembrádu; nãu podía avê-lu melhór. Iscobár ouvíu-mi contentísimu.

— Aínda úma vêis, dísi êli grávi-mênti, a relijãu i a liberdádi fázen bôa companhía.

XCVII

A saída

Túdu si fêis pur êsi teôr. Mínha mãi ezitôu un pôucu, máis acabôu sedêndu, depôis ci u Pádri Cabráu, têndu consuutádu u bíspu, voutôu a dizêr-lhi ci sin, ci podía ser. Saí du seminário nu fin du ãnu.

Tínha entãu pôucu máis di dizeséti... Ací devía ser u mêiu du lívru, máis a inexperiênsia fêiz-mi ir atráis da pêna, i xêgu cuázi áu fin du papéu, con u melhór da narrasãu pur dizêr. Agóra nãu a máis ci levá-la a grãndis pernádas, capítulu sôbri capítulu, pôuca emênda, pôuca reflecsãu, túdu in rezúmu. Ja ésta pájina váli pur mêzis, ôutras valêrãu pur ãnus, i asín xegarêmus áu fin. Un dus sacrifísius ci fásu a ésta dúra nesesidádi é a análizi das mínhas emosõis dus dizeséti ãnus. Nãu sêi si augúma vêis tivésti dizeséti ãnus. Si sin, dévis sabêr ci é a idádi in ci a metádi du ómen i a metádi du menínu fórmãu un só curiôzu. Êu éra un curiozísimu, diría u mêu agregádu Jozé Días, i nãu diría máu. U ci ésa cualidádi superlatíva mi rendêu nãu podería núnca dizê-lu ací, sen caír nu êrru ci acábu di condenár; a análizi das mínhas emosõis dacêli têmpu é ci entráva nu mêu plãnu. Pôstu ci fílhu du seminário i di mínha mãi, sentía ja, debáixu du recolhimêntu cástu, uns asômus di petulãnsia i di atrevimêntu; érãu du sãngi, máis érãu tambên das môsas ci na rúa ôu da janéla nãu mi deixávãu vivêr sosegádu.

Axávãu-mi líndu, i dizíãu-mu; augúmas ceríãu mirár di máis pértu a mínha belêza, i a vaidádi é un prinsípiu di corrupsãu.

XCVIII

Síncu ãnus

Vensêu a razãu; fúi-mi áus istúdus.

Pasêi us dizôitu ãnus, us dizenóvi, us vínti, us vínti i un; áus vínti i dôis éra baxaréu in dirêitu.

Túdu mudára in vóouta di min. Mínha mãi rezouvêra-si a envelhesêr; aínda asín us cabêlus brãncus vínhãu di ma vontádi, áus pôucus i ispalháda-mênti; a tôuca, us vestídus, us sapátus rázus i súrdus érãu us mêzmus di outróra. Ja nãu andaría tãntu di un ládu pra ôutru. Tíu Cózmi padesía du corasãu i ía discansár. A príma Justína apênas istáva máis idóza. Jozé Días tambên, nãu tãntu ci mi nãu fizési a finêza di ir asistír a mínha graduasãu, i desêr comígu a sérra, lépidu i visôzu, cômu si u baxaréu fôsi êli. A mãi di Capitú falesêra, u pái apozentára-si nu mêzmu cárgu in ci cis dar demisãu da vída.

Iscobár comesáva a negosiár in café depôis di avêr trabalhádu cuátru ãnus in úma das primêiras cázas du Ríu di Janêiru. Éra opiniãu di príma Justína ci êli afagára a idéia di convidár mínha mãi a segúndas núpsias; máis, si táu idéia ôuvi, cúmpri nãu iscesêr a grãndi diferênsa di idádi. Tauvêis êli nãu pensási in máis ci asosiá-la áus sêus primêirus tentãmens comersiáis, i di fátu, a pedídu mêu, mínha mãi adiantôu-lhi augúns dinhêirus, ci êli lhi restituíu, lógu ci pôdi, nãu sen êsti remóci: «D. Glória é medróza i nãu ten ambisãu.»

A separasãu nãu nus isfriôu. Êli fôi u tersêiru na tróca das cártas êntri min i Capitú. Dêzdi ci a víu animôu-mi múitu nu nósu amôr. As relasõis ci travôu con u pái di Sãnxa istreitárãu as ci ja trazía con Capitú, i fe-lu servír a ãmbus nós, cômu amígu. A prinsípiu, custôu-lhi a éla aseitá-lu, prefería Jozé Días, máis Jozé Días repugnáva-mi pur un réstu di respêitu di criãnsa. Vensêu Iscobár; pôstu ci vexáda, Capitú entregôu-lhi a primêira cárta, ci fôi mãi i avó das ôutras. Nen depôis di cazádu suspendêu êli u obiséciu... Ci êli cazôu, — adivínha con cen, — cazôu con a bôa Sãnxa, a amíga di Capitú, cuázi irmã déla, tãntu ci augúma vêis, iscrevêndu-mi, xamáva a ésta a «súa cunhadínha.» Asín si fórmãu as afeisõis i us parentêscus, as aventúras i us lívrus.

XCIX

U fílhu é a cára du pái

Mínha mãi, cuãndu êu regresêi baxaréu cuázi istalôu di felisidádi. Aínda ôusu a vóis di Jozé Días, lembrãndu u evangélhu di S. Joãu, i dizêndu áu ver-nus abrasádus:

— Mulhér, êis aí u têu fílhu! Fílhu, êis aí a túa mãi!

Mínha mãi, êntri lágrimas:

— Mãnu Cózmi, é a cára du pái, nãu é?

— Sin, ten augúma côiza, us ólhus, a dispozisãu du rôstu. É u pái, un pôucu máis modérnu, concluíu pur xalása. I díga-mi agóra, mãna Glória, nãu fôi melhór ci êli nãu teimási in ser pádri? Vêja si êsti peráuta daría un pádri capáis.

— Cômu vái u mêu subistitítu?

— Vái índu, ordêna-si pra u ãnu, respondêu tíu Cózmi. As di ir ver a ordenasãu; êu tambên, si u mêu senhôr corasãu consentír. É bon ci ti síntas na áuma du ôutru, cômu si resebêsis in ti mêzmu a sagrasãu.

— Jústa-mênti! isclamôu mínha mãi. Máis vêja ben, mãnu Cózmi, vêja si nãu é a figúra du mêu defúntu. Ólha, Bentínhu, ólha ben pra min. Sêmpri axêi ci ti paresías con êli, agóra é múitu máis. U bigódi é ci disfáis un pôucu...

— Sin, mãna Glória, u bigódi reáu-mênti... máis é múitu paresídu.

I mínha mãi beijáva-mi con úma ternúra ci nãu sêi iscrevêr. Tíu Cózmi, pra alegrá-la, xamáva-mi doutôr, Jozé Días tambên, i tôdus in cáza, a príma, us iscrávus, as vizítas, Pádua, a fílha, i éla mêzma repetíãu-mi u títulu.

C

«Tu serás felís, Bentínhu»

Nu cuártu, disfazêndu a mála i tirãndu a cárta di baxaréu di dêntru da láta, ía pensãndu na felisidádi i na glória. Vía u cazamêntu i a carrêira ilústri, encuãntu Jozé Días mi ajudáva, caládu i zelôzu. Úma fáda invizíveu desêu alí, i mi dísi in vóis iguáu-mênti masía i cálida: «Tu serás felís, Bentínhu; tu váis ser felís.»

— I pur ci nãu sería felís? perguntôu Jozé Días, indireitãndu u trôncu i fitãndu-mi.

— Vosê ouvíu? perguntêi êu ergêndu-mi tambên, ispantádu.

— Ouví u ce?

— Ouvíu úma vóis ci dizía ci êu serêi felís?

— É bôa! Vosê mêzmu é ci istá dizêndu...

Aínda agóra sôu capáis di jurár ci a vóis éra da fáda; naturáu-mênti as fádas, ispúusas dus côntus i dus vérsus, metêrãu-si nu corasãu da jênti i fálãu di dêntru pra fóra. Ésta, pur ezêmplu, múita vêis a ouví clára i distínta. A di ser príma das feitisêiras da Iscósia: «Tu serás rêi, Macbeth!» — «Tu serás felís, Bentínhu!» Áu cábu, é a mêzma predisãu, pêla mêzma toáda universáu i etérna. Cuãndu voutêi du mêu ispãntu, ouví u réstu du discúrsu di Jozé Días:

—... A di ser felís, cômu merési, asín cômu meresêu êsi diplôma ci alí istá, ci nãu é favôr di ningên. A distinsãu ci tirôu in tôdas as matérias é próva dísu; ja lhi contêi ci ouví da bôca dus lêntis, in particulár, us maióris elojíus. Demáis, a felisidádi nãu é só a glória, é tambên ôutra côiza... A! vosê nãu confiôu túdu áu vélhu Jozé Días! U póbri Jozé Días istá aí pra un cãntu, é cajú xupádu, nãu váli náda; agóra sãu us nóvus, us Iscobáris... Nãu lhi négu ci é môsu múitu distíntu, i trabalhadôr, i marídu di trúis; máis, enfín, vélhu tambên sábi amár...

— Máis ci é?

— Ci a di ser? Cen é ci nãu sábi túdu...? Acéla intimidádi di vizínhus tínha di acabár nístu, ci é verdadêira-mênti úma bênsãu du Séu, purcê éla é un ãnju, é un *anjísimu*... Perdôi a sincáda, Bentínhu, fôi un módu di asentuár a perfeisãu dacéla môsa. Cuidêi u contráriu, outróra; confundí us módus di criãnsa con ispresõis di caráter, i nãu vi ci ésa menína travésa i ja di ólhus pensatívus éra a flor caprixóza di un frútu sadíu i dôsi... Pur ci é ci nãu mi contôu tambên u ci ôutrus sáben, i ca in cáza istá máis ci adivinhádu i aprovádu?

— Mamãi apróva devéras?

— Pôis entãu? Têmus faládu sôbri ísu, i éla fêiz-mi u favôr di pedír a mínha opiniãu. Pergúnti-lhi u ci é ci êu lhi dísi in têrmus clárus i pozitívus; pergínti-lhi. Dísi-lhi ci nãu podía dezejár melhór nóra pra si, bôa, discréta, prendáda, amíga da jênti... i úma dôna di cáza, ci nãu lhi díigu náda. Depôis da mórti da mãi, tomôu cônta di túdu. Pádua, agóra ci si apozentôu, nãu fáis máis ci resebêr u ordenádu i entregá-lu a fílha. A fílha é ci distribúi u dinhêiru, pága as côntas, fáis u róu das dispêzas, cuída di túdu, mantimêntu, rôupa, lúis; vosê ja a víu u ãnu pasádu. I cuãntu a formozúra vosê sábi melhór ci ningên...

— Máis, devéras, mamãi consuutôu u senhôr sôbri u nósu cazamêntu?

— Pozitíva-mênti, nãu; fêiz-mi u favôr di perguntár si Capitú nãu daría úma bôa ispôza; êu é ci, na respósta, falêi in nóra. D. Glória nãu negôu i até dêu un ar di rízu.

— Mamãi sêmpri ci mi iscrevía, faláva di Capitú.

— Vosê sábi ci élas si dãu múitu, i pur ísu é ci súa príma ãnda cáda vêis máis amuáda. Tauvêis agóra cázi máis deprésa.

— Príma Justína?

— Nãu sábi? Sãu côntus, naturáu-mênti; máis enfín, u Doutôr Joãu da Cósta enviuvôu a pôucus mêzis, i dízen (nãu sêi, u protonotáriu é ci mi contôu), dízen ci us dôis ãndãu mêiu inclinádus a acabár con a viuvêis, êntri si, cazãndu-si. A di ver ci nãu a náda, máis nãu é fóra di propózitu, concuãntu éla sêmpri axási ci u doutôr éra un fêixi di ósus... Só si éla é un semitériu, comentôu ríndu; i lógu sériu: Dígu ístu pur grasêju...

Nãu ouví u réstu. Ouvía só a vóis da mínha fáda interiôr, ci mi repetía, máis ja entãu sen palávras: «Tu serás felís, Bentínhu!» I a vóis di Capitú mi dísi a mêzma côiza, con têrmus divérsus, i asín tambên a di Iscobár, us cuáis ãmbus mi confirmárãu a notísia di Jozé Días pêla súa própria impresãu. Enfín, mínha mãi, augúmas semãnas depôis, cuãndu lhi fúi pedír lisênsa pra cazár, alên du consentimêntu, dêu-mi iguáu profesía, sáuva a redasãu própria di mãi: «Tu serás felís, mêu fílhu!»

CI

Nu Séu

Pôis sejãmus felízis di úma vêis, ãntis ci u leitôr pégi in si, môrtu di isperár, i va ispairesêr a ôutra párti; cazêmu-nus. Fôi in 1865, úma tárdi di mársu, pur sinάu ci xovía. Cuãndu xegãmus áu áutu da Tijúca, ôndi éra u nósu nínhu di nôivus, u séu recolhêu a xúva i asendêu as istrêlas, nãu só as ja conhesídas, máis aínda as ci só serãu discobértas dací a múitus séculus. Fôi grãndi finêza i nãu fôi única. S. Pêdru, ci ten as xávis du Séu, abríu-nus as pórtas dêli, fêiz-nus entrár, i depôis di tocár-nus con u báculu, resitôu augúns versículus da súa primêira epístola: «As mulhéris sêjãu sujêitas a sêus marídus... Nãu sêja u adôrnu délas u enfêiti dus cabêlus risádus ôu as rêndas di ôuru, máis u ómen ci istá iscondídu nu corasãu... Du mêzmu módu, vóis, marídus, coabitái con élas, tratãndu-as con ônra, cômu a vázus máis frácus, i erdêiras convôscu da grása da vída...» In segída, fêis sinάu áus ãnjus, i êlis entoárãu un trêxu du *Cãnticu*, tãu consertáda-mênti, ci dizmentiríãu a ipótezi du tenôr italiãnu, si a ezecusãu fôsi na Térra; máis éra nu Séu. A múzica ía con u têcstu, cômu si ouvésen nasídu júntus, a manêira di úma ópera di Wagner. Depôis, vizitãmus úma párti dacêli lugár infinítu. Discãnsa ci nãu farêi discrisãu augúma, nen a língua umãna posúi fórmas idôneas pra tãntu.

Áu cábu, pódi ser ci túdu fôsi un sônhu; náda máis naturáu a un écs-seminarísta ci ouvír pur tôda a párti latín i Iscritúra. É verdádi ci Capitú, ci nãu sabía Iscritúra nen latín, decorôu augúmas palávras, cômu éstas, pur ezêmplu: «Sentêi-mi a sômbra dacêli ci tãntu avía dezejádu.» Cuãntu as di S. Pêdru, dísi-mi nu día segínti ci istáva pur túdu, ci êu éra a única rênda i u únicu enfêiti ci jamáis poría in si. Áu ci êu replicêi ci a mínha ispôza tería sêmpri as máis fínas rêndas dêsti múndu.

CII

Di cazáda

Imajína un relójiu ci só tivési pêndulu, sen mostradôr, di manêira ci nãu si vísen as óras iscrítas. U pêndulu iría di un ládu pra ôutru, máis nenhún sináu istérnu mostraría a márxa du têmpu. Táu fôi acéla semãna da Tijúca.

Di cuãndu in cuãndu, tornávamus áu pasádu i divertíamu-nus in relembrár as nósas tristêzas i calamidádis, máis ísu mêzmu éra un módu di nãu saírmus di nós. Asín vivêmus nóva-mênti a nósa lônga ispára di namorádus, us ãnus da adolesênsia, a denúnsia ci istá nus primêirus capítulus, i ríamus di Jozé Días ci conspirôu a nósa dizuniãu, i acabôu festejãndu u nósu consórsiu. Úma ôu ôutra vêis, falávamus in desêr, máis as manhãs marcádas érãu sêmpri di xúva ôu di sóu, i nós isperávamus un día encobértu, ci teimáva in nãu vir.

Nãu obistãnti, axêi ci Capitú istáva un tãntu impasiênti pur desêr. Concordáva in ficár, máis ía falãndu du pái i di mínha mãi, da fáuta di notísias nósas, dístu i dacílu, a pôntu ci nus arrufãmus un pôucu. Perguntêi-lhi si ja istáva aborresída di min.

— Êu?

— Parési.

— Vosê a di ser sêmpri criãnsa, dísi éla fexãndu-mi a cára êntri as mãus i xegãndu múitu us ólhus áus mêus. Entãu êu isperêi tãntus ãnus pra aborresêr-mi in séti días? Nãu, Bentínhu; díigu ístu purcê é reáu-mênti asín, crêiu ci êlis póden istár dezejózus di ver-nus i imajinár augúma doênsa; i, confésu, pêla mínha párti, ci cería ver papái.

— Pôis vãmus amanhã.

— Nãu; a di ser con têmpu encobértu, redarguíu ríndu.

Pegêi-lhi nu rízu i na palávra, máis a impasiênsia continuôu, i desêmus con sóu.

A alegría con ci pôis u sêu xapéu di cazáda, i u ar di cazáda con ci mi dêu a mãu pra entrár i saír du cárru, i u brásu pra andár na rúa, túdu mi mostrôu ci a cáuza da impasiênsia di Capitú érãu us sináis isteriôris du nôvu istádu. Nãu lhi bastáva ser cazáda êntri cuátru parêdis i augúmas árvoris; presizáva du réstu du múndu tambên. I cuãndu êu mi vi embáixu, pizãndu as rúas con éla, parãndu, olhãndu, falãndu, sentí a mêzma côiza. Inventáva pasêius pra ci mi vísen, mi confirmásen i mi invejásen. Na rúa, múitus voutávãu a cabêsa curiózus, ôutrus parávãu, augúns perguntávãu: «Cen sãu?» i un sabádu isplicáva: «Êsti é u Doutôr Santiágu, ci cazôu a días con acéla môsa, D. Capitolína, depôis di úma lônga paixãu di criãnsas; mórãu na Glória, as famílias rezíden in Máta-caválus.» I ãmbus us dôis: «É úma mosetôna!»

CIII

A felisidádi ten bôa áuma

Mosetôna é vuugár; Jozé Días axôu melhór. Fôi a única pesôa ca di báixu ci nus vizitôu na Tijúca, levãndu abrásus dus nósus i palávras súas, máis palávras ci érãu múzicas verdadêiras; nãu as pônhu ací pra ir poupãndu papéu, máis fôrãu delisiózas. Un día, comparôu-nus a ávis criádas in dôis vãus di telhádus contíguus. Imajína u réstu, as ávis emplumãndu as ázas i subíndu áu séu, i u séu agóra máis lárgu pra podêr contê-las tambên. Nenhún di nós ríu; ãmbus iscutávamus comovídus i convensídus, iscesêndu túdu, dêzdi a tárdi di 1858... A felisidádi ten bôa áuma.

CIV

As pirãmidis

Jozé Días dividía-si agóra êntri min i mínha mãi, auternãndu us jantáris da Glória con us aumôsus di Máta-caválus. Túdu corría ben. Áu fin di dôis ãnus di cazádu, sáuvu u dizgôstu grãndi di nãu ter un fílhu, túdu corría ben. Perdêra mêu sôgru, é verdádi, i u tíu Cózmi istáva pur pôucu, máis a saúdi di mínha mãi éra bôa; a nósa eselênti.

Êu éra adivogádu di augúmas cázas rícas, i us prosésus vínhãu xegãndu. Iscobár contribuíra múitu pra as mínhas istréias nu fôru. Intervêiu con un adivogádu sélebri pra ci mi adimitísi a súa bãnca, i arranjôu-mi augúmas procurasõis, túdu ispontãnea-mênti.

Demáis, as nósas relasõis di família istávãu prévia-mênti fêitas; Sãnxa i Capitú continuávãu depôis di cazádas a amizádi da iscóla, Iscobár i êu a du seminváriu. Êlis morávãu in Andaraí, aôndi ceríãu ci fôsemus múitas vêzis, i, nãu podêndu ser tãntas cômu dezejávamus, íamus la jantár augúns domíngus, ôu êlis vínhãu fazê-lu conôscu. Jantár é pôucu. Íamus sêmpri múitu sêdu, lógu depôis du aumôsu, pra gozármus u día comprída-mênti, i só nus separávamus as nóvi, déis i ônzi óras, cuãndu nãu podía ser máis. Agóra ci pênsu nacêlis días di Andaraí i da Glória, síntu ci a vída i u réstu nãu sêjãu tãu ríjus cômu as Pirãmidis.

Iscobár i a mulhér vivíãu felízis; tínhãu úma filhínha. In têmpu ouví falár di úma aventúra du marídu, negósiu di teátru, nãu sêi ci atrís ôu bailarína, máis si fôi sértu, nãu dêu iscãndalu. Sãnxa éra modésta, u marídu trabalhadôr. Cômu êu un día disési a Iscobár ci lastimáva nãu ter un fílhu, replicôu-mi:

— Ómen, dêixa la. Dêus us dará cuãndu cisér, i si nãu dér nenhún é ci us cér pra si, i melhór será ci fícen nu Séu.

— Úma criãnsa, un fílhu é u complemãntu naturáu da vída.

— Virá, si for nesesáriu.

Nãu vínha. Capitú pedía-u in súas orasõis, êu máis di úma vêis dáva pur min a rezár i a pedí-lu. Ja nãu éra cômu in criãnsa; agóra pagáva antesipáda-mênti, cômu us alugéis da cáza.

CV

Us brásus

Nu máis, túdu corría ben. Capitú gostáva di rir i divertír-si, i, nus primêirus têmpus, cuãndu íamus a pasêius ôu ispetáculus, éra cômu un pásaru ci saísi da gaióla. Arranjáva-si con grása i modéstia. Embóra gostási di jóias, cômu as ôutras môsas, nãu cería ci êu lhi comprási múitas nen cáras, i un día aflijíu-si tãntu ci prometí nãu comprár máis nenhúma; máis fôi só pur pôucu têmpu.

A nósa vída éra máis ôu mênus plásida. Cuãndu nãu istávamus con a família ôu con amígus, ôu si nãu íamus a augún ispetáculu ôu serãu particulár (i êstis érãu rárus), pasávamus as nôitis a nósa janéla da Glória, mirãndu u mar i u séu, a sômbra das montãnhas i dus navíus, ôu a jênti ci pasáva na práia. As vêzis, êu contáva a Capitú a istória da sidádi, ôutras dáva-lhi notísias di astronomía; notísias di amadôr ci éla iscutáva atênta i curióza, nen sêmpri tãntu ci nãu coxilási un pôucu. Nãu sabêndu piãnu, aprendêu depôis di cazáda, i deprésa, i daí a pôucu tocáva nas cázas di amizádi. Na Glória éra úma das nósas recreasõis; também cantáva, máis pôucu i ráru, pur nãu ter vóis; un día xegôu a entendêr ci éra melhór nãu cantár náda i cumpríu u auvítri. Di dansár gostáva, i enfeitáva-si con amôr cuãndu ía a un báili; us brásus é ci... Us brásus merésen un períodu.

Érãu bélus, i na primêira nôiti ci us levôu nus a un báili, nãu crêiu ci ouvési iguáis na sidádi, nen us sêus, leitôra, ci érãu entãu di menína, si érãu nasídus, máis prováveu-mênti istaríãu aínda nu mármori, dôndi viérãu, ôu nas mãus du divínu iscultôr. Érãu us máis bélus da nôiti, a pôntu ci mi enxêrãu di dizvanesimêntu. Conversáva máu con as ôutras pesôas, só pra ve-lus, pur máis ci êlis si entrelasásen áus das cazácas alhêias. Ja nãu fôi asín nu segúndu báili; nêsi, cuãndu vi ci us ómens nãu si fartávãu di olhár pra êlis, di us buscár, cuázi di us pedír, i ci rosávãu pur êlis as mãngas prêtas, ficêi vexádu i aborresídu. Áu tersêiru nãu fúi, i ací tívi u apôiu di Iscobár, a cen confiêi cãndida-mênti us mêus tédius; concordôu lógu comígu.

— Sanxínha tambên nãu vái, ôu irá di mãngas comprídas; u contráriu parési-mi indesênti.

— Nãu é? Máis nãu díga u motívu; ãu di xamár-nus seminarístas. Capitú ja mi xamôu asín.

Nen pur ísu deixêi di contár a Capitú a aprovasãu di Iscobár. Éla sorríu i respondêu ci us brásus di Sanxínha érãu máu fêitus, máis sedêu deprésa, i nãu fôi áu báili; a ôutrus fôi, máis levôu-us mêiu vestídus di iscumílha ôu nãu sêi ci, ci nen cobría nen discobría intêira-mênti, cômu u sendáu di Camõis.

CVI

Déis líbras isterlínas

Ja dísi ci éra poupáda, ôu fíca dítu agóra, i nãu só di dinhêiru máis tambên di côizas uzádas, désas ci si guárdãu pur tradisãu, pur lembrãnsa ôu pur saudádi. Uns sapátus, pur ezêmplu, uns sapatínhus rázus di fítas prêtas ci si cruzávãu nu pêitu du pé i prinsípiu da pérna, us úutimus ci uzôu ãntis di causár botínas, trôusi-us pra cáza, i tiráva-us di lônji in lônji da gavêta da cômoda, con ôutras velharías, dizêndu-mi ci érãu pedásus di criãnsa. Mínha mãi, ci tínha u mêzmu jêniu, gostáva di ouvír falár i fazêr asín.

Cuãntu as púras economías di dinhêiru, dirêi un cázu, i básta. Fôi jústa-mênti pur ocaziãu di úma lisãu di astronomía, a Práia da Glória. Sábis ci augúma vêis a fis coxilár un pôucu. Úma nôiti perdêu-si in fitár u mar, con táu fôrsa i consentrasãu, ci mi dêu siúmis.

— Vosê nãu mi ôuvi, Capitú.

— Êu? Ôusu perfêita-mênti.

— U ci é ci êu dizía?

— Vosê... vosê faláva di Sírius.

— Cuáu Sírius, Capitú. A vínti minútus ci êu falêi di Sírius.

— Faláva di... faláva di Márti, emendôu éla apresáda.

Reáu-mênti, éra di Márti, máis é cláru ci só apanhára u son da palávra, nãu u sentídu. Fícêi sériu, i u ímpetu ci mi dêu fôi deixár a sála; Capitú, áu persebê-lu, fêis-si a máis mimóza das criatúras, pegôu-mi na mãu, confesôu-mi ci istivéra contãndu, ístu é, somãndu uns dinhêirus pra discobrír sérta parséla ci nãu axáva. Tratáva-si di úma conversãu di papéu in ôuru. A prinsípiu supúis ci éra un recúrsu pra dezenfadár-mi, máis daí a pôucu istáva êu mêzmu cauculãndu tambên, ja entãu con papéu i lápis, sôbri u joêlhu, i dáva a diferênsa ci éla buscáva.

— Máis ci líbras sãu ésas? perguntêi-lhi nu fin.

Capitú fitôu-mi ríndu, i replicôu ci a cúupa di rompêr u segrêdu éra mínha. Ergêu-si, fôi áu cuártu i voutôu con déis líbras isterlínas, na mãu; érãu as sóbras du dinhêiru ci êu lhi dáva mensáumênti pra as dispêzas.

— Túdu ístu?

— Nãu é múitu, déis líbras só; é u ci a avarênta di súa mulhér pôdi arranjár, in augúns mêzis, concluíu fazêndu tinír u ôuru na mãu.

— Cen fôi u corretôr?

— U sêu amígu Iscobár.

— Cômu é ci êli nãu mi dísi náda?

— Fôi ôji mêzmu.

— Êli istêvi ca?

— Pôucu ãntis di vosê xegár; êu nãu dísi pra ci vosê nãu disconfiási.

Tívi vontádi di gastár u dôbru du ôuru in augún prezênti comemoratívu, máis Capitú detêvi-mi. Áu contráriu, consuutôu-mi sôbri u ci avíamus di fazêr dacélas líbras.

— Sãu súas, respondí.

— Sãu nósas, emendôu.

— Pôis vosê guárdi-as.

Nu día segínti, fúi ter con Iscobár áu armazém, i ri-mi du segrêdu di ãmbus. Iscobár sorríu i dísi-mi ci istáva pra ir áu mêu iscritóriu contár-mi túdu. A cunhadínha (continuáva a dar êsti nômi a Capitú) tínha-lhi faládu nacílu pur ocaziãu da nósa úutima vizíta a Andaraí, i dísi-lhi a razãu du segrêdu.

— Cuãndu contêi ístu a Sanxínha, concluíu êli, ficôu ispantáda: «Cômu é ci Capitú pódi economizár, agóra ci túdu istá tãu cáru?» «Nãu sêi, fílha; sêi ci arranjôu déis líbras.»

— Ve si éla aprêndi tambên.

— Nãu crêiu; Sanxínha nãu é gastadêira, máis tambên nãu é poupáda; u ci lhi dôu xêga, máis só xêga.

Êu, depôis di augúns instãntis di reflecsãu:

— Capitú é un ãnju!

Iscobár concordôu di cabêsa, máis sen entuziázmu, cômu cen sentía nãu podêr dizêr u mêzmu da mulhér. Asín pensarías tu tambên, tãu sértu é ci as virtúdis das pesôas prócsimas nus dãu táu ôu cuáu vaidádi, orgúlhu ôu consolasãu.

CVII

Siúmis du mar

Si nãu fôsi a astronomía, nãu discobriría êu tãu sêdu as déis líbras di Capitú; máis nãu é pur ísu ci tórnu a éla, é pra ci nãu cuídis ci a vaidádi di profesôr é ci mi fêis padesêr con a dizatensãu di Capitú i ter siúmis du mar. Nãu, mêu amígu. Vênhu isplicár-ti ci tívi táis siúmis pêlu ci podía istár na cabêsa di mínha mulhér, nãu fóra ôu asíma déla. É sabádu ci as distrasõis di úma pesôa póden ser cuupádas, metádi cuupádas, un têrsu, un cíntu, un désimu di cuupádas, pôis ci in matéria di cúupa a graduasãu é infiníta. A recordasãu di uns símplis ólhus básta pra ficsár ôutrus ci us recórden i si delêiten con a imajinasãu dêlis. Nãu é mistér pecádu efetívu i mortáu, nen papéu trocádu, símplis palávra, asênu, suspíru ôu sináu aínda máis miúdu i lévi. Un anônimu ôu anônima ci pási na iscína da rúa fáis con ci metãmus Sírius dêntru di Márti, i tu sábis, leitôr, a diferênsa ci a di un a ôutru na distãnsia i nu tamãnhu, máis a astronomía ten désas confuzõis. Fôi ístu ci mi fêis empalidesêr, calár i cerêr fujír da sála pra voutár, Dêus sábi cuãndu; prováveu-mênti, déis minútus depôis. Déis minútus depôis, istaría êu ôutra vêis na sála, áu piãnu ôu a janéla, continuãndu a lisãu interrompída:

— Márti istá a distãnsia di...

Tãu pôucu têmpu? Sin, tãu pôucu têmpu, déis minútus. Us mêus siúmis érãu intênsus, máis cúrtus; con pôucu derrubaría túdu, máis con u mêzmu pôucu ôu mênus reconstruiría u séu, a térra i as istrêlas.

A verdádi é ci ficêi máis amígu di Capitú, si éra posíveu, éla aínda máis mêiga, u ar máis brãndu, as nôitis máis cláras, i Dêus máis Dêus. I nãu fôrãu própria-mênti as déis líbras isterlínas ci fizérãu ístu, nen u sentimêntu di economía ci revelávãu i ci êu conhesía, máis as cautélas ci Capitú empregôu pra u fin di discobrír-mi un día u cuidádu di tôdus us días. Iscobár tambên si mi fêis máis pegádu áu corasãu. As nósas vizítas fôrãu-si tornãndu máis prócsimas, i as nósas conversasõis máis íntimas.

CVIII

Un fílhu

Pôis nen túdu ísu mi matáva a sédi di un fílhu, un trísti menínu ci fôsi, amarélu i mágru, máis un fílhu, un fílhu própriu da mínha pesôa. Cuãndu íamus a Andaraí i víamus a fílha di Iscobár i Sãnxa, famíliar-mênti Capituzínha, pur diferensá-la di mínha mulhér, vístu ci lhi dérãu u mêzmu nômi a pía, ficávamus xêius di invéjas. A picêna éra grasióza i gordúxa, faladêira i curióza. Us páis, cômu us ôutrus páis, contávãu as travesúras i agudêzas da menína, i nós, cuãndu voutávamus a nôiti pra a Glória, vínhamus suspirãndu as nósas invéjas, i pedíndu mentáu-mênti áu Séu ci no-las matási...

... As invéjas morrêrãu, as isperãnsas nasêrãu, i nãu tardôu ci viési áu múndu u frútu délas. Nãu éra iscásu nen fêiu, cômu êu ja pedía, máis un rapagãu robústu i líndu.

A mínha alegría cuãndu êli nasêu, nãu sêi dizê-la; núnca a tívi iguáu, nen crêiu ci a pósa avêr idêntica, ôu ci di lônji ôu di pértu si parêsa con éla. Fôi úma vertíjen i úma loucúra. Nãu cantáva na rúa pur naturáu vergônha, nen in cáza pra nãu aflijír Capitú convalesênti. Tambên nãu caía, purcê a un dêus pra us páis nóvus. Fóra, vivía con u ispíritu nu menínu; in cáza, con us ólhus, a obiservá-lu, a mirá-lu, a perguntár-lhi dôndi vínha, i pur ci é ci êu istáva tãu intêira-mênti nêli, i várias ôutras tolísis sen palávras, máis pensádas ôu delirádas a cáda instãnti. Tauvêis perdí augúmas cáuzas nu fôru pur discuídu.

Capitú nãu éra mênus térna pra êli i pra min. Dávamus as mãus un áu ôutru, i, cuãndu nãu olhávamus pra u nósu fílhu, conversávamus di nós, du nósu pasádu i du nósu futúru. As óras di maiór incãntu i mistériu érãu as di amamentasãu. Cuãndu êu vía u mêu fílhu xupãndu u lêiti da mãi, i tôda acéla uniãu da naturêza pra a nutrisãu i vída di un ser ci nãu fôra náda, máis ci u nósu distínu afirmôu ci sería, i a nósa constãnsia i u nósu amôr fizérãu ci xegási a ser, ficáva ci nãu sêi dizêr nen díigu; pozitívamênti nãu mi lêmbra, i resêiu ci u ci disési mi saísi iscúru.

Iscuzái minúsias. Asín ci, nãu é presízu contár a dedicasãu di mínha mãi i di Sãnxa, ci tambên fôi pasár con Capitú us primêirus días i nôitis. Cis rejeitár u obiséciu di Sãnxa; respondêu-mi ci êu nãu tínha náda con ísu; tambên Capitú, in soutêira, fôra tratá-la a Rúa dus Inválidus.

— Nãu si lêmbra ci u senhôr fôi la ve-la?

— Lêmbra-mi; máis Iscobár...

— Êu virêi jantár con vosêis, i as nôitis sígu pra Andaraí; ôitu días, i istá túdu pasádu. Bên si ve ci vosê é pái di primêira viájen.

— Tambên vosê; ôndi istá a segúnda?

Uzávamus entãu éstas grásas in família. Ôji, ci mi recolhí a mínha cazmurrísi, nãu sêi si aínda a táu linguájen, máis dévi avêr. Iscobár cumpríu u ci dísi; jantáva conôscu, i ía-si a nôiti. Sôbri tárdi desíamus a práia ôu íamus áu Pasêiu Públicu, fazêndu êli us sêus cáuculus, êu us mêus sônhus. Êu vía u mêu fílhu médicu, adivogádu, negosiãnti, metí-u in várias universidádis i bãncus, i até aseitêi a ipótezi di ser poéta. A posibilidádi di políticu fôi consuutáda, i cri ci mi saísi oradôr, i grãndi oradôr.

— Pódi ser, redarguía Iscobár; ningên diría u ci vêiu a ser Demóstenis.

Iscobár acompanháva múita vêis as mínhas criansísis; tambên interrogáva u futúru. Xegôu a falár da ipótezi di cazár u picênu con a fílha. A amizádi ezísti; istêvi tôda nas mãus con ci apertêi as di Iscobár, áu ouvír-lhi ístu, i na totáu auzênsia di palávras con ci alí asinêi u páctu; éstas viérãu depôis, di atropêlu, afinádas pêlu corasãu, ci batía con grãndi fôrsa. Aseitêi a lembrãnsa, i propúis ci us encaminhásemus a êsti fin, pêla educasãu iguáu i común, pêla infãnsia unída i corréta.

Éra mínha idéia ci Iscobár fôsi padrínhu du picênu; a madrínha devía ser i sería mínha mãi. Máis a primêira párti si trocôu pur intervensãu du tíu Cózmi, ci, áu ver a criãnsa, dísi-lhi êntri ôutrus carínhus:

— Ãnda, tóma a bênsãu a têu padrínhu, velhácu.

I, voutãndu-si pra min:

— Nãu dizístu du favôr; i a di ser deprésa u batizádu, ãntis ci a mínha doênsa mi lévi di vêis.

Contêi discréta-mênti a anedóta a Iscobár, pra ci êli mi compreendêsi i discuupási; ríu-si i nãu si magoôu. Fêis máis, cis ci u aumôsu du batizádu fôsi na xácara dêli, i fôi. Êu aínda tentêi ispasár a serimônia a ver si tíu Cózmi sucumbía primêiru a doênsa, máis parési ci ésta éra máis di aborresêr ci di matár. Nãu ôuvi remédiu senãu levár u menínu a pía, ôndi si lhi dêu u nômi di Ezeciéu; éra u di Iscobár, i êu cis suprír dêsti módu a fáuta di compadríu.

CIX

Un fílhu únicu

Ezeciéu, cuãndu comesôu u capítulu anteriôr, nãu éra aínda jerádu; cuãndu acabôu éra cristãu i católicu. Êsti ôutru é distinádu a fazêr xegár u mêu Ezeciéu áus síncu ãnus, un rapagãu bunítu, con us sêus ólhus clárus, ja inciétus, cômu si cisésen namorár tôdas as môsas da vizinhãnsa, ôu cuázi tôdas.

Agóra, si consideráris ci êli fôi únicu, ci nenhún ôutru vêiu, sértu nen insértu, môrtu nen vívu, un só i únicu, imajinarás us cuidádus ci nus dêu, us sônus ci nus tirôu, i ci sústus nus metêrãu as crízis dus dêntis i ôutras, a menór febrícula, tôda a ezistênsia común das criãnsas. A túdu acudíamus, segúndu cumpría i urjía, côiza ci nãu éra nesesáriu dizêr, máis a leitôris tãu obitúzus, ci náda entênden, si si lhis nãu reláta túdu i u réstu. Vãmus áu réstu.

CX

Rázgus da infãnsia

U réstu cómi-mi aínda múitus capítulus; a vídas ci us ten mênus, i fázen-si aínda asín complétas i acabádas.

Áus síncu i sêis ãnus, Ezeciéu nãu paresía dizmentír us mêus sônhus da Práia da Glória; áu contráriu, adivinhávãu-si nêli tôdas as vocasõis posíveis, dêzdi vadíu até apóstolu. Vadíu é ací pôstu nu bon sentídu, nu sentídu di ómen ci pênsa i cála; metía-si as vêzis consígu, i nístu fazía lembrár a mãi, dêzdi picêna. Asín tambên, ajitáva-si tôdu i instáva pur ir persuadír as vizínhas ci us dôsis ci êu lhi trazía érãu dôsis devéras; nãu u fazía ãntis di fártu dêlis, máis tambên us apóstolus nãu lévãu a bôa doutrína senãu depôis di a têren tôda nu corasãu. Iscobár, bon negosiãnti, opináva ci a cáuza prinsipáu désta ôutra inclinasãu, tauvêis fôsi convidár implísita-mênti as vizínhas a iguáu apostoládu, cuãndu us páis lhi trousésen dôsis; i ría-si da própria grása, i anunsiáva-mi ci u faría sêu sósiu.

Gostáva di múzica, nãu mênus ci di dôsi, i êu dísi a Capitú ci lhi tirási áu piãnu u pregãu du prêtu das cocádas di Máta-caválus...

— Nãu mi lêmbra.

— Nãu díga ísu; vosê nãu si lêmbra dacêli prêtu ci vendía dôsi, as tárdis...

— Lêmbra-mi di un prêtu ci vendía dôsi, máis nãu sêi máis da toáda.

— Nen das palávras?

— Nen das palávras.

A leitôra, ci aínda si lembrará das palávras, dádu ci mi tênha lídu con atensãu, ficará ispantáda di tamãnhu iscesimêntu, tãntu máis ci lhi lembrarãu aínda as vózis da súa infãnsia i adolesênsia; averá ouvidádu augúmas, máis nen túdu fíca na cabêsa. Asín mi replicôu Capitú, i nãu axêi tréplica. Fis, porên, u ci éla nãu isperáva; corrí áus mêus papéis vélhus. In S. Páulu, cuãndu istudãnti, pedí a un profesôr di múzica ci mi transcrevêsi a toáda du pregãu; êli u fêis con prazêr (bastôu-mi repetír-lhu di memória), i êu guardêi u papelínhu; fúi procurá-lu. Daí a pôucu interrompí un romãnsi ci éla tocáva, con u pedasínhu di papéu na mãu. Isplicêi-lhu; éla teclôu as dizesêis nótas.

Capitú axôu a toáda un sabôr particulár, cuázi delisiôzu; contôu áu fílhu a istória du pregãu, i asín u cantáva i tecláva. Ezeciéu aproveitôu a múzica pra pedír-mi ci dizmentísi u têcstu, dãndu-lhi augún dinhêiru.

Fazía di médicu, di militár, di atôr i bailarínu. Núnca lhi dêi oratórius; máis caválus di páu i ispáda a síinta érãu con êli. Ja nãu fálu dus batalhõis ci pasávãu na rúa, i ci êli corría a ver; tôdas as criãnsas u fázen. U ci nen tôdas fázen é ter us ólhus ci ésta tínha. In nenhúma vi as ãnsias di góstu con ci asistía a pasájen da trópa i ouvía tocár a márxa dus tambôris.

— Ólha, papái! ólha!

— Istôu vêndu, mêu fílhu!

— Ólha u comandãnti! Ólha u caválu du comandãnti! Ólha us soudádus!

Un día amanhesêu tocãndu cornêta con a mãu; dêi-lhi úma cornetínha di metáu. Comprêi-lhi soudadínhus di xúmbu, gravúras di batálhas ci êli miráva pur múitu têmpu, cerêndu ci lhi isplicási úma pésa di artilharía, un soudádu caídu, ôutru di ispáda ausáda, i tôdus us sêus amôris íãu pra u di ispáda ausáda. Un día (injênua idádi!) perguntôu-mi impasiênti:

— Máis, papái, pur ci é ci êli nãu dêixa caír a ispáda di úma vêis?

— Mêu fílhu, é purcê é pintádu.

— Máis entãu pur ci é ci êli si pintôu?

Ri-mi du engãnu i isplicêi-lhi ci nãu éra u soudádu ci si tínha pintádu nu papéu, máis u gravadôr, i tívi di isplicár tambên u ci éra gravadôr i u ci éra gravúra: as curiozidádis di Capitú, in súma.

Táis sãu us prinsipáis rázgus da infãnsia: máis un i acábu u capítulu. Un día, na xácara di Iscobár, dêu con un gátu ci tínha un rátu atravesádu na bôca. U gátu nen deixáva a prêza, nen vía pur ôndi fujísi. Ezeciéu nãu dísi náda, detêvi-si, acocorôu-si, i ficôu olhãndu. Áu ve-lu asín atêntu, perguntãmus-lhi di lônji u ci éra; fêiz-nus sináu ci nus calásemus. Iscobár concluíu:

— Vãu ver ci é u gátu ci apanhôu augún rátu. Us rátus continúãu a infestár-mi a cáza, ci é u diábu. Vãmus ver.

Capitú cis tambên ver u fílhu; acompanhêi-us. Efetíva-mênti, éra un gátu i un rátu, lãnsi banáu, sen interêsi nen grása. A única sircunstãnsia particulár éra istár u rátu vívu, isperneãndu, i u mêu picênu enlevádu. Di réstu, u instãnti fôi cúrtu. U gátu, lógu ci sentíu máis jênti, dispôis-si a corrêr; u menínu, sen tirár-lhi us ólhus di síma, fêiz-nus ôutru sináu di silênsiu; i u silênsiu nãu podía ser maiór. Ía dizêr relijôzu, riscêi a palávra, máis ací a pônhu ôutra vêis, nãu só pur siginificár a totalidádi du silênsiu, máis tambên purcê avía nacéla asãu du gátu i du rátu augúma côiza ci prendía con rituáu. U únicu rumôr érãu us úutimus gínxus du rátu, aliás frouxísimus; as pérnas máu si lhi movíãu i dizordenáda-mênti. Un tãntu aborresídu, batí páumas pra ci u gátu fujísi, i u gátu fujíu. Us ôutrus nen tiverãu têmpu di atalhár-mi, Ezeciéu ficôu abatídu.

— Óra, papái!

— Ci fôi? A ésta óra u rátu istá comídu.

— Pôis sin, máis êu cería ver.

Us dôis rírãu-si; êu mêzmu axêi-lhi grása.

CXI

Contádu deprésa

Axêi-lhi grása, i nãu lhi négu aínda agóra, apezár du têmpu pasádu, dus susésus ocorrídus, i da táu ôu cuáu simpatía áu rátu ci áxu in min; têvi grása. Nãu mi péza dizê-lu; us ci amãu a naturêza cômu éla cér ser amáda, sen repúdiu parsiáu nen iscluzõis injústas, nãu áxãu néla náda inferiôr. Ãmu u rátu, nãu dizãmu u gátu. Ja pensêi in us fazêr vivêr júntus, máis vi ci sãu incompatíveis. In verdádi, un rói-mi us lívrus, ôutru u cêiju; máis nãu é múitu ci êu lhis perdôi, si ja perdoêi a un caxôrru ci mi levôu u discãnsu in pióris sircunstãnsias. Contarêi u cázu deprésa.

Fôi cuãndu nasêu Ezeciéu; a mãi istáva con fébri, Sãnxa vivía áu pé déla, i trêis cãis na rúa latíãu tôda a nôiti. Procurêi u fiscáu, i fôi cômu si procurási u leitôr, ci só agóra sábi dístu. Entãu rezouví matá-lus; comprêi venênu, mandêi fazêr trêis bólas di cárni, i êu mêzmu inserí nélas a dróga. Di nôiti, saí; éra úma óra; nen a doênti, nen a enfermêira podíãu dormír, con a búlha dus cãis. Cuãndu êlis mi virãu, afastárãu-si, dôis desêrãu pra u ládu da Práia du Flamêngu, un ficôu a cúrta distãnsia, cômu ci isperãndu. Fúi-mi a êli, asobiãndu i dãndu istalínhus con us dêdus. U diábu aínda latíu, máis fiádu nus sináis di amizádi, fôi-si calãndu, até ci si calôu di tôdu. Cômu êu continuási, êli vêiu a min, divagár, mexêndu a cáuda, ci é u sêu módu di rir dêlis; êu tínha ja na mãu as bólas envenenádas, i ía deitár-lhi úma délas, cuãndu acêli rízu ispesiáu, carínhu, confiãnsa ôu u ci cér ci sêja, mi atôu a vontádi; ficêi asín nãu sêi cômu, tocádu di pêna i guardêi as bólas nu bôusu. Áu leitôr pódi paresêr ci fôi u xêiru da cárni ci remetêu u cãu áu silênsiu. Nãu díigu ci nãu; êu cuídu ci êli nãu mi cis atribuír perfídia áu jéstu, i entregôu-si-mi. A concluzãu é ci si livrôu.

CXII

As imitasõis di Ezeciéu

Táu nãu faría Ezeciéu. Nãu comporía bólas envenenádas, supônhu, máis nãu as recuzaría tambên. U ci faría con sertêza éra ir atráis dus cãis, a pedráda, até ôndi lhi désen as pérnas. I si tivési un páu, iría a páu. Capitú morría pur acêli batalhadôr futúru.

— Nãu sái a nós, ci gostãmus da páis, dísi-mi éla un día, máis papái in môsu éra asín tambên; mamãi é ci contáva.

— Sin, nãu sairá marícas, replicêi; êu só lhi discúbru un defeitozínhu, gósta di imitár us ôutrus.

— Imitár cômu?

— Imitár us jéstus, us módus, as atitúdis; imíta príma Justína, imíta Jozé Días; ja lhi axêi até un jêitu dus péis di Iscobár i dus ólhus...

Capitú deixôu-si istár pensãndu i olhãndu pra min, i dísi afináu ci éra presízu emendá-lu. Agóra reparáva ci reáu-mênti éra vêzu du fílhu, máis paresía-lhi ci éra só imitár pur imitár, cômu susédi a múitas pesôas grãndis, ci tómãu as manêiras dus ôutrus; i pra ci nãu fôsi máis lônji...

— Tambên nãu vãmus mortificá-lu. Sêmpri a têmpu di corrijí-lu.

— A, vôu ver. Vosê tambên nãu éra asín, cuãndu si zangáva con auguên...

— Cuãndu mi zangáva, concórdu; vingãnsa di menínu.
— Sin, máis êu nãu góstu di imitasõis in cáza.
— I nacêli têmpu gostávas di min? dísi êu batêndu-lhi na fási.
A respósta di Capitú fôi un rízu dôsi di iscárniu, un dêsis rízus ci nãu si discréven, i apênas si pintarãu; depôis istirôu us brásus i atirôu-mus sôbri us ômbrus, tãu xêius di grása ci paresíãu (vélha imájen!) un colár di flôris. Êu fis u mêzmu áus mêus, i sentí nãu avêr alí un iscultôr ci nus transferísi a atitúdi a un pedásu di mármori. Só brilharía u artísta, é sértu. Cuãndu úma pesôa ôu un grúpu sáen ben, ningên cér sabêr du modêlu, máis da óbra, i a óbra é ci fíca. Nãu impórta; nós saberíamus ci éramus nós.

CXIII

Embárgus di tersêiru

Pur falár nístu, é naturáu ci mi pergúntis si, sêndu ãntis tãu siôzsu déla, nãu continuêi a se-lu apezár du fílhu i dus ãnus. Sin, senhôr, continuêi. Continuêi, a táu pôntu ci u menór jéstu mi aflijía, a máis ínfima palávra, úma insistênsia cuaucér; múita vêis só a indiferênsa bastáva. Xegêi a ter siúmis di túdu i di tôdus. Un vizínhu, un par di váusa, cuaucér ómen, môsu ôu madúru, mi enxía di terrôr ôu disconfiãnsa. É sértu ci Capitú gostáva di ser vísta, i u mêiu máis própriu a táu fin (dísi-mi úma senhóra, un día) é ver tambên, i nãu a ver sen mostrár ci si ve.

A senhóra ci mi dísi ístu cuídu ci gostôu di min, i fôi naturáumênti pur nãu axár da mínha párti correspondênsia áus sêus afétus ci mi isplicôu dacéla manêira us sêus ólhus teimózus. Ôutrus ólhus mi procurávãu tambên, nãu múitus, i nãu díigu náda sôbri êlis, têndu aliás confesádu a prinsípiu as mínhas aventúras vindôuras, máis érãu aínda vindôuras. Nacêli têmpu, pur máis mulhéris bunítas ci axási, nenhúma resebería a mínima párti du amôr ci tínha a Capitú. A mínha própria mãi nãu cería máis ci metádi. Capitú éra túdu i máis ci túdu; nãu vivía nen trabalháva ci nãu fôsi pensãndu néla. Áu teátru íamus júntus; só mi lêmbra ci fôsi dúas vêzis sen éla, un benefísiu di atôr, i úma istréia di ópera, a ci éla nãu fôi pur ter adoesídu, máis cis pur fôrsa ci êu fôsi. Éra tárdi pra mandár u camaróti a Iscobár; saí, máis voutêi nu fin du primêiru átu. Incontrêi Iscobár a pórta du corredôr.

— Vínha falár-ti, dísi-mi êli.

Isplicêi-lhi ci tínha saídu pra u teátru dôndi voutára reseôzu di Capitú, ci ficára doênti.

— Doênti di ce? perguntôu Iscobár.

— Ceixáva-si da cabêsa i du istômagu.

— Entãu, vôu-mi embóra. Vínha pra acêli negósiu dus embárgus...

Érãu uns embárgus di tersêiru; ocorrêra un insidênti importãnti, i, têndu êli jantádu na sidádi, nãu cis ir pra cáza sen dizêr-mi u ci éra, máis ja agóra falaría depôis...

— Nãu, falêmus ja, sóbi; éla pódi istár melhór. Si istivér piór, désis.

Capitú istáva melhór i até bôa. Confesôu-mi ci apênas tivéra úma dor di cabêsa di náda, máis agravára u padesimêntu pra ci êu fôsi divertír-mi. Nãu faláva alégri, u ci mi fêis disconfiár ci mentía, pra mi nãu metêr mêdu, máis jurôu ci éra a verdádi púra. Iscobár sorríu i dísi:

— A cunhadínha istá tãu doênti cômu vosê ôu êu. Vãmus áus embárgus.

CXIV

In ci si isplíca u isplicádu

Ãntis di ir áus embárgus, isplicêmus aínda un pôntu ci ja ficôu isplicádu, máis nãu ben isplicádu. Vísti ci êu pedí (cap. CX) a un profesôr di múzica di S. Páulu ci mi iscrevêsi a toáda dacêli pregãu di dôsis di Máta-caválus. In si, a matéria é xôxa, i nãu váli a pêna di un capítulu, cuãntu máis dôis; máis a matérias táis ci trázen insinamêntus interesãntis, senãu agradáveis. Isplicêmus u isplicádu.

Capitú i êu tínhamus jurádu nãu iscesêr máis acêli pregãu; fôi in momêntu di grãndi ternúra, i u tabeliãu divínu sábi as côizas ci si júrãu in táis momêntus, êli ci as rejístra nus lívrus etérnus.

— Vosê júra?

— Jurú, dísi éla istendêndu trájica-mênti u brásu.

Aproveitêi u jéstu pra beijár-lhi a mãu; istáva aínda nu seminári. Cuãndu fúi pra S. Páulu, cerêndu un día relembrár a toáda, vi ci a ía perdêndu intêira-mênti; consegí recordá-la i corrí áu profesôr, ci mi fêis u obiséciu di a iscrevêr nu pedasínhu di papéu. Fôi pra nãu fautár áu juramêntu ci fis ístu. Máis as di crer ci, cuãndu corrí áus papéis vélhus, nacéla nôiti da Glória, tambên nãu mi lembráva ja da toáda nen du têcstu? Fiz-mi di pontuáu áu juramêntu, i êsti é ci fôi u mêu pecádu; iscesêr, cuaucér iscési.

Áu sértu, ningên sábi si a di mantêr ôu nãu un juramêntu. Côizas futúras! Portãntu, a nósa constituisãu política, transferíndu u juramêntu a afirmasãu símplis, é profúnda-mênti moráu. Acabôu con un pecádu terríveu. Fautár áu compromísu é sêmpri infidelidádi, máis a auguên ci tênha máis temôr a Dêus ci áus ómens nãu lhi importará mentír, úma vêis ôu ôutra, dêzdi ci nãu méti a áuma nu purgatóriu. Nãu confúndãu purgatóriu con inférnu, ci é u etérnu naufrájiu. Purgatóriu é úma cáza di penhôris, ci emprésta sôbri tôdas as virtúdis, a júru áutu i prázu cúrtu. Máis us prázus renóvãu-si, até ci un día úma ôu dúas virtúdis mediãnas págãu tôdus us pecádus grãndis i picênus.

CXV

Dúvidas sôbri dúvidas

Vãmus agóra áus embárgus... I pur ci irêmus áus embárgus? Dêus sábi u ci cústa iscrevê-lus, cuãntu máis contá-lus. Da sircunstãnsia nóva ci Iscobár mi trazía apênas díigu u ci lhi dísi entãu, ístu é, ci nãu valía náda.

— Náda?

— Cuázi náda.

— Entãu váli augúma côiza.

— Pra reforsár as razõis ci ja têmus váli mênus ci u xa ci vosê vái tomár comígu.

— É tárdi pra tomár xa.

— Tomarêmus deprésa.

Tomãmus deprésa. Durãnti êli, Iscobár olháva pra min disconfiádu, cômu si cuidási ci êu recuzáva a sircunstãnsia nóva pur forrár-mi a iscrevê-la; máis táu suspêita nãu ía con a nósa amizádi.

Cuãndu êli saíu, referí as mínhas dúvidas a Capitú; éla as disfêis con a árti fína ci posuía, un jêitu, úma grása tôda súa, capáis di disipár as mêzmas tristêzas di Olímpiu.

— Sería u negósiu dus embárgus, concluíu; i êli ci vêiu até ací, a ésta óra, é ci istá impresionádu con a demãnda.

— Tens razãu.

Palávra púxa palávra, falêi di ôutras dúvidas. Êu éra entãu un pôsu délas; coaxávãu dêntru di min, cômu verdadêiras rãs, a pôntu di mi tiráren u sônu augúmas vêzis. Dísi-lhi ci comesáva a axár mínha mãi un tãntu fría i arredía con éla. Pôis ací mêzmu valêu a árti fína di Capitú!

— Ja dísi a vosê u ci é; côizas di sógra. Mamãezínha ten siúmis di vosê; lógu ci êlis pásen i as saudádis aumênten, éla tórna a ser u ci éra. In lhi fautãndu u nétu...

— Máis êu tênhu notádu ci ja é fría tambên con Ezeciéu. Cuãndu êli vái comígu, mamãi nãu lhi fáis as mêzmas grásas.

— Cen sábi si nãu ãnda doênti?

— Vãmus nós jantár con éla amanhã?

— Vãmus... Nãu... Pôis vãmus.

Fômus jantár con a mínha vélha. Ja lhi podía xamár asín, pôstu ci us sêus cabêlus brãncus nãu u fôsen tôdus nen totáu-mênti, i u rôstu istivési comparatíva-mênti frêscu; éra úma ispésii di mosidádi cuincuagenária ôu di ansianidádi visóza, a iscôlha... Máis náda di melancolías; nãu céru falár dus ólhus molhádus, a entráda i a saída. Pôucu entrôu na conversasãu. Tambên nãu éra diferênti da costumáda. Jozé Días falôu du cazamêntu i súas belêzas, da política, da Európa i da omeopatía, tíu Cózmi das súas moléstias, príma Justína da vizinhãnsa, ôu di Jozé Días, cuãndu êsti saía da sála.

Cuãndu voutãmus, a nôiti, viémus pur alí a pé, falãndu das mínhas dúvidas. Capitú nóva-mênti mi aconselhôu ci isperásemus. Sógras érãu tôdas asín; la vínha un día i mudávãu. Áu pásu ci mi faláva, recrudesía di ternúra. Dalí in diãnti fôi cáda vêis máis dôsi comígu; nãu mi ía isperár a janéla, pra nãu ispertár-mi us siúmis, máis cuãndu êu subía, vía nu áutu da iscáda, êntri as grádis da canséla, a cára delisióza da mínha amíga i ispôza, rizônha cômu tôda a nósa infãnsia. Ezeciéu as vêzis istáva con éla; nós u avíamus acostumádu a ver u ósculu da xegáda i da saída, i êli enxía-mi a cára di bêijus.

CXVI

Fílhu du ómen

Apaupêi Jozé Días sôbri as manêiras nóvas di mínha mãi; ficôu ispantádu. Nãu avía náda, nen podía avêr côiza nenhúma, tãntus érãu us louvôris insesãntis ci êli ouvía «a béla i virtuóza Capitú.»

— Agóra, cuãndu us ôusu, êntru tambên nu côru; máis a prinsípiu ficáva envergonhadísimu. Pra cen xegôu, cômu êu, a arrenegár dêsti cazamêntu, éra dúru confesár ci êli fôi úma verdadêira bênsãu du Séu. Ci dígina senhóra nus saíu a criãnsa travésa di Máta-caválus! U pái é ci nus separôu un pôucu, in cuãntu nãu nus conhesíamus, máis túdu acabôu in ben. Pôis, sin, senhôr, cuãndu D. Glória elojía a súa nóra i comádri...

— Entãu, mamãi...?

— Perfêita-mênti!

— Máis, pur ci é ci nãu nus vizíta a tãntu têmpu?

— Crêiu ci ten andádu máis axacáda dus sêus reumatízmus. Êsti ãnu ten fêitu múitu fríu... Imajíni a aflisãu déla, ci andáva u día intêiru; agóra é obrigáda a istár ciéta, áu pé du irmãu, ci la ten u sêu máu...

Cis obiservár-lhi ci táu razãu isplicáva a interrupisãu das vizítas, i nãu a friêza cuãndu íamus nós a Máta-caválus; máis nãu istendí tãu lônji a intimidádi du agregádu. Jozé Días pedíu pra ver u nósu «profetazínhu» (asín xamáva a Ezeciéu) i fêiz-lhi as féstas du costúmi. Désta vêis falôu áu módu bíblicu (istivéra na véspera a folheár u lívru di Ezeciéu, cômu sôubi depôis) i perguntáva-lhi: «Cômu vái ísu, fílhu du ómen?» «Dízi-mi, fílhu du ómen, ôndi istãu us têus brincêdus?» «Céris comêr dôsi, fílhu du ómen?»

— Ci fílhu du ómen é êsi? perguntôu-lhi Capitú agastáda.

— Sãu us módus di dizêr da Bíblia.

— Pôis êu nãu góstu dêlis, replicôu éla con asperêza.

— Ten razãu, Capitú, concordôu u agregádu. Vosê nãu imajína cômu a Bíblia é xêia di ispresõis crúas i grosêiras. Êu faláva asín pra variár... Tu cômu váis, mêu ãnju? Mêu ãnju, cômu é ci êu ãndu na rúa?

— Nãu, atalhôu Capitú; ja lhi vôu tirãndu êsi costúmi di imitár us ôutrus.

— Máis ten múita grása; a min, cuãndu êli copía us mêus jéstus, parési-mi ci sôu êu mêzmu, picinínu. Ôutru día xegôu a fazêr un jéstu di D. Glória, tãu ben ci éla lhi dêu un bêiju in pága. Vãmus, cômu é ci êu ãndu?

— Nãu, Ezeciéu, dísi êu, mamãi nãu cér.

Êu mêzmu axáva fêiu táu séstru. Augúns dus jéstus ja lhi íãu ficãndu máis repetídus, cômu u das mãus i péis di Iscobár; úutima-mênti, até apanhára u módu di voutár da cabêsa dêsti, cuãndu faláva, i u di deixá-la caír, cuãndu ría. Capitú ralháva. Máis u menínu éra travêsu, cômu u diábu; apênas comesãmus a falár di ôutra côiza, sautôu áu mêiu da sála, dizêndu a Jozé Días:

— U senhôr ãnda asín.

Nãu podêmus deixár di rir, êu máis ci ningên. A primêira pesôa ci fexôu a cára, ci u repreendêu i xamôu a si fôi Capitú.

— Nãu céru ísu, ouvíu?

CXVII

Amígus prócsimus

Ja entãu Iscobár deixára Andaraí i comprára úma cáza nu Flamêngu, cáza ci aínda alí vi, a días, cuãndu mi dêu na gãna isperimentár si as sensasõis antígas istávãu mórtas ôu dormíãu só; nãu pósu dizê-lu ben, purcê us sônus, cuãndu sãu pezádus, confúnden vívus i defúntus, a nãu ser a respirasãu. Êu respiráva un pôucu, máis pódi ser ci fôsi du mar, mêiu ajitádu. Enfín, pasêi, asendí un xarútu, i dêi pur min nu Catêti; tínha subídu pêla Rúa da Prinsêza, úma rúa antíga... Ó rúas antígas! ó cázas antígas! ó pérnas antígas! Tôdus nós éramus antígus, i nãu é presízu dizêr ci nu máu sentídu, nu sentídu di vélhu i acabádu.

Vélha é a cáza, máis nãu lhi auterárãu náda. Nãu sêi até si aínda ten u mêzmu númeru. Nãu díigu ci númeru é pra nãu íren indagár i cavár a istória. Nãu é ci Iscobár aínda la móri nen sicér víva; morrêu pôucu depôis, pur un módu ci êi di contár. Encuãntu vivêu, úma vêis ci istávamus tãu prócsimus, tínhamus pur asín dizêr úma só cáza, êu vivía na dêli, êli na mínha, i u pedásu di práia êntri a Glória i u Flamêngu éra cômu un camínhu di úzu própriu i particulár. Fazía-mi pensár nas dúas cázas di Máta-caválus, con u sêu múru di permêiu.

Un istoriadôr da nósa língua, crêiu ci Joãu di Bárrus, põi na bôca di un rêi bárbaru augúmas palávras mãnsas, cuãndu us portugêzis lhi propúnhãu istabelesêr alí áu pé úma fortalêza; dizía u rêi ci us bons amígus devíãu ficár lônji uns dus ôutrus, nãu pértu, pra si nãu zangáren cômu as águas du mar ci batíãu furiózas nu roxêdu ci êlis víãu dalí. Ci a sômbra du iscritôr mi perdôi, si êu duvídu ci u rêi disési táu palávra nen ci éla sêja verdadêira. Prováveu-mênti fôi u mêzmu iscritôr ci a inventôu pra adornár u têcstu, i nãu fêis máu, purcê é buníta; reáu-mênti, é buníta. Êu crêiu ci u mar entãu batía na pédra, cômu é sêu costúmi, dêzdi Ulísis i ãntis. Agóra ci a comparasãu sêja verdadêira é ci nãu. Segúra-mênti a inimígus contíguus, máis tambên a amígus di pértu i du pêitu. I u iscritôr iscesía (sáuvu si aínda nãu éra du sêu têmpu), iscesía u adágiu: lônji dus ólhus, lônji du corasãu. Nóis nãu podíamus ter us corasõis agóra máis pértu. As nósas mulhéris vivíãu na cáza úma da ôutra, nós pasávamus as nôitis ca ôu la conversãndu, jogãndu ôu mirãndu u mar. Us dôis picênus pasávãu días, óra nu Flamêngu, óra na Glória.

Cômu êu obiservási ci podía acontesêr con êlis u ci si déra êntri min i Capitú, axárãu tôdus ci sin, i Sãnxa acresentôu ci até ja si íãu paresêndu. Êu isplicêi:

— Nãu; é purcê Ezeciéu imíta us jéstus dus ôutrus.

Iscobár concordôu comígu, i insinuôu ci augúma vêis as criãnsas ci si frecuêntãu múitu acábãu paresêndu-si úmas con as ôutras. Opinêi di cabêsa, cômu mi susedía nas matérias ci êu nãu sabía ben nen máu. Túdu podía ser. U sértu é ci êlis si ceríãu múitu, i podíãu acabár cazádus, máis nãu acabárãu cazádus.

CXVIII

A mãu di Sãnxa

Túdu acába, leitôr; é un vélhu truízmu, a ci si pódi acresentár ci nen túdu u ci dúra, dúra múitu têmpu. Ésta segúnda párti nãu áxa crêntis fáseis; áu contráriu, a idéia di ci un castélu di vêntu dúra máis ci u mêzmu vêntu di ci é fêitu, difísiu-mênti si dispegará da cabêsa, i é bon ci sêja asín, pra ci si nãu pêrca u costúmi dacélas construsõis cuázi etérnas.

U nósu castélu éra sólidu, máis un domíngu... Na véspera tínhamus pasádu a nôiti nu Flamêngu, nãu só us dôis cazáis inseparáveis, cômu aínda u agregádu i príma Justína. Fôi entãu ci Iscobár, falãndu-mi a janéla, dísi-mi ci fôsemus la jantár nu día segínti; presizávamus falár di un projétu in família, un projétu pra us cuátru.

— Pra us cuátru? Úma contradãnsa.

— Nãu. Nãu és capáis di adivinhár u ci sêja, nen êu díigu. Ven amanhã.

Sãnxa nãu tiráva us ólhus di nós durãnti a convérsa, áu cãntu da janéla. Cuãndu u marídu saíu, vêiu ter comígu. Perguntôu-mi di ci é ci faláramus; dísi-lhi ci di un projétu ci êu nãu sabía cuáu fôsi; éla pedíu-mi segrêdu, i revelôu-mi u ci éra: úma viájen a Európa dalí a dôis ãnus. Dísi ístu di cóstas pra dêntru, cuázi suspirãndu. U mar batía con grãndi fôrsa na práia; avía resáca.

— Vãmus tôdus? perguntêi pur fin.

— Vãmus.

Sãnxa ergêu a cabêsa i olhôu pra min con tãntu prazêr ci êu, grásas as relasõis déla i Capitú, nãu si mi daría beijá-la na tésta. Entretãntu, us ólhus di Sãnxa nãu convidávãu a ispansõis fraternáis, paresíãu cêntis i intimatívus, dizíãu ôutra côiza, i nãu tardôu ci si afastásen da janéla, ôndi êu ficêi olhãndu pra u mar, pensatívu. A nôiti éra clára.

Dalí mêzmu buscêi us ólhus di Sãnxa, áu pé du piãnu; incontrêi-us in camínhu. Parárãu us cuátru i ficárãu diãnti uns dus ôutrus, uns isperãndu ci us ôutrus pasásen, máis nenhuns pasávãu. Táu si da na rúa êntri dôis teimózus. A cautéla dizligôu-nus; êu tornêi a voutár-mi pra fóra. I asín pôstu entrêi a cavár na memória si augúma vêis olhára pra éla con a mêzma ispresãu, i ficêi insértu. Tívi úma sertêza só, é ci un día pensêi néla, cômu si pênsa na béla disconhesída ci pása; máis entãu dar-si-ía ci éla, adivinhãndu... Tauvêis u símplis pensamêntu mi transluzísi ca fóra, i éla mi fujísi outróra irritáda ôu acanháda, i agóra pur un movimêntu invensíveu... Invensíveu; ésta palávra fôi cômu úma bênsãu di pádri a mísa, ci a jênti resébi i repéti in si mêzma.

— U mar amanhã istá di dizafiár a jênti, dísi-mi a vóis di Iscobár, áu pé di min.

— Vosê êntra nu mar amanhã?

— Tênhu entrádu con máris maióris, múitu maióris. Vosê nãu imajína u ci é un bon mar in óra bravía. É presízu nadár ben, cômu êu, i ter êstis puumõis, dísi êli batêndu nu pêitu, i êstis brásus; apáupa.

Apaupêi-lhi us brásus, cômu si fôsen us di Sãnxa. Cústa-mi ésta confisãu, máis nãu pósu suprimí-la; éra jarretár a verdádi. Nen só us apaupêi con ésa idéia, máis aínda sentí ôutra côiza: axêi-us máis grósus i fórtis ci us mêus, i tívi-lhis invéja; acrési ci sabíãu nadár.

Cuãndu saímus, tornêi a falár con us ólhus a dôna da cáza. A mãu déla apertôu múitu a mínha, i demorôu-si máis ci di costúmi.

A modéstia pedía entãu, cômu agóra, ci êu vísi nacêli jéstu di Sãnxa úma sansãu áu projétu du marídu i un agradesimêntu. Asín devía ser, máis un flúidu particulár ci mi corrêu tôdu u côrpu dizviôu di min a concluzãu ci dêixu iscríta. Sentí aínda us dêdus di Sãnxa êntri us mêus, apertãndu uns áus ôutrus. Fôi un instãnti di vertíjen i di pecádu. Pasôu deprésa nu relójiu du têmpu; cuãndu xegêi u relójiu áu ouvídu, trabalhávãu só us minútus da virtúdi i da razãu.

—... Úma senhóra delisiozísima, concluíu Jozé Días un discúrsu ci vínha fazêndu.

— Delisiozísima! repetí con augún ardôr, ci moderêi lógu, emendãndu-mi: Reáu-mênti, úma béla nôiti!

— Cômu déven ser tôdas as dacéla cáza, continuôu u agregádu. Ca fóra, nãu; ca fóra u mar istá zangádu; iscúti.

Ouvía-si u mar fórti, — cômu ja si ouvía di cáza, — a resáca éra grãndi i, a distãnsia, víãu-si cresêr as ôndas. Capitú i príma Justína, ci íãu adiãnti, detivérãu-si núma das vóutas da práia, i fômus conversãndu us cuátru; máis êu conversáva máu. Nãu avía mêiu di iscesêr intêira-mênti a mãu di Sãnxa nen us ólhus ci trocãmus. Agóra axáva-lhis ístu, agóra acílu. Us instãntis du Diábu intercalávãu-si nus minútus di Dêus, i u relójiu fôi asín marcãndu auternatíva-mênti a mínha perdisãu i a mínha sauvasãu. Jozé Días dispedíu-si di nós a pórta. Príma Justína dormíu in nósa cáza; iría embóra, nu día segínti, depôis du aumôsu i da mísa. Êu recolhí-mi áu mêu gabinêti, ôndi mi demorêi máis ci di costúmi.

U retrátu di Iscobár, ci êu tínha alí, áu pé du di mínha mãi, falôu-mi cômu si fôsi a própria pesôa. Combatí sinséra-mênti us impúusus ci trazía du Flamêngu; rejeitêi a figúra da mulhér du mêu amígu, i xamêi-mi dizleáu. Demáis, cen mi afirmáva ci ouvési augúma intensãu dacéla ispésii nu jéstu da dispedída i nus anteriôris? Túdu podía ligár-si áu interêsi da nósa viájen. Sãnxa i Capitú érãu tãu amígas ci sería un prazêr máis pra élas íren júntas.

Cuãndu ouvési augúma intensãu secsuáu, cen mi provaría ci nãu éra máis ci úma sensasãu fuugurãnti, distináda a morrêr con a nôiti i u sônu? A remórsus ci nãu násen di ôutru pecádu, nen ten maiór durasãu. Agarrêi-mi a ésta ipótezi ci si consiliáva con a mãu di Sãnxa, ci êu sentía di memória dêntru da mínha mãu, cênti i demoráda, apertáda i apertãndu...

Sinséra-mênti, êu axáva-mi máu êntri un amígu i a atrasãu. A timidêis pódi ser ci fôsi ôutra cáuza dacéla crízi; nãu é só u Séu ci da as nósas virtúdis, a timidêis tambên, nãu contãndu u acázu, máis u acázu é un méru asidênti; a melhór oríjen délas é u Séu. Entretãntu, cômu a timidêis ven du Séu, ci nus da a compleisãu, a virtúdi, fílha déla, é, jenealógica-mênti, u mêzmu sãngi selestiáu. Asín refletiría, si pudési; máis a prinsípiu vagêi a tôa. Paixãu nãu éra nen inclinasãu. Capríxu sería ôu ce? Áu fin di vínti minútus éra náda, intêira-mênti náda. U retrátu di Iscobár paresêu falár-mi; vi-lhi a atitúdi frãnca i símplis, sacudí a cabêsa i fúi deitár-mi.

CXIX

Nãu fása ísu, cerída!

A leitôra, ci é mínha amíga i abríu êsti lívru con u fin di discansár da cavatína di ônten pra a váusa di ôji, cér fexá-lu as prêzas, áu ver ci beirãmus un abízmu. Nãu fása ísu, cerída; êu múdu di rúmu.

CXX

Us áutus

Na manhã segínti acordêi lívri das abominasõis da véspera; xamêi-lhis alusinasõis, tomêi café, percorrí us jornáis i fúi istudár uns áutus. Capitú i príma Justína saírãu pra a mísa das nóvi, na Lápa. A figúra di Sãnxa dizaparesêu intêira-mênti nu mêiu das alegasõis da párti adivérsa, ci êu ía lêndu nus áutus, alegasõis fáusas, inadmisíveis, sen apôiu na lêi nen nas prácsis. Vi ci éra fásiu ganhár a demãnda; consuutêi Dalloz, Perêira i Sôuza...

Úma só vêis olhêi pra u retrátu di Iscobár. Éra úma béla fotografía tiráda un ãnu ãntis. Istáva di pé, sôbri-cazáca abotoáda, a mãu iscêrda nu dôrsu di úma cadêira, a dirêita metída áu pêitu, u olhár áu lônji pra a iscêrda du ispectadôr. Tínha gárbu i naturalidádi. A moudúra ci lhi mandêi por nãu encobría a dedicatória, iscríta embáixu, nãu nas cóstas du cartãu: «Áu mêu cerídu Bentínhu u sêu cerídu Iscobár 20 -4 -70.» Éstas palávras fortalesêrãu-mi us pensamêntus dacéla manhã, i ispancárãu di tôdu as recordasõis da véspera. Nacêli têmpu a mínha vísta éra bôa; êu podía le-las du lugár in ci istáva. Tornêi áus áutus.

CXXI

A catástrofi

Nu melhór dêlis, ouví pásus presipitádus na iscáda, a campaínha soôu, soárãu páumas, góupis na canséla, vózis, acudírãu tôdus, acudí êu mêzmu. Éra un iscrávu da cáza di Sãnxa ci mi xamáva:

— Pra ir la... sinhô nadãndu, sinhô morrêndu.

Nãu dísi máis náda, ôu êu nãu lhi ouví u réstu. Vestí-mi, deixêi recádu a Capitú i corrí áu Flamêngu.

In camínhu, fúi adivinhãndu a verdádi. Iscobár metêu-si a nadár, cômu uzáva fazêr, arriscôu-si un pôucu máis fóra ci di costúmi, apezár du mar bravíu, fôi enroládu i morrêu. As canôas ci acudírãu máu puderãu trazêr-lhi u cadáver.

CXXII

U entêrru

A viúva... Pôupu-vus as lágrimas da viúva, as mínhas, as da ôutra jênti. Saí di la sêrca di ônzi óras; Capitú i príma Justína isperávãu-mi, úma con u paresêr abatídu i istúpidu, ôutra enfastiáda apênas.

— Vãu fazêr companhía a póbri Sanxínha; êu vôu cuidár du entêrru.

Asín fizémus. Cis ci u entêrru fôsi pompôzu, i a afluênsia dus amígus fôi numeróza. Práia, rúas, Prása da Glória, túdu érãu cárrus, múitus dêlis particuláris. A cáza nãu sêndu grãndi, nãu podíãu la cabêr tôdus; múitus istávãu na práia, falãndu du dizástri, apontãndu u lugár in ci Iscobár falesêra, ouvíndu referír a xegáda du môrtu. Jozé Días ouvíu tambên falár dus negósius du finádu, divergíndu augúns na avaliasãu dus bens, máis avêndu acôrdu in ci u pasívu devía ser picênu. Elojiávãu as cualidádis di Iscobár. Un ôu ôutru discutía u resênti gabinêti Ríu Brãncu; istávamus in mársu di 1871. Núnca mi isceseu u mêis nen u ãnu.

Cômu êu ouvési rezouvídu falár nu semitériu, iscreví augúmas línhas i mostrêi-as in cáza a Jozé Días, ci as axôu reáu-mênti díginas du môrtu i di min. Pedíu-mi u papéu, resitôu lênta-mênti u discúrsu, pezãndu as palávras, i confirmôu a primêira opiniãu;

nu Flamêngu ispalhôu a notísia. Augúns conhesídus viérãu interrogár-mi:

— Entãu, vãmus ouví-lu?

— Cuátru palávras.

Pôucas máis seríãu. Tínha-as iscrítu con resêiu di ci a emosãu mi impedísi di improvizár. Nu tíuburi in ci andêi úma ôu dúas óras, nãu fizéra máis ci recordár u têmpu du seminráriu, as relasõis di Iscobár, as nósas simpatías, a nósa amizádi, comesáda, continuáda i núnca interrompída, até ci un lãnsi da fortúna fêis separár pra sêmpri dúas criatúras ci prometíãu ficár pur múitu têmpu unídas. Di cuãndu in cuãndu enxugáva us ólhus. U coxêiru aventurôu dúas ôu trêis pergúntas sôbri a mínha situasãu moráu; nãu mi arrancãndu náda, continuôu u sêu ofísiu. Xegãndu a cáza, deitêi acélas emosõis áu papéu; táu sería u discúrsu.

CXXIII

Ólhus di resáca

Enfín, xegôu a óra da incomendasãu i da partída. Sãnxa cis dispedír-si du marídu, i u dizispêru dacêli lãnsi consternôu a tôdus. Múitus ómens xorávãu tambên, as mulhéris tôdas. Só Capitú, amparãndu a viúva, paresía vensêr-si a si mêzma. Consoláva a ôutra, cería arrancá-la dalí. A confuzãu éra jeráu. Nu mêiu déla, Capitú olhôu augúns instãntis pra u cadáver tãu fícsa, tãu apaixonádamênti fícsa, ci nãu adimíra lhi sautásen augúmas lágrimas pôucas i caládas...

As mínhas sesárãu lógu. Fícêi a ver as déla; Capitú enxugôu-as deprésa, olhãndu a fúrtu pra a jênti ci istáva na sála. Redobrôu di carísias pra a amíga, i cis levá-la; máis u cadáver parési ci a rétínha tambên. Momêntu ôuvi in ci us ólhus di Capitú fitárãu u defúntu, cuáis us da viúva, sen u prãntu nen palávras désta, máis grãndis i abértus, cômu a vága du mar la fóra, cômu si cisési tragár tambên u nadadôr da manhã.

CXXIV

U discúrsu

— Vãmus, sãu óras...

Éra Jozé Días ci mi convidáva a fexár u ataúdi. Fexãmu-lu, i êu pegêi núma das argólas; rompêu u alarídu fináu. Palávra ci, cuãndu xegêi a pórta, vi u sóu cláru, túdu jênti i cárrus, as cabêsas discobértas, tívi un dacêlis mêus impúusus ci núnca xegávãu a ezecusãu: fôi atirár a rúa caixãu, defúntu i túdu. Nu cárru dísi a Jozé Días ci si calási. Nu semitériu tívi di repetír a serimônia da cáza, dizatár as corrêias, i ajudár a levár u féretru a cóva. U ci ístu mi custôu imajína. Desídu u cadáver a cóva, trousérãu a cáu i a pa; sábis dístu, terás ídu a máis di un entêrru, máis u ci nãu sábis nen pódi sabêr nenhún dus têus amígus, leitôr, ôu cuaucér ôutru istrãnhu, é a crízi ci mi tomôu cuãndu vi tôdus us ólhus in min, us péis ciétus, as orêlhas atêntas, i, áu cábu di augúns instãntis di totáu silênsiu, un susúrru vágu, augúmas vózis interrogatívas, sináis, i auguên, Jozé Días, ci mi dizía áu ouvídu:

— Entãu, fáli.

Éra u discúrsu. Ceríãu u discúrsu. Tínhãu júis áu discúrsu anunsiádu. Macináu-mênti, metí a mãu nu bôusu, sacêi u papéu i li-u áus trambolhõis, nãu tôdu, nen segídu, nen cláru; a vóis paresía-mi entrár in vêis di saír, as mãus tremíãu-mi. Nãu éra só a emosãu nóva ci mi fazía asín, éra u própriu têcstu, as memórias du amígu, as saudádis confesádas, us louvôris a pesôa i áus sêus méritus; túdu ístu ci êu éra obrigádu a dizêr i dizía máu. Áu mêzmu têmpu, temêndu ci mi adivinhásen a verdádi, forsejáva pur iscondê-la ben. Crêiu ci pôucus mi ouvírãu, máis u jéstu jeráu fôi di compreensãu i di aprovasãu. As mãus ci mi dérãu a apertár érãu di solidariedádi; augúns dizíãu: «Múitu bunítu! múitu ben! maginíficu!» Jozé Días axôu ci a elocuênsia istivéra na autúra da piedádi. Un ómen, ci mi paresêu jornalísta, pedíu-mi lisênsa pra levár u manuscrítu i imprimí-lu. Só a mínha grãndi turvasãu recuzaría un obiséciu tãu símplis.

CXXV

Úma comparasãu

Príamu júuga-si u máis infelís dus ómens, pur beijár a mãu dacêli ci lhi matôu u fílhu. Oméru é ci reláta ístu, i é un bon autôr, nãu obistãnti contá-lu in vérsu, máis a narrasõis ezátas in vérsu, i até máu vérsu. Compára tu a situasãu di Príamu con a mínha; êu acabáva di louvár as virtúdis du ómen ci resebêra, defúntu, acêlis ólhus... É imposíveu ci augún Oméru nãu tirási da mínha situasãu múitu melhór efêitu, ôu cuãndu mênus, iguáu. Nen dígas ci nus fáutãu Omérus, pêla cáuza apontáda in Camõis; nãu, senhôr, fáutãu-nus, é sértu, máis é purcê us Príamus procúrãu a sômbra i u silênsiu. As lágrimas, si as ten, sãu enxugádas atráis da pórta, pra ci as cáras aparêsãu límpas i serênas; us discúrsus sãu ãntis di alegría ci di melancolía, i túdu pása cômu si Acílis nãu matási Eitôr.

CXXVI

Sízmãndu

Pôucu depôis di saír du semitériu, razgêi u discúrsu i deitêi us pedásus pêla portinhóla fóra, sen embárgu dus isfórsus di Jozé Días pra impedí-lu.

— Nãu présta pra náda, dísi-lhi êu, i cômu pósu ter a tentasãu di da-lu a imprimír, fíca ja distruídu di úma vêis. Nãu présta, nãu váli náda.

Jozé Días demonstrôu lônga-mênti u contráriu, depôis elojiôu u entêrru, i pur úutimu fêis u panejíricu du môrtu, úma grãndi áuma, ispíritu atívu, corasãu rétu, amígu, bon amígu, díginu da ispôza amantísima ci Dêus lhi déra...

Nêsti pôntu du discúrsu, deixêi-u falár sozínhu i pegêi a sizmár comígu. U ci sizmêi fôi tãu iscúru i confúzu ci nãu mi deixôu tomár pé. Nu Catêti mandêi parár u cárru, dísi a Jozé Días ci fôsi buscár as senhóras áu Flamêngu i as levási pra cáza; êu iría a pé.

— Máis...

— Vôu fazêr úma vizíta.

A razãu dístu éra acabár di sizmár, i iscolhêr úma rezolusãu ci fôsi adecuáda áu momêntu. U cárru andaría máis deprésa ci as pérnas; éstas iríãu pauzádas ôu nãu, podíãu afrouxár u pásu, parár, arrepiár camínhu, i deixár ci a cabêsa sizmási a vontádi. Fúi andãndu i sizmãndu. Tínha ja comparádu u jéstu di Sãnxa na véspera i u dizispêru dacêli día; érãu inconsiliáveis. A viúva éra reáu-mênti amantísima. Asín si dizvanesêu di tôdu a iluzãu da mínha vaidádi. Nãu sería u mêzmu cázu di Capitú? Cuidêi di recompôr-lhi us ólhus, a pozisãu in ci a vi, u ajuntamêntu di pesôas ci devía naturáu-mênti impôr-lhi a disimulasãu, si ouvési áugu ci disimulár. U ci ací vái pur órden lójica i dedutíva, tínha sídu ãntis úma barafúnda di idéias i sensasõis, grásas áus solavãncus du cárru i as interrupisõis di Jozé Días. Agóra, porên, rasiosináva i evocáva cláru i ben. Concluí di min pra min ci éra a antíga paixãu ci mi ofuscáva aínda i mi fazía dizvairár cômu sêmpri.

Cuãndu xegêi a ésta concluzãu finául, xegáva tambên a pórta di cáza, máis voutêi pra tráis, i subí ôutra vêis a Rúa du Catêti. Érãu as dúvidas ci mi aflijíãu ôu a nesesidádi di aflijír Capitú con a mínha grãndi demóra? Ponhãmus ci érãu as dúas cáuzas; andêi lárgu ispásu, até ci mi sentí sosegár, i indireitêi pra cáza. Batían ôitu óras núma padaría.

CXXVII

U barbêiru

Pértu di cáza, avía un barbêiru, ci mi conhesía di vísta, amáva a rabéca i nãu tocáva intêira-mênti máu. Na ocaziãu in ci ía pasãndu, ezecutáva nãu sêi ci pésa. Parêi na causáda a ouví-lu (túdu sãu pretêstus a un corasãu agoniádu), êli víu-mi, i continuôu a tocár. Nãu atendêu a un fregêis, i lógu a ôutru, ci alí fôrãu, a dispêitu da óra i di ser domíngu, confiár-lhi as cáras a naválha. Perdêu-us sen perdêr úma nóta; ía tocãndu pra min. Ésta considerasãu fêiz-mi xegár frãnca-mênti a pórta da lója, voutádu pra êli. Áu fúndu, levantãndu a cortína di xíta ci fexáva u interiôr da cáza, vi apontár úma môsa trigêira, vestídu cláru, flor nu cabêlu. Éra a mulhér dêli; crêiu ci mi discobríu di dêntru, i vêiu agradesêr-mi con a prezênsa u favôr ci êu fazía áu marídu. Si mi nãu engãnu, xegôu a dizê-lu con us ólhus. Cuãntu áu marídu, tocáva agóra con máis calôr; sen ver a mulhér, sen ver fregêzis, grudáva a fási áu instrumêntu, pasáva a áuma áu árcu, i tocáva, tocáva...

Divína árti! Ía-si formãndu un grúpu, deixêi a pórta da lója i vin andãndu pra cáza; enfiêi pêlu corredôr i subí as iscádas sen istrépitu. Núnca mi iscesêu u cázu dêsti barbêiru, ôu pur istár ligádu a un momêntu grávi da mínha vída, ôu pur ésta mácsima, ci us compiladôris póden tirár dací i inserír nus compêndius di iscóla. A mácsima é ci a jênti iscési divagár as bôas asõis ci prática, i verdadêira-mênti nãu as iscési núnca. Póbri barbêiru! perdêu dúas bárbas nacéla nôiti, ci érãu u pãu du día segínti, túdu pra ser ouvídu di un tranzeúnti. Supõi agóra ci êsti, in vêis di ir-si embóra, cômu êu fúi, ficáva a pórta a ouví-lu i a namorár-lhi a mulhér; entãu é ci êli, tôdu árcu, tôdu rabéca, tocaría dizisperádamênti. Divína árti!

CXXVIII

Punhádu di susésus

Cômu ía dizêndu, subí as iscádas sen istrépitu, empurrêi a canséla, ci istáva apênas incostáda, i dêi con príma Justína i Jozé Días jogãndu cártas na salêta prócsima. Capitú levantôu-si du canapé i vêiu a min. U rôstu déla éra agóra serênu i púru. Us ôutrus suspendêrãu u jôgu, i tôdus falãmus du dizástri i da viúva. Capitú sensurôu a imprudênsia di Iscobár, i nãu disimulôu a tristêza ci lhi trazía a dor da amíga. Perguntêi-lhi pur ci nãu ficára con Sãnxa acéla nôiti.

— Ten la múita jênti; aínda asín oferesí-mi, máis nãu cis. Também lhi dísi ci éra melhór vir pra ca, i pasár ací uns días conôscu.

— Também nãu cis?

— Também nãu.

— Entretãntu, a vísta du mar a di ser-lhi penóza, tôdas as manhãs, ponderôu Jozé Días, i nãu sêi cômu poderá...

— Máis pása; u ci é ci nãu pása? atalhôu príma Justína.

I cômu, in tórnu désta idéia, comesásemus úma tróca di palávras, Capitú saíu pra ir ver si u fílhu dormía. Áu pasár pêlu ispêlhu, consertôu us cabêlus tãu demoráda-mênti ci paresería afetasãu, si nãu soubésemus ci éla éra múitu amíga di si. Cuãndu tornôu trazía us ólhus vermêlhus; dísi-nus ci, áu mirár u fílhu dormíndu, pensára na filhínha di Sãnxa, i na aflisãu da viúva. I, sen si lhi dar das vizítas, nen reparár si avía augún criádu, abrasôu-mi i dísi-mi ci, si cisési pensár néla, éra presízu pensár primêiru na mínha vída. Jozé Días axôu a frázi «lindísima», i perguntôu a Capitú pur ci é ci nãu fazía vérsus. Tentêi metêr u cázu a búlha, i asín acabãmus a nôiti.

Nu día segínti, arrependí-mi di avêr razgádu u discúrsu, nãu ci cisési da-lu a imprimír, máis éra lembrãnsa du finádu. Pensêi in recompô-lu, máis só axêi frázis sôutas, ci úma vêis júntas nãu tínhãu sentídu. Tambên pensêi in fazêr ôutru, máis éra ja difísiu, i podía ser apanhádu in fáusu pêlus ci mi tínhãu ouvídu nu semitériu. Cuãntu a recolhêr us pedasínhus di papéu deitádus a rúa, éra tárdi; istaríãu ja varrídus.

Inventariêi as lembrãnsas di Iscobár, lívrus, un tintêiru di brônzi, úma bengála di marfín, un pásaru, u áubum di Capitú, dúas paizájens du Paraná i ôutras. Tambên êli as posuía di mínha mãu. Vivêmus asín a trocár memórias i regálus, óra in día di ãnus, óra sen razãu particulár. Túdu ísu mi empanáva us ólhus... Viérãu us jornáis du día: dávãu notísia du dizástri i da mórti di Iscobár, us istúdus i us negósius dêsti, as cualidádis pesoáis, a simpatía du comérsiu, i tambên falávãu dus bens deixádus, da mulhér i da fílha. Túdu ísu fôi na segúnda-fêira. Na têrsa-fêira fôi abértu u testamêntu, ci mi nomeáva segúndu testamentêiru; u primêiru lugár cabía a mulhér. Nãu mi deixáva náda, máis as palávras ci mi iscrevêra in cárta separáda érãu sublímis di amizádi i istíma. Capitú désta vêis xorôu múitu; máis compôis-si deprésa.

Testamêntu, inventáriu, túdu andôu cuázi tãu deprésa cômu ací vái dítu. Áu cábu di pôucu têmpu, Sãnxa retirôu-si pra a cáza dus parêntis nu Paraná.

CXXIX

A D. Sãnxa

D. Sãnxa, pésu-lhi ci nãu lêia êsti lívru; ôu, si u ouvér lídu até ací, abandôni u réstu. Básta fexá-lu; melhór será ceimá-lu, pra lhi nãu dar tentasãu i abrí-lu ôutra vêis. Si, apezár du avízu, cisér ir até u fin, a cúupa é súa; nãu respôndu pêlu máu ci resebêr. U ci ja lhi tivér fêitu, contãndu us jéstus dacêli sábadu, êsi acabôu, úma vêis ci us acontesimêntus, i êu con êlis, dizmentímus a mínha iluzãu; máis u ci agóra a aucansár, êsi é indeléveu. Nãu, amíga mínha, nãu lêia máis. Va envelhesêndu, sen marídu nen fílha, ci êu fásu a mêzma côiza, i é aínda u melhór ci si pódi fazêr depôis da mosidádi. Un día, irêmus dací até a pórta du Séu, ôndi nus incontrarêmus renovádus, cômu as plãntas nóvas, *cómi piante novelle*,

Rinovellate di novelle frondi.

U réstu in Dãnti.

CXXX

Un día...

Porcuãntu, un día Capitú cis sabêr u ci é ci mi fazía andár caládu i aborresídu. I propôis-mi a Európa, Mínas, Petrópolis, úma sérii di báilis, míu dêsis remédius aconselhádus áus melancólicus. Êu nãu sabía ci lhi respondêsi; recuzêi as diversõis. Cômu insistísi, replicêi-lhi ci us mêus negósius andávãu máu. Capitú sorríu pra animár-mi. I ci tínha ci andásen máu? Tornaríãu a andár ben, i até la as jóias, us obijétus di augún valôr seríãu vendídus, i iríamus rezidír in augún bécu. Viveríamus sosegádus i iscesídus; depôis tornaríamus a tôna da água. A ternúra con ci mi dísi ístu éra di comovêr as pédras. Pôis nen asín. Respondí-lhi sêca-mênti ci nãu éra presízu vendêr náda. Deixêi-mi istár caládu i aborresídu. Éla propôis-mi jogár cártas ôu dãmas, un pasêiu a pé, úma vizíta a Máta-caválus; i, cômu êu nãu aseitási náda, fôi pra a sála, abríu u piãnu, i comesôu a tocár; êu aproveitêi a auzênsia, pegêi du xapéu i saí.

... Perdãu, máis êsti capítulu devía ser presedídu di ôutru, in ci contási un insidênti, ocorrídu pôucas semãnas ãntis, dôis mêzis depôis da partída di Sãnxa. Vôu iscrevê-lu; podía antepô-lu a êsti, ãntis di mandár u lívru áu prélu, máis cústa múitu auterár u númeru das pájinas; vái asín mêzmu, depôis a narrasãu segirá dirêita até u fin. Demáis, é cúrtu.

CXXXI

Anteriôr áu anteriôr

Fôi u cázu ci a mínha vída éra ôutra vêis dôsi i plásida, a bãnca du adivogádu rendía-mi bastãnti, Capitú istáva máis béla, Ezeciéu ía cresêndu. Comesáva u ãnu di 1872.

— Vosê ja reparôu ci Ezeciéu ten nus ólhus úma ispresãu iscizíta? perguntôu-mi Capitú. Só vi dúas pesôas asín, un amígu di papái i u defúntu Iscobár. Ólha, Ezeciéu; ólha fírmi, asín, víra pra u ládu di papái, nãu presíza revirár us ólhus, asín, asín...

Éra depôis di jantár; istávamus aínda a mêza, Capitú brincáva con u fílhu, ôu êli con éla, ôu un con ôutru, purcê, in verdádi, ceríãu-si múitu, máis é tambên sértu ci êli mi cería aínda máis a min. Aprocsimêi-mi di Ezeciéu, axêi ci Capitú tínha razãu; érãu us ólhus di Iscobár, máis nãu mi paresêrãu iscizítus pur ísu. Afináu nãu avería máis ci mêia dúzia di ispresõis nu múndu, i múitas semelhãnsas si daríãu naturáu-mênti. Ezeciéu nãu entendêu náda, olhôu ispantádu pra éla i pra min, i afináu sautôu-mi áu cólu:

— Vãmus paseár, papái?

— Lógu, mêu fílhu.

Capitú, alhêia a ãmbus, fitáva agóra a ôutra bórda da mêza; máis, dizêndu-lhi êu ci, na belêza, us ólhus di Ezeciéu saíãu áus da mãi, Capitú sorríu, abanãndu a cabêsa con un ar ci núnca axêi in mulhér augúma, prováveu-mênti purcê nãu gostêi tãntu das ôutras. As pesôas válen u ci váli a afeisãu da jênti, i é daí ci méstri Pôvu tirôu acêli adágiu ci cen u fêiu ãma bunítu lhi parési. Capitú tínha mêia dúzia di jéstus únicus na Térra. Acêli entrôu-mi pêla áuma dêntru. Asín fíca isplicádu ci êu corrêsi a mínha ispôza i amíga i lhi enxêsi a cára di bêijus; máis êsti ôutru insidênti nãu é radicáu-mênti nesesáriu a compreensãu du capítulu pasádu i dus futúrus; ficêmus nus ólhus di Ezeciéu.

CXXXII

U debúxu i u colorídu

Nen só us ólhus, máis as restãntis feisõis, a cára, u côrpu, a pesôa intêira, íãu-si apurãndu con u têmpu. Érãu cômu un debúxu primitívu ci u artísta vái enxêndu i coloríndu áus pôucus, i a figúra êntra a ver, sorrír, paupitár, falár cuázi, até ci a família pendúra u cuádru na parêdi, in memória du ci fôi i ja nãu pódi ser. Ací podía ser i éra. U costúmi valêu múitu côntra u efêitu da mudãnsa; máis a mudãnsa fêis-si, nãu a manêira di teátru, fêis-si cômu a manhã ci apônta vagaróza, primêiru ci si pósa ler úma cárta, depôis le-si a cárta na rúa, in cáza, nu gabinêti, sen abrír as janélas; a lúis coáda pêlas persiãnas básta a distingír as lêtras. Li a cárta, máu a prinsípiu i nãu tôda, depôis fúi lêndu melhór. Fujía-lhi, é sértu, metía u papéu nu bôusu, corría a cáza, fexáva-mi, nãu abría as vidrásas, xegáva a fexár us ólhus. Cuãndu nóva-mênti abría us ólhus i a cárta, a lêtra éra clára i a notísia clarísima.

Iscobár vínha asín surgíndu da sepuutúra, du seminráiu i du Flamêngu pra si sentár comígu a mêza, resebêr-mi na iscáda, beijár-mi nu gabinêti di manhã, ôu pedír-mi a nôiti a bênsãu du costúmi. Tôdas ésas asõis érãu repúusivas; êu toleráva-as i praticáva-as, pra mi nãu discobrír a min mêzmu i áu múndu. Máis u ci pudési disimulár áu múndu, nãu podía fazê-lu a min, ci vivía máis pértu di min ci ningên. Cuãndu nen mãi nen fílhu istávãu comígu u mêu dizispêru éra grãndi, i êu juráva matá-lus a ãmbus, óra di góupi, óra divagár, pra dividír pêlu têmpu da mórti tôdus us minútus da vída embasáda i agoniáda. Cuãndu, porên, tornáva a cáza i vía nu áutu da iscáda a criaturínha ci mi cería i isperáva, ficáva dizarmádu i difería u castígu di un día pra ôutru.

U ci si pasáva êntri min i Capitú nacêlis días sombríus, nãu si notará ací, pur ser tãu miúdu i repetídu, i ja tãu tárdi ci nãu si poderá dizê-lu sen fálha nen cansêira. Máis u prinsipáu irá. I u prinsipáu é ci us nósus temporáis érãu agóra contínuus i terríveis.

Ãntis di discobérta acéla ma térra da verdádi, tivémus ôutrus di pôuca dúra; nãu tardáva ci u séu si fizési azúu, u sóu cláru i u mar xãu, pur ôndi abríamus nóva-mênti as vélas ci nus levávãu as ílhas i cóstas máis bélas du univérsu, até ci ôutru pé di vêntu dizbaratáva túdu, i nós, póstus a cápa, isperávamus ôutra bonãnsa, ci nãu éra tardía nen dúbia, ãntis totáu, prócsima i fírmi.

Reléva-mi éstas metáforas; xêirãu áu mar i a maré ci dérãu mórti áu mêu amígu i combôrsu Iscobár. Xêirãu tambên áus ólhus di resáca di Capitú. Asín, pôstu sêmpri fôsi ómen di térra, côntu acéla párti da mínha vída, cômu un marúju contaría u sêu naufrájiu.

Ja êntri nós só fautáva dizêr a palávra úutima; nós a líamus, porên, nus ólhus un du ôutru, vibrãnti i desizíva, i sêmpri ci Ezeciéu vínha pra nós nãu fazía máis ci separár-nus. Capitú propôis metê-lu in un coléjiu, dôndi só viési áus sábadus; custôu múitu áu menínu aseitár ésta situasãu.

— Céru ir con papái! Papái a di ir comígu! bradáva êli.

Fúi êu mêzmu ci u levêi un día di manhã, úma segúnda-fêira. Éra nu antígu Lárgu da Lápa, pértu da nósa cáza. Levêi-u a pé, pêla mãu, cômu levára u ataúdi du ôutru. U picênu ía xorãndu i fazêndu pergúntas a cáda pásu, si voutaría pra cáza, i cuãndu, i si êu iría ve-lu...

— Vôu.

— Papái nãu vái!

— Vôu sin.
— Júra, papái!
— Pôis sin.
— Papái nãu dis ci júra.
— Pôis júru.

I la u levêi i deixêi. A auzênsia temporária nãu atalhôu u máu, i tôda a árti fína di Capitú pra fazê-lu atenuár, áu mênus, fôi cômu si nãu fôsi; êu sentía-mi cáda vêis piór. A mêzma situasãu nóva agravôu a mínha paixãu. Ezeciéu vivía agóra máis fóra da mínha vísta; máis a vóouta dêli, áu fin das semãnas, ôu pêlu discostúmi in ci êu ficáva, ôu purcê u têmpu fôsi andãndu i completãndu a semelhãnsa, éra a vóouta di Iscobár máis vívu i ruidôzu. Até a vóis, dêntru di pôucu, ja mi paresía a mêzma. Áus sábadus, buscáva nãu jantár in cáza i só entrár cuãndu êli istivési dormíndu; máis nãu iscapáva áu domíngu, nu gabinêti, cuãndu êu mi axáva êntri jornáis i áutus. Ezeciéu entráva turbulêntu, ispansívu, xêiu di rízu i di amôr, purcê u dêmu du picênu cáda vêis morría máis pur min. Êu, a falár verdádi, sentía agóra úma aversãu ci máu podía disfarsár, tãntu a éla cômu áus ôutrus. Nãu podêndu encobrír intêira-mênti ésta dispozisãu moráu, cuidáva di mi nãu fazêr incontradísu con êli, ôu só u mênus ci pudési; óra tínha trabálhu ci mi obrigáva a fexár u gabinêti, óra saía áu domíngu pra ir paseár pêla sidádi i arrabéldis u mêu máu secrétu.

CXXXIII

Úma idéia

Un día, — éra úma sêsta-fêira, — nãu púdi máis. Sérta idéia, ci negrejáva in min, abríu as ázas i entrôu a batê-las di un ládu pra ôutru, cômu fázen as idéias ci céren saír. U ser sêsta-fêira crêiu ci fôi acázu, máis tambên pódi ter sídu propózitu; fúi educádu nu terrôr dacêli día; ouví cantár baládas in cáza, víndas da rósa i da antíga metrópoli, nas cuáis a sêsta-fêira éra u día di agôuru. Entretãntu, nãu avêndu aumanácis nu sérebru, é prováveu ci a idéia nãu batêsi as ázas senãu pêla nesesidádi ci sentía di vir áu ar i a vída. A vída é tãu béla ci a mêzma idéia da mórti presíza di vir primêiru a éla, ãntis di si ver cumprída. Ja mi váis entendêndu; le agóra ôutru capítulu.

CXXXIV

U día di sábadu

A idéia saíu fínau-mênti du sérebru. Éra nôiti, i nãu púdi dormír, pur máis ci a sacudísi di min. Tambên nenhúma nôiti mi pasôu tãu cúrta. Amanhesêu, cuãndu cuidáva nãu ser máis ci úma ôu dúas óras. Saí, supôndu deixár a idéia in cáza; éla vêiu comígu. Ca fóra tínha a mêzma cor iscúra, as mêzmas ázas trépidas, i pôstu avoási con élas, éra cômu si fôsi fícsa; êu a levává na retína, nãu ci mi encobrísi as côizas istérnas, máis vía-as atravéis déla, con a cor máis pálida ci di costúmi, i sen si demoráren náda.

Nãu mi lêmbra ben u réstu du día. Sêi ci iscreví augúmas cártas, comprêi úma subistãnsia, ci nãu díigu, pra nãu ispertár u dezêju di prová-la. A farmásia falíu, é verdádi; u dônu fêissi bancêiru, i u bãncu prospéra. Cuãndu mi axêi con a mórti nu bôusu sentí tamãnha alegría cômu si acabási di tirár a sórti grãndi, ôu aínda maiór, purcê u prêmiu da lotería gásta-si, i a mórti nãu si gásta. Fúi a cáza di mínha mãi, con u fin di dispedír-mi, a títulu di vizíta. Ôu di verdádi ôu pur iluzãu, túdu alí mi paresêu melhór nêsi día, mínha mãi mênus trísti, tíu Cózmi iscesídu du corasãu, príma Justína da língua. Pasêi úma óra in páis. Xegêi a abrír mãu du projétu. Ci éra presízu pra vivêr? Núnca máis deixár acéla cáza, ôu prendêr acéla óra a min mêzmu...

CXXXV

Otélu

Jantêi fóra. Di nôiti fúi áu teátru. Reprezentáva-si jústa-mênti *Otélu*, ci êu nãu víra nen lêra núnca; sabía apênas u asúntu, i istimêi a coinsidênsia. Vi as grãndis ráivas du môuru, pur cáuza di un lênsu, — un símplis lênsu!, — iací dôu matéria a meditasãu dus psicólogus dêsti i di ôutrus continêntis, pôis nãu mi púdi furtár a obiservasãu di ci un lênsu bastôu a asendêr us siúmis di Otélu i compôr a máis sublími trajédia dêsti múndu. Us lênsus perdêrãu-si, ôji sãu presízus us próprius lensóis; augúma vêis nen lensóis a, i válen só as camízas. Táis érãu as idéias ci mi íãu pasãndu pêla cabêsa, vágas i túrvas, a medída ci u môuru roláva convúusu, i Iágu distiláva a súa calúnia. Nus interválus nãu mi levantáva da cadêira; nãu cería ispôr-mi a incontrár augún conhesídu. As senhóras ficávãu cuázi tôdas nus camarótis, encuãntu us ómens íãu fumár. Entãu êu perguntáva a min mêzmu si augúma dacélas nãu tería amádu auguên ci jazêsi agóra nu semitériu, i vínhãu ôutras incoerênsias, até ci u pãnu subía i continuáva a pésa. U úutimu átu mostrôu-mi ci nãu êu, máis Capitú devía morrêr. Ouví as súplicas di Dezdêmona, as súas palávras amorózas i púras, i a fúria du môuru, i a mórti ci êsti lhi dêu êntri apláuzus frenéticus du públicu.

— I éra inosênti, vínha êu dizêndu rúa abáixu; ci faría u públicu, si éla devéras fôsi cuupáda, tãu cuupáda cômu Capitú? I ci mórti lhi daría u môuru? Un travesêiru nãu bastaría; éra presízu sãngi i fôgu, un fôgu intênsu i vástu, ci a consumísi di tôdu, i a reduzísi a pó, i u pó sería lansádu áu vêntu, cômu etérna estinsãu...

Vagêi pêlas rúas u réstu da nôiti. Seêi, é verdádi, un cuázi náda, máis u bastãnti pra ir até a manhã. Vi as úutimas óras da nôiti i as primêiras du día, vi us derradêirus paseadôris i us primêirus varredôris, as primêiras carrósas, us primêirus ruídus, us primêirus aubôris, un día ci vínha depôis du ôutru i mi vería ir pra núnca máis voutár. As rúas ci êu andáva cômu ci mi fujíãu pur si mêzmas. Nãu tornaría a contemplár u mar da Glória, nen a sérra dus Órgãus, nen a fortalêza di Sãnta Crúis i as ôutras. A jênti ci pasáva nãu éra tãnta, cômu nus días comúns da semãna, máis éra ja numeróza i ía a augún trabálhu, ci repetiría depôis; êu é ci nãu repetiría máis náda.

Xegêi a cáza, abrí a pórta divagarínhu, subí pé ãnti pé, i metí-mi nu gabinêti; íãu dar sêis óras. Tirêi u venênu du bôusu, ficêi in mãngas di camíza, i iscreví aínda úma cárta, a úutima, dirijída a Capitú. Nenhúma das ôutras éra pra éla; sentí nesesidádi di lhi dizêr úma palávra in ci lhi ficási u remórsu da mínha mórti. Iscreví dôis têcstus. U primêiru ceimêi-u pur ser lôngu i difúzu. U segúndu contínha só u nesesáriu, cláru i brévi. Nãu lhi lembráva u nósu pasádu, nen as lútas avídas, nen alegría augúma; fuláva-lhi só di Iscobár i da nesesidádi di morrêr.

CXXXVI

A xícara di café

U mêu plãnu fôi isperár u café, disouvêr nêli a dróga i injerí-la. Até la, nãu têndu iscesídu di tôdu a mínha istória romãna, lembrôu-mi ci Catãu, ãntis di si matár, lêu i relêu un lívru di Platãu. Nãu tínha Platãu comígu; máis un tômu truncádu di Plutárcu, in ci éra narráda a vída du sélebri romãnu, bastôu-mi a ocupár acêli pôucu têmpu, i, pra in túdu imitá-lu, istirêi-mi nu canapé. Nen éra só imitá-lu nísu; tínha nesesidádi di incutír in min a corájen dêli, asín cômu êli presizára dus sentimêntus du filózofu, pra intrépida-mênti morrêr. Un dus mális da iginorãnsia é nãu ter êsti remédiu a úutima óra. A múita jênti ci si máta sen êli, i nóbri-mênti espíra; máis istôu ci múita máis jênti poría têrmu áus sêus días, si pudési axár ésa ispésii di cocaína moráu dus bons lívrus. Entretãntu, cerêndu fujír a cuaucér suspêita di imitasãu, lêmbra-mi ben ci, pra nãu ser incontrádu áu pé di min u lívru di Plutárcu, nen ser dáda a notísia nas gazêtas con a da cor das cáusas ci êu entãu vestía, asentêi di po-lu nóva-mênti nu sêu lugár, ãntis di bebêr u venênu.

U copêiru trôusi u café. Ergí-mi, guardêi u lívru, i fúi pra a mêza ôndi ficára a xícara. Ja a cáza istáva in rumôris; éra têmpu di acabár comígu. A mãu tremêu-mi áu abrír u papéu in ci trazía a dróga embrulháda. Aínda asín tívi ãnimu di dispejár a subistãnsia na xícara, i comesêi a mexêr u café, us ólhus vágus, a memória in Dezdêmona inosênti; u ispetáculu da véspera vínha intrometêr-si na realidádi da manhã. Máis a fotografía di Iscobár dêu-mi u ãnimu ci mi ía fautãndu; la istáva êli, con a mãu nas cóstas da cadêira, a olhár áu lônji...

«Acabêmus con ístu», pensêi.

Cuãndu ía a bebêr, cojitêi si nãu sería melhór isperár ci Capitú i u fílhu saísen pra a mísa; bebería depôis; éra melhór. Asín dispôstu, entrêi a paseár nu gabinêti. Ouví a vóis di Ezeciéu nu corredôr, vi-u entrár i corrêr a min bradãndu:

— Papái! papái!

Leitôr, ôuvi ací un jéstu ci êu nãu discrêvu pur avê-lu intêira-mênti iscesídu, máis cre ci fôi bélu i trájicu. Efetíva-mênti, a figúra du picênu fêiz-mi recuár até dar di cóstas na istãnti. Ezeciéu abrasôu-mi us joêlhus, isticôu-si na pônta dus péis, cômu cerêndu subír i dar-mi u bêiju du costúmi; i repetía, puxãndu-mi:

— Papái! papái!

CXXXVII

Segúndu impúusu

Si êu nãu olhási pra Ezeciéu, é prováveu ci nãu istivési ací iscrevêndu êsti lívru, purcê u mêu primêiru ímpetu fôi corrêr áu café i bebê-lu. Xegêi a pegár na xícara, máis u picênu beijáva-mi a mãu, cômu di costúmi, i a vísta dêli, cômu u jéstu, dêu-mi ôutru impúusu ci mi cústa dizêr ací; máis va la, díga-si túdu. Xãmen-mi embóra asasínu; nãu serêi êu ci us dizdíga ôu contradíga; u mêu segúndu impúusu fôi criminôzu. Inclinêi-mi i perguntêi a Ezeciéu si ja tomára café.

— Ja, papái; vôu a mísa con mamãi.

— Tóma ôutra xícara, mêia xícara só.

— I papái?

— Êu mãndu vir máis; ãnda, bébi!

Ezeciéu abríu a bôca. Xegêi-lhi a xícara, tãu trêmulu ci cuázi a entornêi, máis dispôstu a fazê-la caír pêla goéla abáixu, cázu u sabôr lhi repugnási, ôu a temperatúra, purcê u café istáva fríu... Máis nãu sêi ci sentí ci mi fêis recuár. Puis a xícara in síma da mêza, i dêi pur min a beijár dôida-mênti a cabêsa du menínu.

— Papái! papái! isclamáva Ezeciéu.

— Nãu, nãu, êu nãu sôu têu pái!

CXXXVIII

Capitú ci êntra

Cuãndu levantêi a cabêsa, dêi con a figúra di Capitú diãnti di min. Êis aí ôutru lãnsi, ci pareserá di teátru, i é tãu naturáu cômu u primêiru, úma vêis ci a mãi i u fílhu íãu a mísa, i Capitú nãu saía sen falár-mi. Éra ja un falár sêcu i brévi; a maiór párti das vêzis, êu nen olháva pra éla. Éla olháva sêmpri, isperãndu.

Désta vêis, áu dar con éla, nãu sêi si éra dus mêus ólhus, máis Capitú paresêu-mi lívida. Segíu-si un dacêlis silênsius, a ci, sen mentír, si pódi xamár di un séculu, táu é a istensãu du têmpu nas grãndis crízis. Capitú recompôis-si; dísi áu fílhu ci si fôsi embóra, i pedíu-mi ci lhi isplicási...

— Nãu a ci isplicár, dísi êu.

— A túdu; nãu entêndu as túas lágrimas nen as di Ezeciéu. Ci ôuvi êntri vosêis?

— Nãu ouvíu u ci lhi dísi?

Capitú respondêu ci ouvíra xôru i rumôr di palávras. Êu crêiu ci ouvíra túdu clára-mênti, máis confesá-lu sería perdêr a isperãnsa du silênsiu i da reconsiliasãu; pur ísu negôu a audiênsia i confirmôu única-mênti a vísta. Sen lhi contár u epizódiu du café, repetí-lhi as palávras du fináu du capítulu.

— U ce? perguntôu éla cômu si ouvíra máu.

— Ci nãu é mêu fílhu.

Grãndi fôi a istupefasãu di Capitú, i nãu menór a indignasãu ci lhi susedêu, tãu naturáis ãmbas ci faríãu duvidár as primêiras testemúnhas di vísta du nósu fôru. Ja ouví ci as a pra várius cázus, cestãu di prêsu; êu nãu crêiu, tãntu máis ci a pesôa ci mi contôu ístu acabáva di perdêr úma demãnda. Máis, ája ôu nãu testemúnhas alugádas, a mínha éra verdadêira; a própria naturêza juráva pur si, i êu nãu cería duvidár déla. Asín ci, sen atendêr a linguájen di Capitú, áus sêus jéstus, a dor ci a retorsía, a côiza nenhúma, repetí as palávras dítas dúas vêzis con táu rezolusãu ci a fizérãu afrouxár. Apóis augúns instãntis, dísi-mi éla:

— Só si pódi isplicár táu injúria pêla convicisãu sinséra; entretãntu, vosê ci éra tãu siôzsu dus menóris jéstus, núnca revelôu a menór sômbra di disconfiãnsa. Ci é ci lhi dêu táu idéia? Díga, — continuôu vêndu ci êu nãu respondía náda, — díga túdu; depôis du ci ouví, pósu ouvír u réstu, nãu pódi ser múitu. Ci é ci lhi dêu agóra táu convicisãu? Ãndi, Bentínhu, fáli! fáli! Dispésa-mi dací, máis díga túdu primêiru.

— A côizas ci si nãu dízen.

— Ci si nãu dízen só metádi; máis ja ci dísi metádi, díga túdu.

Tínha-si sentádu núma cadêira áu pé da mêza. Podía istár un tãntu confúza, u pórti nãu éra di acuzáda. Pedí-lhi aínda úma vêis ci nãu teimási.

— Nãu, Bentínhu, ôu cônti u réstu, pra ci êu mi defênda, si vosê áxa ci tênhu defêza, ôu pésu-lhi dêzdi ja a nósa separasãu: nãu pósu máis!

— A separasãu é côiza desidída, redarguí, pegãndu-lhi na propósta. Éra melhór ci a fizésemus pur mêias palávras ôu in silênsiu; cáda un iría con a súa ferída. Úma vêis, porên, ci a senhóra insistí, ací vái u ci lhi pósu dizêr, i é túdu.

Nãu dísi túdu; máu púdi aludír áus amôris di Iscobár sen proferír-lhi u nômi. Capitú nãu pôdi deixár di rir, di un rízu ci êu síntu nãu podêr transcrevêr ací; depôis, in un ton júnta-mênti irônicu i melancólicu:

— Pôis até us defúntus! Nen us mórtus iscápãu áus sêus siúmis!

Consertôu a capínha i ergêu-si. Suspirôu, crêiu ci suspirôu, encuãntu êu, ci nãu pedía ôutra côiza máis ci a plêna justificasãu déla, dísi-lhi nãu sêi ci palávras adecuádas a êsti fin. Capitú olhôu pra min con dezdên, i murmurôu:

— Sêi a razãu dístu; é a cazualidádi da semelhãnsa... A vontádi di Dêus isplicará túdu... Ri-si? É naturáu; apezár du semináriu, nãu acredíta in Dêus; êu crêiu... Máis nãu falêmus nístu; nãu nus físa ben dizêr máis náda.

CXXXIX

A fotografía

Palávra ci istívi a píci di crer ci éra vítima di úma grãndi iluzãu, úma fantazmagoría di alusinádu; máis a entráda repentína di Ezeciéu, gritãndu: — «Mamãi! mamãi! é óra da mísa!» restituíu-mi a consiênsia da realidádi. Capitú i êu, involuntáriamênti, olhãmus pra a fotografía di Iscobár, i depôis un pra u ôutru. Désta vêis a confuzãu déla fêis-si confisãu púra. Êsti éra acêli; avía pur fôrsa augúma fotografía di Iscobár picênu ci sería u nósu picênu Ezeciéu. Di bôca, porên, nãu confesôu náda; repetíu as úutimas palávras, puxôu du fílhu i saírãu pra a mísa.

CXL

Vóuta da igrêja

Ficãndu só, éra naturáu pegár du café i bebê-lu. Pôis, nãu, senhôr; tínha perdídu u góstu a mórti. A mórti éra úma solusãu; êu acabáva di axár ôutra, tãntu melhór cuãntu ci nãu éra definitíva, i deixáva a pórta abérta a reparasãu, si devêsi avê-la. Nãu dísi *perdãu*, máis *reparasãu*, ístu é, justísa. Cuaucér ci fôsi a razãu du átu, rejeitêi a mórti, i isperêi u regrésu di Capitú. Êsti fôi máis demorádu ci di costúmi; xegêi a temêr ci éla ouvési ídu a cáza di mínha mãi, máis nãu fôi.

— Confiêi a Dêus tôdas as mínhas amargúras, dísi-mi Capitú áu voutár da igrêja; ouví dêntru di min ci a nósa separasãu é indispensáveu, i istôu as súas órdens.

Us ólhus con ci mi dísi ístu érãu embusádus, cômu ispreitãndu un jéstu di recúza ôu di ispára. Contáva con a mínha debilidádi ôu con a própria insertêza in ci êu podía istár da paternidádi du ôutru, máis falhôu túdu. Acázu avería in min un ómen nôvu, un ci aparesía agóra, dêzdi ci impresõis nóvas i fórtis u discobríãu? Nêsi cázu éra un ómen apênas encobértu. Respondí-lhi ci ía pensár, i faríamus u ci êu pensási. In verdádi vus díigu ci túdu istáva pensádu i fêitu.

Nu intervválu, evocára as palávras du finádu Gurjéu, cuãndu mi mostrôu in cáza dêli u retrátu da mulhér, paresídu con Capitú. As di lembrár-ti délas; si nãu, relê u capítulu, cúju númeru nãu pônhu ací, pur nãu mi lembrár ja cuáu sêja, máis nãu fíca lônji. Redúzen-si a dizêr ci a táis semelhãnsas inesplicáveis... Pêlu día adiãnti, i nus ôutrus días, Ezeciéu ía ter comígu áu gabinêti, i as feisõis du picênu dávãu idéia clára das du ôutru, ôu êu ía atentãndu máis nélas. Di envóuta, lembrávãu-mi epizódius vágus i remótus, palávras, incôntrus i insidêntis, túdu in ci a mínha segêira nãu pôis malísia, i a ci fautôu u mêu vélhu siúmi. Úma vêis in ci us fúi axár sozínhus i caládus, un segrêdu ci mi fêis rir, úma palávra déla sonhãndu, tôdas ésas reminisênsias viérãu víndu agóra, in táu atropêlu ci mi atordoarãu... I pur ci us nãu izganêi un día, cuãndu dizviêi us ólhus da rúa ôndi istávãu dúas andorínhas trepádas nu fíu telegráficu? Dêntru, as mínhas ôutras andorínhas istávãu trepádas nu ar, us ólhus enfiádus nus ólhus, máis tãu cautelózus ci si dezinfiárãu lógu, dizêndu-mi úma palávra amíga i alégri. Contêi-lhis u namôru das andorínhas di fóra, i axarãu-lhi grása; Iscobár declarôu ci, pra êli, sería melhór si as andorínhas, in vêis di trepádas nu fíu di arãmi, istivésen a mêza du jantár cozídas. «Núnca comí us nínhus délas, continuôu, máis déven ser bons, si us xins us inventárãu.» I ficãmus a tratár dus xins i dus clásicus ci falárãu dêlis, encuãntu Capitú, confesãndu ci a aborresíamus, fôi a ôutrus cuidádus. Agóra lembráva-mi túdu u ci entãu mi paresêu náda.

CXLI

A solusãu

Ací istá u ci fizémus. Pegãmus in nós i fômus pra a Európa, nãu paseár, nen ver náda, nôvu nen vélhu; parãmus na Suísa. Úma profesôra du Ríu Grãndi, ci fôi conôscu, ficôu di companhía a Capitú, insinãndu a língua matérna a Ezeciéu, ci aprendería u réstu nas iscólas du país. Asín reguláda a vída, tornêi áu Brazíu.

Áu cábu di augúns mêzis, Capitú comesára a iscrevêr-mi cártas, a ci respondí con brevidádi i secidãu. As déla érãu subimísas, sen ódiu, acázu afetuózas, i pra u fin saudózas; pedía-mi ci a fôsi ver. Embarcêi un ãnu depôis, máis nãu a procurêi, i repetí a viájen con u mêzmu rezuutádu. Na vóouta, us ci si lembrávãu déla, ceríãu notísias, i êu dáva-lhas, cômu si acabási di vivêr con éla; naturáu-mênti as viájens érãu fêitas con u intúitu di simulár ístu mêzmu, i enganár a opiniãu. Un día, fínau-mênti...

CXLII

Úma sãnta

Entênda-si ci, si nas viájens ci fis a Európa, Jozé Días nãu fôi comígu, nãu é ci lhi fautási vontádi; ficáva di companhía a tíu Cózmi, cuázi inválidu, i a mínha mãi, ci envelhesêu deprésa. Tambên êli istáva vélhu, pôstu ci ríju. Ía a bórdu dispedír-si di min, i as palávras ci mi dizía, us jéstus di lênsu, us próprius ólhus ci enxugáva érãu táis ci mi comovíãu tambên. A úutima vêis nãu fôi a bórdu.

— Vênha...

— Nãu pósu.

— Istá con mêdu?

— Nãu; nãu pósu. Agóra, adêus, Bentínhu, nãu sêi si mi verá máis; crêiu ci vôu pra a ôutra Európa, a etérna...

Nãu fôi lógu; mínha mãi embarcôu primêiru. Procúra nu semitériu di S. Joãu Batísta úma sepuutúra sen nômi, con ésta única indicasãu: *Úma sãnta.* É aí. Fis fazêr ésa inscrisãu con augúma dificuudádi. U iscultôr axôu-a iscizíta; u adiministradôr du semitériu consuutôu u vigáriu da parócia; êsti ponderôu-mi ci as sãntas istãu nu autár i nu Séu.

— Máis, perdãu, atalhêi, êu nãu céru dizêr ci nacéla sepuutúra istá úma canonizáda. A mínha idéia é dar con táu palávra úma definisãu terrêna di tôdas as virtúdis ci a fináda posuíu na vída.

Tãntu é asín ci, sêndu a modéstia úma délas, dezêju conservá-la póstuma, nãu lhi iscrevêndu u nômi.

— Todavía, u nômi, a filiasãu, as dátas...

— Cen si importará con dátas, filiasãu, nen nômis, depôis ci êu acabár?

— Cér dizêr ci éra úma sãnta senhóra, nãu?

— Jústa-mênti. U protonotáriu Cabráu, si fôsi vívu, confirmaría ací u ci lhi díigu.

— Nen êu contêstu a verdádi, ezítu só na fórmula. Conhesêu entãu u protonotáriu?

— Conhecí-u. Éra un pádri-modêlu.

— Bon canonísta, bon latinísta, píu i caridôzu, continuôu u vigáriu.

— I posuía augúmas prêndas di sosiedádi, dísi êu; la in cáza sêmpri ouví ci éra insígni parsêiru áu gamãu...

— Tínha múitu bon dádu! suspirôu lênta-mênti u vigáriu. Un dádu di méstri!

— Entãu, parési-lhi...?

— Úma vêis ci nãu a ôutru sentídu, nen podería avê-lu, sin, senhôr, adimíti-si...

Jozé Días asistíu a éstas dilijênsias, con grãndi melancolía. Nu fin, cuãndu saímus, dísi máu du pádri, xamôu-lhi meticulôzu. Só lhi axáva discúupa pur nãu ter conhesídu mínha mãi, nen êli nen us ôutrus ómens du semitériu.

— Nãu a conhesêrãu; si a conhesêsen mandaríãu isculpír *santísima.*

CXLIII

U úutimu superlatívu

Nãu fôi u úutimu superlatívu di Jozé Días. Ôutrus têvi ci nãu váli a pêna iscrevêr ací, até ci vêiu u úutimu, u melhór dêlis, u máis dôsi, u ci lhi fêis da mórti un pedásu di vída. Ja entãu moráva comígu; pôstu ci mínha mãi lhi deixási úma picêna lembrãnsa, vêiu dizêr-mi ci, con legádu ôu sen êli, nãu si separaría di min. Tauvêis a isperãnsa dêli fôsi enterrár-mi. Correspondía-si con Capitú, a cen pedía ci lhi mandási u retrátu di Ezeciéu; máis Capitú ía adiãndu a remésa di corrêiu a corrêiu, até ci êli nãu pedíu máis náda, a nãu ser u corasãu du jóven istudãnti; pedía-lhi tambên ci nãu deixási di falár a Ezeciéu nu vélhu amígu du pái i du avô, «distinádu pêlu Séu a amár u mêzmu sãngi.» Éra asín ci êli preparáva us cuidádus da tersêira jerasãu; máis a mórti vêiu ãntis di Ezeciéu. A doênsa fôi rápida. Mandêi xamár un médicu omeopáta.

— Nãu, Bentínhu, dísi êli; básta un alopáta; in tôdas as iscólas si mórri. Demáis, fôrãu idéias da mosidádi, ci u têmpu levôu; convêrtu-mi a fé di mêus páis. A alopatía é u catolisízmu da medisína...

Morrêu serênu, apóis úma agonía cúrta. Pôucu ãntis ouvíu ci u séu istáva líndu, i pedíu ci abrísemus a janéla.

— Nãu, u ar pódi fazêr-lhi máu.

— Ci máu? Ar é vída.

Abrímus a janéla. Reáu-mênti, istáva un séu azúu i cláru. Jozé Días soergêu-si i olhôu pra fóra; apóis augúns instãntis, deixôu caír a cabêsa, murmurãndu: Lindísimu! Fôi a úutima palávra ci proferíu nêsti múndu. Póbri Jozé Días! Pur ci êi di negár ci xorêi pur êli?

CXLIV

Úma pergúnta tardía

Asín xóren pur min tôdus us ólhus di amígus i amígas ci dêixu nêsti múndu, máis não é prováveu. Tênhu-mi fêitu iscesêr. Móru lônji i sáiu pôucu. Não é ci ája efetíva-mênti ligádu as dúas pôntas da vída. Ésta cáza du Enjênhu Nôvu, concuãntu reprodúza a di Máta-cavális, apênas mi lêmbra acéla, i máis pur efêitu di comparasão i di reflecsão ci di sentimêntu. Ja dísi ístu mêzmu.

Ãu di perguntár-mi pur ci razão, têndu a própria cáza vélha, na mêzma rúa antíga, não impedí ci a demolísen i vin reproduzí-la nésta. A pergúnta devía ser fêita a prinsípiu, máis ací vái a respósta. A razão é ci, lógu ci mínha mãi morrêu, cerêndu ir pra la, fis primêiru úma lônga vizíta di inspesão pur augúns días, i tôda a cáza mi disconhesêu. Nu cintáu a aroêira i a pitangêira, u pôsu, a casãmba vélha i u lavadôuru, náda sabía di min. A cazuarína éra a mêzma ci êu deixára áu fúndu, máis u trôncu, in vêis di rétu, cômu outróra, tínha agóra un ar di pôntu di interrogasão; naturáu-mênti pazmáva du intrúzu. Corrí us ólhus pêlu ar, buscãndu augún pensamêntu ci alí deixási, i não axêi nenhún. Áu contráriu, a ramájen comesôu a susurrár augúma côiza ci não entendí lógu, i parési ci éra a cantíga das manhãs nóvas. Áu pé désa múzica sonóra i joviáu, ouví tambên u grunhír dus pórcus, ispésii di trósa consentráda i filozófica.

Túdu mi éra istrãnhu i adivérsu. Deixêi ci demolísen a cáza, i, máis tárdi, cuãndu vin pra u Enjênhu Nôvu, lembrôu-mi fazêr ésta reprodusãu pur isplicasõis ci dêi áu arcitétu, segúndu contêi in têmpu.

CXLV

U regrésu

Óra, fôi ja nésta cáza ci un día, istãndu a vestír-mi pra aumosár, resebí un cartãu con êsti nômi:

Ezeciéu A. di Santiágu

— A pesôa istá aí? perguntêi áu criádu.

— Sin, senhôr; ficôu isperãndu.

Nãu fúi lógu, lógu; fi-lu isperár uns déis ôu cínzi minútus na sála. Só depôis é ci mi lembrôu ci cumpría ter sértu auvorôsu i corrêr, abrasá-lu, falár-lhi na mãi. A mãi — crêiu ci aínda nãu dísi ci istáva mórta i enterráda. Istáva; la repôuza na vélha Suísa. Acabêi di vestír-mi as prêzas. Cuãndu saí du cuártu, tomêi áris di pái, un pái êntri mãnsu i crêspu, metádi Don Cazmúrru. Áu entrár na sála, dêi con un rapáis, di cóstas, mirãndu u bústu di Masinísa, pintádu na parêdi. Vin cautelôzu, i nãu fis rumôr. Nãu obistãnti, ouvíu-mi us pásus, i voutôu-si deprésa. Conhési-mi pêlus retrátus i corrêu pra min. Nãu mi mexí; éra nen máis nen mênus u mêu antígu i jóven companhêiru du seminráiu di S. Jozé, un pôucu máis báixu, mênus xêiu di côrpu i, sáuvu as côris, ci érãu vívas, u mêzmu rôstu du mêu amígu. Trajáva a modérna, naturáu-mênti, i as manêiras érãu diferêntis, máis u aspéctu jeráu reproduzía a pesôa mórta. Éra u própriu, u ezátu, u verdadêiru Iscobár. Éra u mêu combôrsu; éra u fílhu di sêu pái. Vestía di lútu pêla mãi; êu tambên istáva di prêtu. Sentãmu-nus.

— Papái nãu fáis diferênsa dus úutimus retrátus, dísi-mi êli.

A vóis éra a mêzma di Iscobár, u sotáci éra afransezádu. Isplicêi-lhi ci reáu-mênti pôucu difería du ci éra, i comesêi un interrogatóriu pra ter mênus ci falár i dominár asín a mínha emosãu. Máis ístu mêzmu dáva animasãu a cára dêli, i u mêu coléga du semináriu ía resurjíndu cáda vêis máis du semitériu. Êi-lu ací, diãnti di min, con iguáu rízu i maiór respêitu; totáu, u mêzmu obiséciu i a mêzma grása. Ansiáva pur ver-mi. A mãi faláva múitu in min, louvãndu-mi istraordinária-mênti, cômu u ómen máis púru du múndu, u máis díginu di ser cerídu.

— Morrêu buníta, concluíu.

— Vãmus aumosár.

Si pênsas ci u aumôsu fôi amárgu, engãnas-ti. Têvi sêus minútus di aborresimêntu, é verdádi; a prinsípiu doêu-mi ci Ezeciéu nãu fôsi reáu-mênti mêu fílhu, ci mi nãu completási i continuási. Si u rapáis ten saídu a mãi, êu acabáva crêndu túdu, tãntu máis fásiu-mênti cuãntu ci êli paresía avêr-mi deixádu na véspera, evocáva a meninísi, sênas i palávras, a ída pra u coléjiu...

— Papái aínda si lêmbra cuãndu mi levôu pra u coléjiu? perguntôu ríndu.

— Pôis nãu êi di lembrár-mi?

— Éra na Lápa; êu ía dizisperádu, i papái nãu paráva, dáva-mi cáda puxãu, i êu con as pernínhas... Sin, senhôr, asêitu.

Istendêu u cópu áu vínhu ci êu lhi oferesía, bebêu un góli, i continuôu a comêr. Iscobár comía asín tambên, con a cára metída nu prátu. Contôu-mi a vída na Európa, us istúdus, partícular-mênti us di arceolojía, ci éra a súa paixãu. Faláva da antigidádi con amôr, contáva u Ejítu i us sêus milháris di séculus, sen si perdêr nus augarízmus; tínha a cabêsa aritimética du pái. Êu, pôstu ci a idéia da paternidádi du ôutru mi istivési ja familiár, nãu gostáva da resurreisãu. As vêzis, fexáva us ólhus pra nãu ver jéstus nen náda, máis u diabrêti faláva i ría, i u defúntu faláva i ría pur êli.

Nãu avêndu remédiu senãu ficár con êli, fiz-mi pái devéras. A idéia di ci pudési ter vístu augúma fotografía di Iscobár, ci Capitú pur discuídu levási consígu, nãu mi acudíu, nen, si acudísi, persistiría. Ezeciéu cría in min, cômu na mãi. Si fôsi vívu Jozé Días, axaría nêli a mínha própria pesôa. Príma Justína cis ve-lu, máis, istãndu enfêrma, pedíu-mi ci u levási la. Conhesía acéla parênta. Crêiu ci u dezêju di ver Ezeciéu éra pra u fin di verificár nu môsu u debúxu ci porventúra ouvési axádu nu menínu. Sería un regálu úutimu; atalhêi-u a têmpu.

— Istá múitu máu, dísi êu a Ezeciéu ci cería ir ve-la, cuaucér emosãu pódi trazêr-lhi a mórti. Irêmus ve-la, cuãndu ficár melhór.

Nãu fômus; a mórti levôu-a dêntru di pôucus días. Éla discãnsa nu Senhôr ôu cômu cér ci sêja. Ezeciéu víu-lhi a cára nu caixãu i nãu a conhesêu, nen podía, tãu ôutra a fizérãu us ãnus i a mórti. Nu camínhu pra u semitériu, íãu-lhi lembrãndu úma porsãu di côizas, augúma rúa, augúma tôrri, un trêxu di práia, i éra tôdu alegría. Asín acontesía sêmpri ci voutáva pra cáza, áu fin du día; contáva-mi as recordasõis ci ía resebêndu das rúas i das cázas. Adimiráva-si ci múitas déstas fôsen as mêzmas ci êli deixára, cômu si as cázas morrêsen menínas.

Áu cábu di sêis mêzis, Ezeciéu falôu-mi in úma viájen a Grésia, áu Ejítu, i a Palestína, viájen sientífica, promésa fêita a augúns amígus.

— Di ci sécsu? perguntêi ríndu.

Sorríu, vexádu, i respondêu-mi ci as mulhéris érãu criatúras tãu da móda i du día ci núnca avíãu di entendêr úma ruína di trínta séculus. Érãu dôis colégas da universidádi. Prometí-lhi recúrsus, i dêi-lhi lógu us primêirus dinhêirus presízus. Comígu dísi ci úma das consecuênsias dus amôris furtívus du pái éra pagár êu as arceolojías du fílhu; ãntis lhi pagási a lépra... Cuãndu ésta idéia mi atravesôu u sérebru, sentí-mi tãu cruéu i pervérsu ci pegêi nu rapáis, i cis apertá-lu áu corasãu, máis recuêi; encarêi-u depôis, cômu si fáis a un fílhu di verdádi; us ólhus ci êli mi deitôu fôrãu térnus i agradesídus.

CXLVI

Nãu ôuvi lépra

Nãu ôuvi lépra, máis a fébris pur tôdas ésas térras umãnas, sêjãu vélhas ôu nóvas. Ônzi mêzis depôis, Ezeciéu morrêu di úma fébri tifóidi, i fôi enterrádu nas imediasõis di Jeruzalén, ôndi us dôis amígus da universidádi lhi levantárãu un túmulu con ésta inscrisãu, tiráda du proféta Ezeciéu, in grêgu: «Tu éras perfêitu nus têus camínhus.» Mandárãu-mi ãmbus us têcstus, grêgu i latínu, u dezênhu da sepuutúra, a cônta das dispêzas i u réstu du dinhêiru ci êli levava; pagaría u tríplu pra nãu tornár a ve-lu.

Cômu cisési verificár u têcstu, consuutêi a mínha Vuugáta, i axêi ci éra ezátu, máis tínha aínda un complemãntu: «Tu éras perfêitu nus têus camínhus, *dêzdi u día da túa criasãu.*» Parêi i perguntêi caládu: «Cuãndu sería u día da criasãu di Ezeciéu?» Ningên mi respondêu. Êis aí máis un mistériu pra ajuntár áus tãntus dêsti múndu. Apezár di túdu, jantêi ben i fúi áu teátru.

CXLVII

A ispozisãu retrospectíva

Ja sábis ci a mínha áuma, pur máis laseráda ci tênha sídu, nãu ficôu aí pra un cãntu cômu úma flor lívida i solitária. Nãu lhi dêi ésa cor ôu discór. Viví u melhór ci púdi, sen mi fautáren amígas ci mi consolásen da primêira. Capríxus di pôuca dúra, é verdádi. Élas é ci mi deixávãu cômu pesôas ci asísten a úma ispozisãu retrospectíva, i, ôu si fartãu di ve-la, ôu a lúis da sála izmoresí. Úma só désas vizítas tínha cárru a pórta i coxêiru di libré. As ôutras íãu modésta-mênti, *caucãnti pédi*, i, si xovía, êu é ci ía buscár un cárru di prása, i as metía dêntru, con grãndis dispedídas, i maióris recomendasõis.

— Lévas u catálogu?

— Lévu; até amanhã.

— Até amanhã.

Nãu voutávãu máis. Êu ficáva a pórta, isperãndu, ía até a iscína, ispiáva, consuutáva u relójiu, i nãu vía náda nen ningên. Entãu, si aparesía ôutra vizíta, dáva-lhi u brásu, entrávamus, mostráva-lhi as paizájens, us cuádrus istóricus ôu di jêneru, úma acuaréla, un pastéu, úma *gouache*, i tambên ésta cansáva, i ía embóra con u catálogu na mãu...

CXLVIII

I ben, i u réstu?

Agóra, pur ci é ci nenhúma désas caprixózas mi fêis iscesêr a primêira amáda du mêu corasãu? Tauvêis purcê nenhúma tínha us ólhus di resáca, nen us di sigãna oblícua i disimuláda. Máis nãu é êsti própria-mênti u réstu du lívru. U réstu é sabêr si a Capitú da Práia da Glória ja istáva dêntru da di Máta-caválus, ôu si ésta fôi mudáda nacéla pur efêitu di augún cázu insidênti. Jezúis, fílhu di Sirach, si soubési dus mêus primêirus siúmis, dir-mi-ía, cômu nu sêu cap. IX, vers. 1: «Nãu tênhas siúmis di túa mulhér pra ci éla nãu si méta a enganár-ti con a malísia ci aprendêr di ti.» Máis êu crêiu ci nãu, i tu concordarás comígu; si ti lêmbras ben da Capitú menína, as di reconhesêr ci úma istáva dêntru da ôutra, cômu a frúta dêntru da cásca.

I ben, cuaucér ci sêja a solusãu, úma côiza fíca, i é a súma das súmas, ôu u réstu dus réstus, a sabêr, ci a mínha primêira amíga i u mêu maiór amígu, tãu istremózus ãmbus i tãu cerídus tambên, cis u distínu ci acabásen juntãndu-si i enganãndu-mi... A térra lhis sêja lévi! Vãmus a *Istória dus Subúrbius.*

FIN

Nota do compilador.

Êsti lívru dijitáu é úma versãu modernizáda du romãnsi di Maxádu di Asís, pubicádu orijináu-mênti côn u títulu *Dom Casmurro* pur H. Garnier em 1899.

A bázi désta edisãu sãu têcstus dijitáis disponibilizádus pur várias fôntis, incluíndo: (1) Universidádi di Sãu Paulu, projétu Bibliotéca Virtuáu du Istudãnti Brazilêru; (2) Universidádi Federáu di Campína Grãndi, bazeáda na Edisãu da Nóva Agilár, Ríu di Janêiro, 1944. Êsis têcstus fôrãu cuidadóza-mênti comparádus êntri si i con a versãu orijináu di 1899; nêsti prosésu fôrãu corrijídus inúmerus êrrus di edisãu i transcrisãu.

Ésta edisãu úza úma ortografía própria ci procúra reprezentár máis fiéu-mênti i consisênti-mênti a pronúnsia da língua (ispesíficamênti, a pronúnsia paulísta du inísiu du séculu 21), A pontuasãu é a mêzma da edisãu di 1899, esétu pêla ifenizasãu di sértas palávras, cômu *fazê-lu* en vêis de fazel-o. A gramática i u vocabuláriu tambên sãu us mêzmus, esétu pêla subistituisão di “mui” pur “múitu”.

U têcstu dijitáu fôi formatádu con u progrãma *LaTeX*. Procurãmus imitár u leiáuti da esisãu orijináu, mais as cébras di línha i us númerus das pájinas nãu fôrãu prezervádus. As imájens das cápas i contracápas fôrãu produzídas pur noís. A fótu di Maxádu nu frontispísiu fôi obitída da Uikipédia.

Jórji Istôufi
Campínas, fev/2012

ÍNDISI